

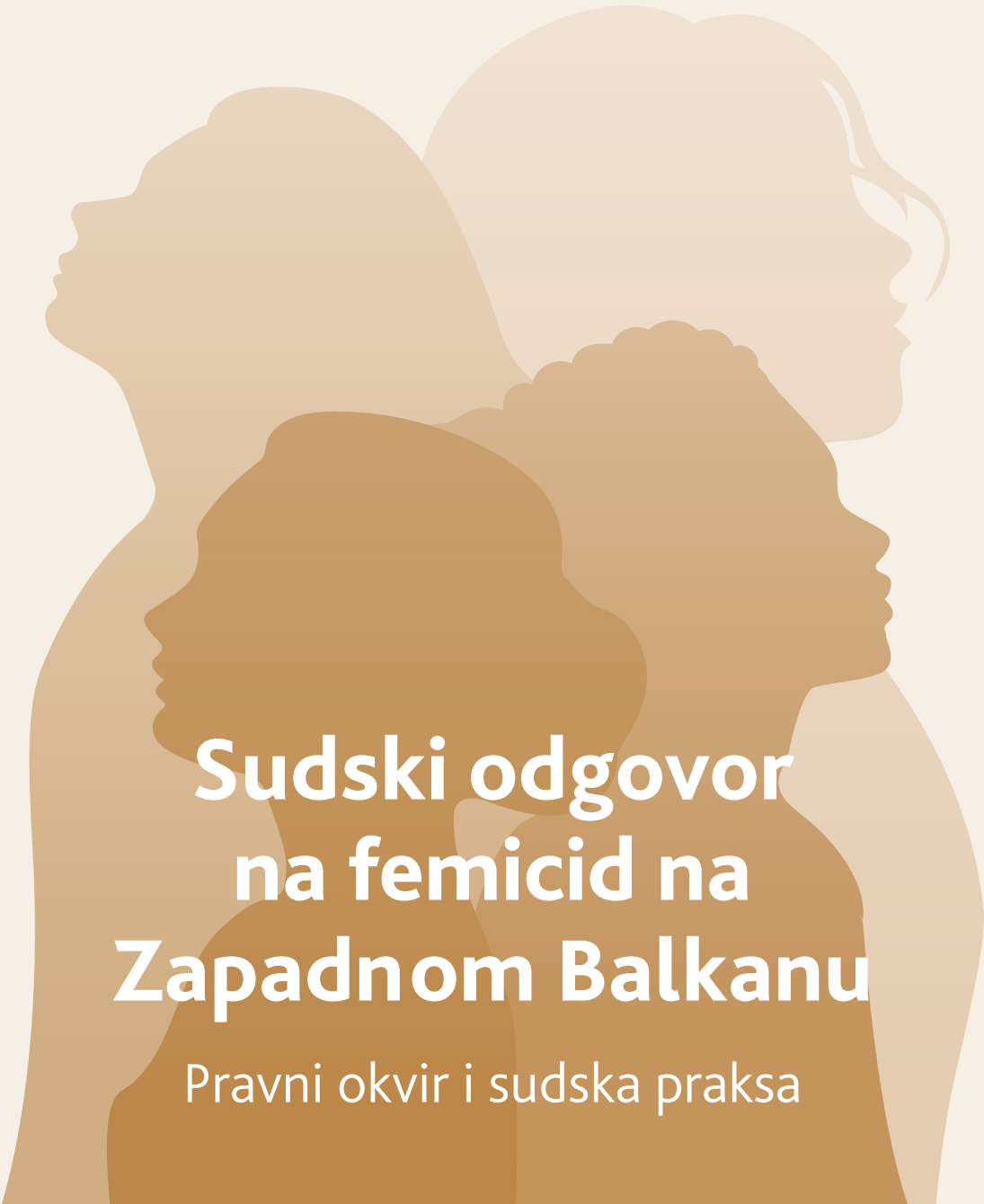
THE AIRE CENTRE
Advice on Individual Rights in Europe

GENDER AND THE JUDICIARY
in the Western Balkans

FemPlatz
UDRUŽENJE GRAĐANKI

Sudski odgovor na femicid na Zapadnom Balkanu

Pravni okvir i sudska praksa

Sudski odgovor na femicid na Zapadnom Balkanu – pravni okvir i sudska praksa

Naziv:	Sudski odgovor na femicid na Zapadnom Balkanu – pravni okvir i sudska praksa
Izdavač:	The AIRE Centre (<i>Advice on Individual Rights in Europe</i>)
Za izdavača:	Biljana Braithwaite
Autorka:	dr Kosana Beker
Urednice:	Sabina Đapo Vanja Radević
Prevod i lektura:	Duška Tomanović

Originalna engleska verzija je prevedena na bosanski/
crnogorski/hrvatski/srpski, albanski i makedonski

©2023 AIRE Centre

Prelom	Kliker Dizajn
ISBN	978-1-914005-04-6

THE AIRE CENTRE
Advice on Individual Rights in Europe

Izradu ove publikacije je podržala Vlada Ujedinjenog Kraljevstva. Stavovi predstavljeni u njoj ne održavaju nužno zvanične stavove Vlade UK.

» SADRŽAJ

PREGOVOR	7
O REGIONALNOM IZVEŠTAJU	9
ZASTUPLJENOST FEMICIDA	13
PREGLED SITUACIJE I OSNOVNI ZAKLJUČCI	17
ALBANIJA	17
Pravni okvir	17
Istraživanje sudske prakse o femicidu	20
BOSNA I HERCEGOVINA	28
Pravni okvir	28
Federacija Bosne i Hercegovine	28
Republika Srpska	30
Brčko distrikt	31
Istraživanje sudske prakse o femicidu	32
KOSOVO	42
Pravni okvir	42
Istraživanje sudske prakse o femicidu	45
CRNA GORA	50
Pravni okvir	50
Istraživanje sudske prakse o femicidu	52
SEVERNA MAKEDONIJA	57
Pravni okvir	57
Istraživanje sudske prakse o femicidu	61
SRBIJA	67
Pravni okvir	67
Istraživanje sudske prakse o femicidu	70
Pregled kazni za ubistvo i teško ubistvo u zemljama Zapadnog Balkana	82

PREPORUKE	84
Inkriminacija femicida.....	85
Uspostavljanje nacionalnog sistema za prikupljanje podataka i unapređenje sudskih baza podataka	85
Izrada smernica o procesuiranju predmeta femicida	86
Kontinuirana obuka namenjena nosiocima pravosudnih funkcija	87
Uspostavljanje tela za praćenje femicida (Femicide Watch) u svakoj zemlji i na regionalnom nivou	88
Razmena znanja i prakse među nosiocima pravosudnih funkcija u regionu	88
BIBLIOGRAFIJA	90

» PREGOVOR

Čast mi je i zadovoljstvo da predstavim ovu važnu publikaciju o sudskom odgovoru na femicid na Zapadnom Balkanu. Nju je pripremila Mreža sudija i sutkinja posvećenih jačanju rodne ravnopravnosti koji dele opredeljenost za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja (RZN) i femicida u celom regionu Zapadnog Balkana.

Zahvalan sam svima koji su doprineli izradi ovog dragocenog resursa. On predstavlja svedočanstvo duha saradnje pravosuđa, državnih tela i građanskog društva – koje sve objedinjuje zajednički cilj – da se bore protiv RZN i femicida.

RZN se često krije iza zatvorenih vrata, u ličnim odnosima, a može imati duboke posledice. Ispoljava se u raznim oblicima, od fizičkog nasilja do psihičkog zlostavljanja, a prodrlo je čak i u digitalnu sferu. Žene čine veliku većinu žrtava RZN. Ono jednostavno predstavlja jedan oblik diskriminacije žena – neposrednu povredu njihovih osnovnih prava. Niti je omeđeno granicama, prisutno je i na Zapadnom Balkanu i u drugim zemljama.

Femicid, ubistvo žene motivisano njenim polom, rodom i/ili rodnim ulogama, predstavlja najekstremniju i najtragičniju manifestaciju RZN. Karakteriše ga mržnja ili prezir prema ženama. Moramo se boriti protiv njega po svaku cenu.

Sudovi, tužioci i policija se nalaze u prvim borbenim redovima. Žrtve se najčešće prvo njima obrate za pomoć. Njihova je dužnost ne samo korektivna već i preventivna – dužni su da štite žene od nasilja u porodici. Odgovor pravosuđa na femicid prostire se daleko izvan sudnice. Sudije svojim odlukama mogu ne samo da učinioce da privedu pravdi već i da oblikuju društvene norme i štite osnovna prava žena.

Misija ovog izveštaja je jasna: obezbediti sudijama, praktičarima i institucijama sveobuhvatnu alatku za borbu protiv femicida. On predstavlja obiman izvor znanja, uvida, presedana i najboljih praksi.

U izveštaju je predstavljeno sadašnje stanje sudskog odgovora na femicid u regionu Zapadnog Balkana. U njemu je data kompilacija i analiza opsežnih nacionalnih istraživanja koja su sprovele posvećene organizacije i pojedinci. Izveštaj sadrži dragocene, premda poražavajuće podatke i statistiku o femicidu

i sudskom odgovoru na njega; jasan pregled merodavnog nacionalnog krivičnog zakonodavstva; i studije slučaja koje ilustruju pristup zauzet u različitim državama. U njemu nije samo razmotrena sadašnja situacija već i šta je potrebno promeniti i šta svi možemo da naučimo dok nastojimo da femicid pošaljemo u istoriju.

Nadam se da će ovaj izveštaj da koriste nosioci pravosudnih funkcija, tužioci i ostali kako bi produbili razumevanje i svest o femicidu, usaglasili jurisprudenciju na Zapadnom Balkanu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i međunarodnim standardima, i, što je najvažnije, igrali ključnu ulogu u borbi protiv femicida.

Svi mi smo dužni da zagovaramo rodnu ravnopravnost, da poštujemo i štitimo prava žena i da se borimo protiv diskriminacije i nasilja. Moramo zajedno neumorno da radimo na iskorenjivanju femicida. Pozivam Vas sve da u potpunosti iskoristite ovu publikaciju.

S poštovanjem,

Robert Spano

bivši predsednik Evropskog suda za ljudska prava
predsednik Odbora pokrovitelja

» O REGIONALNOM IZVEŠTAJU

Regionalni izveštaj o sudskom odgovoru na femicid na Zapadnom Balkanu predstavlja skraćenu i prilagođenu verziju nacionalnih istraživanja o femicidu koja su sve države Zapadnog Balkana sprovele tokom poslednje tri godine.

Udruženje građanki Femplatz i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju iz Srbije su u periodu od 2018. do 2021. počele da razvijaju okvir za razumevanje karakteristika, obrazaca i uzroka femicida u Srbiji, kao najekstremnije manifestacije nasilja nad ženama.^[1] Ovaj je proces obuhvatao razvoj metodologije istraživanja, analizu dokumentacije, prikupljanje podataka, analizu prikupljenih kvantitativnih i kvalitativnih podataka i za rezultat je imao prvo interdisciplinarno istraživanje društvenog i institucionalnog odgovora na femicid u Srbiji.^[2]

Imajući u vidu sličan društveni i geopolitički kontekst, kao i rasprostranjeno nasilje nad ženama, isto istraživanje je sprovedeno i u Crnoj Gori i Albaniji.^[3] Metodologija koja je primenjena u Srbiji je prilagođena nacionalnim kontekstima

-
- [1] Uz podršku Regionalne kancelarije *UN Women* za Evropu i Centralnu Aziju u okviru projekta „Iskorenjivanje i sprečavanje femicida u Srbiji“.
- [2] Konstantinović Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Beker Kosana, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2019, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Prva_publicacija_E_primerak.pdf; Petrušić Nevena, Žunić Natalija, Vilić Vida, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji II, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2019, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Druga_publicacija_E_primerak.pdf i Konstantinović Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: Sprečavanje i procesuiranje, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo & Niš, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf
- [3] Udruženje građanki Femplatz je u saradnji sa SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić i Centrom za pravne građanske inicijative iz Tirane u periodu od septembra 2021. do novembra 2022. sproveo projekat Postavljanje osnova za uspostavljanje regionalnog tela za praćenje femicida kroz prilagođavanje modela razvijenog i sprovedenog u Srbiji i repliciranje u Crnoj Gori i Albaniji uz podršku Regionalne kancelarije *UN Women* za Evropu i Centralnu Aziju i finansijsku podršku Evropske unije.

i obuhvatala je analizu pravnog okvira o nasilju nad ženama, uključujući femicid; prikupljanje podataka o pravosnažnim sudskim odlukama u predmetima femicida i pokušaja femicida (bez obzira na krivičnopravnu kvalifikaciju akta) izrečenim u periodu od 2017. do 2020. godine; kvantitativnu analizu sudskih postupaka; detaljnu analizu odabranih sudskih spisa predmeta predstavljenih u obliku studija slučaja; ocenu kapaciteta institucija i profesionalaca od značaja za sprečavanje i zaštitu od nasilja nad ženama; i intervjue sa osuđenim učiniocima femicida koji trenutno služe kaznu zatvora. Istraživanja situacije u Albaniji^[4] i Crnoj Gori^[5] su dostupna na lokalnim jezicima, dok su rezimei tih istraživanja dostupni i na engleskom.^[6] Primena iste istraživačke metodologije omogućila je poređenje stanja u te tri države.

Istraživanja sprovedena u Srbiji, Crnoj Gori i Albaniji su prikupljena, sažeta i upoređena u Regionalnom izveštaju o društvenom i institucionalnom odgovoru na femicid u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji.^[7]

Istovremeno sa istraživanjima koje su FemPlatz i partnerske organizacije sprovodile u navedene tri zemlje Zapadnog Balkana, AIRE centar^[8] je u okviru projekta „Povećanje pravosudnih kapaciteta u Bosni i Hercegovini radi harmonizacije domaće sudske prakse i usklađivanja s evropskim pravnim standardima” prepoznao značaj ove teme i podržao sprovođenje sličnog istraživanja u Bosni i Hercegovini. Istraživanje sudskog odgovora na femicid u Bosni i Hercegovini su sproveli AIRE centar i FemPlatz u okviru širih aktivnosti AIRE centra u Bosni i Hercegovini usmerenih na povećanje primene Evropske konvencije o ljudskim pravima i njenih

[4] Hysi Vasilika, et.al, Vrasjet e grave (femicidi) dhe tentativa për femicid në Shqipëri (2017-2020), Centar za pravne građanske inicijative, Tirana, 2023, dostupno na albanskom na: <https://www.qag-al.org/publikime/femicidi.pdf>

[5] Beker Kosana (ur.), Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Crnoj Gori, SOS Nikšić, 2023, dostupno na: <https://sosnk.org/wp-content/uploads/2023/04/Drustveni-i-institucionalni-odgovor-na-femicid-u-Crnoj-Gori-1.pdf>

[6] Rezime za Albaniju je dostupan na engleskom na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Social-and-Institutional-Response-to-Femicide-in-Albania.pdf>; Rezime za Crnu Goru dostupan je na engleskom na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Social-and-institutional-response-to-femicide-in-Montenegro1.pdf>

[7] Beker Kosana, Regional Report: Social and Institutional Responses to Femicide in Albania, Montenegro and Serbia, UN Women & FemPlatz, March 2023, dostupan na engleskom na: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Regional-Report_Social-and-Institutional-Response-to-Femicide.pdf

[8] Više o AIRE centru je dostupno na engleskom na: <https://www.airecentre.org/the-aire-centre>

standarda. Te su aktivnosti takođe obuhvatale saradnju sa najvišim sudovima i centrima za edukaciju sudija i tužilaca i učešće u izradi redovnih i periodičnih publikacija i izveštaja.

Istraživanje prakse sudova u Bosni i Hercegovini u predmetima femicida rezultat je intenzivne saradnje sa sudijama Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, Vrhovnog suda Republike Srpske i Apelacionog suda Brčko distrikta BiH. Ovo istraživanje je obuhvatilo analizu pravnog okvira kojim se uređuje krivično delo ubistva u Bosni i Hercegovini, kao i sudske prakse, a njime su obuhvaćeni pravna kvalifikacija krivičnih dela, fenomenološke karakteristike izvršenih krivičnih dela, profil učinilaca, profil žrtava, krivične sankcije, dužina sudskih postupaka, kao i odlučivanje o imovinskopравnim zahtevima oštećenih u parničnom postupku. U izveštaju je podrobno predstavljen niz studija slučajeva analiziranih u kvalitativnom delu istraživanja.^[9] U ovom istraživanju je korišćena ista metodologija istraživanja sudske prakse koju je FemPlatz razvio. Međutim, budući da je bilo usredsređeno isključivo na pravosuđe, ovo istraživanje ne sadrži ocenu kapaciteta institucija i profesionalaca nadležnih za sprečavanje i zaštitu od nasilja nad ženama. Ipak, ovo istraživanje je uporedivo sa drugim istraživanjima femicida u regionu zahvaljujući istoj metodologiji primenjenoj za istraživanje sudskog odgovora.

Tokom 2022. i 2023. su sprovedena preostala dva istraživanja sudskog odgovora na femicid u regionu, u Severnoj Makedoniji uz podršku Akademije za sudije i javne tužioce, i na Kosovu, uz podršku Ustavnog suda. Oba projekta su sprovedena u okviru projekta AIRE centra „Ravnopravnost i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i femicida na Zapadnom Balkanu“, čije je sprovođenje finansirala Vlada Ujedinjenog Kraljevstva. Taj projekat ima za cilj da unapredi pristup pravdi žrtava rodno zasnovanog nasilja putem povećanja razumevanja pitanja rodne ravnopravnosti među nosiocima pravosudnih funkcija na Zapadnom Balkanu; analitičkog rada usmerenog na utvrđivanje manjkavosti u postupanju u skladu sa dobrom praksom i međunarodnim standardima; unapređenja usaglašenosti sudske prakse o rodno zasnovanom nasilju i femicidu u šest zemalja Zapadnog Balkana sa dobrom praksom Evropskog suda za ljudska prava i međunarodnim standardima; unapređenja znanja i svesti sudija i drugih pravosudnih praktičara o pitanjima rodne ravnopravnosti; i integrisanja rodne ravnopravnosti u sudsku praksu svih šest jurisdikcija na Zapadnom Balkanu. Istraživanja u Severnoj

[9] Beker Kosana, Tanović Dalida (ur.), Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini 2017-2021, AIRE Centre, 2022, dostupno na: <https://www.airecentre.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=77975c73-9c31-4552-9a68-3013255c0d5f>

Makedoniji^[10] i na Kosovu^[11] obuhvataju analizu nacionalnog pravnog okvira o ubistvima, analizu presuda u predmetima femicida i pokušaja femicida u periodu od 2018. do 2022. godine, kao i nekoliko predmeta femicida koji su detaljno prikazani u obliku studija slučaja.

U ovom regionalnom izveštaju se usredsređujemo isključivo na femicid, dok su u nacionalnim izveštajima predstavljeni i pravni okviri vezani za nasilje nad ženama, nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. S obzirom na to da države Zapadnog Balkana nisu inkriminisale femicid kao posebno krivično delo u vreme sprovođenja istraživanja, istraživači su prikupili sve predmete ubistava žena od strane muškaraca a potom analizirali da li su ta ubistva bila motivisana rodom žrtve. Ovaj izveštaj je podeljen na šest delova, a svakoj državi je posvećen po jedan deo pri čemu su države date po engleskom abecednom redu. U svakom delu je prvo predstavljen nacionalni pravni okvir vezan za različite vrste ubistava a potom je analizirana sudska praksa, nakon čega sledi detaljnije predstavljanje nekolicine predmeta u obliku studija slučaja. Na samom kraju izveštaja je dato nekoliko preporuka koje su važne, relevantne i primenjive u svakoj državi Zapadnog Balkana, dok su preporuke upućene pojedinačnim državama iznete u nacionalnim izveštajima.

Osnovni cilj ovog izveštaja je da veoma sažeto predstavi trenutno stanje stvari kada je reč o sudskom odgovoru na femicid u državama Zapadnog Balkana. Kratak prikaz propisa čitaocima omogućuje da se upoznaju sa nacionalnim krivičnopravnim zakonodavstvom o raznim vrstama ubistava, budući da je ono na raspolaganju tužiocima i sudijama kada treba pravno da okvalifikuju krivična dela. Pored toga, predstavljene su po dve studije slučaja za svaku zemlju koje daju uvid u sudski postupak i sankcije koje se izriču učiniocima femicida, dok se u komentarima tih studija ukazuje na to šta je trebalo drugačije učiniti kako bi se obezbedio valjani sudski odgovor na femicid. Ovaj izveštaj, iako nije analitički uporediv, bi mogao da se koristi za poređenje zemalja Zapadnog Balkana i mogao bi da doprinese usaglašavanju postupaka i unapređenju sudskih odgovora na femicid.

[10] Gaber-Damjanovska Nataša i Gajdova Gabriela, Femicide in the Republic of North Macedonia – The state of affairs, the legal framework and the judicial practice (2018-2022), AIRE Centar, 2023, dostupan na engleskom na: <https://www.femplatz.org/library/publications/2023-09-femicide-report-nmk-2023-eng.pdf>.

[11] Ovo istraživanje će biti objavljeno krajem 2023. godine i biće dostupno na internet stranicama AIRE centra i Femplatza.

» ZASTUPLJENOST FEMICIDA

Žene predstavljaju veliku većinu žrtava nasilja u porodici i ostalih oblika rodno zasnovanog nasilja, a učinioci tog nasilja su uglavnom muškarci.^[12]

Najekstremniji vid nasilja prema ženama je femicid, odnosno, ubistvo žene učinjeno iz mržnje prema ženama, prezira, želje za dominacijom nad ženom i kontrolom nad njenim životom.^[13] Femicid u porodičnim i partnerskim odnosima predstavlja značajan deo svih ubistava žena u svetu^[14] a većina ubistava žena i devojčica je rodno motivisana.

Oko 45.000 žena i devojčica širom sveta su 2021. godine ubili njihovi intimni partneri ili drugi članovi porodice, što znači da je svakog sata ubijeno više od pet žena i devojčica. Žene i devojčice su nesrazmerno pogođene nasiljem sa smrtnih ishodom u privatnoj sferi, odnosno 56% svih ubijenih žena je stradalo od ruke svojih intimnih partnera ili drugih članova porodice.^[15]

Valjano praćenje i analiziranje predmeta femicida veoma je izazovno, ako ne i nemoguće, s obzirom na to da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo u zemljama Zapadnog Balkana, osim u Severnoj Makedoniji gde je inkriminisan nedavno. Podaci o femicidu nisu izdvojeni u zvaničnim nacionalnim statistikama, tako da ne postoje javno dostupni podaci o ovoj rasprostranjenoj društvenoj pojavi.

Kada je reč o međunarodnoj statistici, podaci Kancelarije Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC) o žrtvama namernih ubistava u periodu od 2019. do 2021. ukazuju na sledeće stope ubijenih žena na Zapadnom Balkanu (na 100.000 stanovnika):

[12] Beker Kosana, 2023, *op. cit.*, str. 35.

[13] Konstantinović Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Beker Kosana, 2019, *op. cit.*, str. 7.

[14] *Ibid.*, str. 412.

[15] UNODC, UN Women, Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide), 2022, istraživanje dostupno na engleskom na: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>

UNODC – Stope ubijenih žena 2019-2021.^[16]

	2019.	2020.	2021.
Albanija	0.91	0.63	0.84
Bosna i Hercegovina	0.59	0.30	0.42
Kosovo	0.35	0.96	0.36
Crna Gora	1.55	0.93	0.62
Severna Makedonija	0.38	n/a	n/a
Srbija	0.73	0.57	0.71

S druge strane, podaci organizacije *World Population Review* o stopama femicida u pojedinačnim zemljama 2023. godine ukazuju na to da je na Zapadnom Balkanu najviša stopa femicida u Albaniji (1,1), a da za njom slede Severna Makedonija (0,9), Srbija (0,6), Crna Gora (0,6) i Bosna i Hercegovina (0,5) dok podaci za Kosovo nisu dostupni.^[17]

Partnerske organizacije^[18] su za potrebe nacionalnih istraživanja prikupile dostupne podatke o ubijenim ženama iz medijskih priloga (pres klipinga) i ostalih dostupnih izvora. U tabeli koja sledi su dati podaci za period od 2020. do 2022. uz procenu stanovništva krajem 2021. godine.

[16] Podaci UNODC o žrtvama umišljajnih ubistava u periodu od 2019. do 2021. godine, dostupni na engleskom na: <https://dataunodc.un.org/dp-intentional-homicide-victims>

[17] World Population Review, Stope femicida po zemlji za 2023. godinu dostupni su na engleskom na: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/femicide-rates-by-country>

[18] Centar za pravnu građansku inicijativu (Centre for Legal Civic Initiative, CLCI) u Albaniji, Centar ženskih prava iz Zenice u Bosni i Hercegovini, stručnjaci Ustavnog suda na Kosovu, SOS Nikšić u Crnoj Gori, stručnjaci Akademije za sudije i javne tužioce u Severnoj Makedoniji i Femplat Panečevo u Srbiji. Podaci su prikupljeni iz medijskih priloga i ostalih dostupnih izvora.

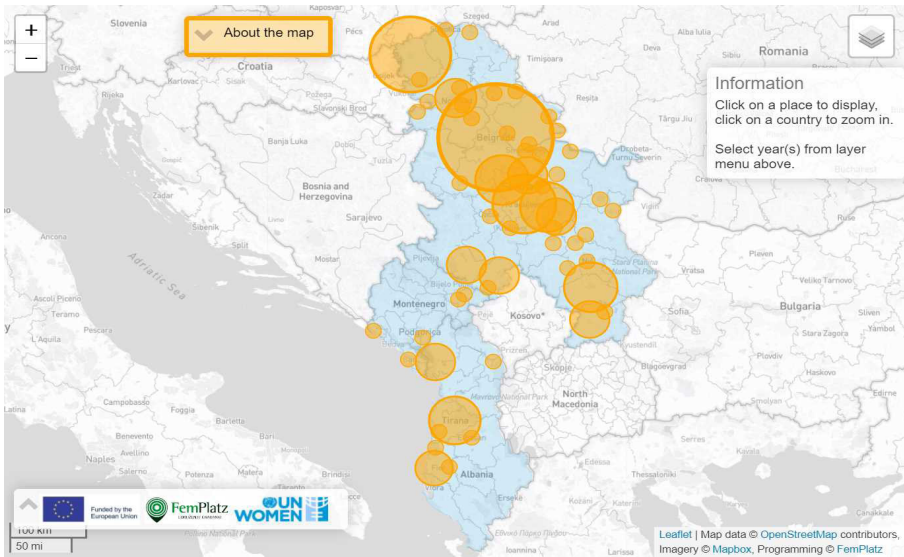
Broj slučajeva femicida u zemljama Zapadnog Balkana i procena stanovništva 2021. godine

	2020.	2021.	2022.
Albanija (2,8 miliona)	9	7	7
Bosna i Hercegovina (3,3 miliona)	12	9	11
Kosovo (1,8 miliona)	4	3	3
Crna Gora (620.000)	1	2	2
Severna Makedonija (2,1 miliona)	4	7	1
Srbija (6,8 miliona)	27	26	27

Konačno, usled nepostojanja zvaničnih podataka a imajući u vidu rasprostranjenost femicida u regionu Zapadnog Balkana, FemPlatz je sačinio **interaktivnu mapu femicida**.^[19] Na njoj su prikazani i opisani slučajevi femicida od 2020. godine u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji, ali će uskoro biti prikazani podaci svih šest država Zapadnog Balkana. Pored toga su od početka oktobra 2023. na ovoj interaktivnoj mapi dostupni i podaci o slučajevima femicida u Republici Hrvatskoj.

Mapa ima za cilj da prati podatke o femicidu, kao i da posluži kao model javne, transparentne mape koja se može razviti preko budućih nezavisnih tela za praćenje femicida – tzv. Femicide Watch – u regionu. Podaci o femicidu prikazani na mapi su prikupljeni iz medija i ne predstavljaju zvanični izvor informacija. Mapa predstavlja model po kojem bi nadležne institucije ili buduće telo za praćenje femicida moglo da predstavi podatke na transparentan, sistematizovan i pristupačan način.

[19] Interaktivna mapa femicida, FemPlatz, dostupna je na: <http://femplatz.org/index.php?t16>

» PREGLED SITUACIJE I OSNOVNI ZAKLJUČCI

ALBANIJA

Pravni okvir

Femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo u Albaniji. Krivičnim zakonodavstvom su obuhvaćena krivična dela nasilja od kojih su neka vezana za porodične odnose ili partnerske odnose koji nisu neizostavno vezani za porodicu. Ona su, uključujući razne vrste ubistva i sankcije za njih, inkriminisana u posebnom delu Krivičnog zakonika.^[20] Drugi važan zakon je Zakon o krivičnom postupku (ZKP) Republike Albanije.^[21]

Krivičnim zakonikom je inkriminisano nekoliko krivičnih dela koja bi se u određenim okolnostima mogla okvalifikovati kao femicid:^[22]

- » namerno ubistvo (član 76);
- » ubistvo s predumišljajem (član 78);
- » ubistvo u drugim okolnostima, kao što je namerno ubistvo:
 - › maloletnika;
 - › lica sa fizičkim ili psihičkim invaliditetom, teško bolesnog lica ili bremenite žene kada je stanje žrtve očigledno ili poznato (član 79);
- » nasilje u porodici sa smrtnim ishodom (član 79/c);
- » ubistvo na mah (član 82);
- » namerno nanošenje teške telesne povrede sa smrtnim ishodom (član 88, st. 2).

Nasilje u porodici sa smrtnim ishodom (član 79/c KZ) definisano je kao namerno ubistvo sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog supružnika, bliskog srodnika ili srodnika po tazbini za koje je propisana kazna zatvora od najmanje 20 godina ili kazna doživotnog zatvora. U članu 50/j KZ se među otežavajućim okolnostima navodi i izvršenje krivičnog dela, uključujući ubistvo, zbog pola žrtve.

[20] Zakon br. 7895 od 27. januara 1995, Krivični zakonik Republike Albanije.

[21] Zakon br. 7905 od 21. marta 1995, Zakon o krivičnom postupku Republike Albanije.

[22] Nasilna krivična dela su inkriminisana u Glavi II Krivičnog zakonika, Delovima I, II, III, IV, V i VI a neka od njih su blisko povezana sa delima nasilja u porodici.

Članom 88 KZ je inkriminisano namerno nanošenje teške telesne povrede u otežavajućim okolnostima, kada je to krivično delo izvršeno protiv nekoliko lica, sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog supružnika, bliskog krvnog srodnika ili srodnika po tazbini ili kada usled takve povrede nastupi smrt. Kada je reč o nasilnim krivičnim delima, Krivični zakonik sadrži brojne odredbe o seksualnim krivičnim delima, uključujući seksualno nasilje, silovanje i seksualno uznemiravanje.

Građansko, upravno i krivično zakonodavstvo Albanije pretrpelo je značajne izmene i dopune u periodu od 2012. do 2021. godine. Obezbeđivanje zaštite za žrtve, žene i maloletnike u krivičnopravnom sistemu predstavljalo je deo reforme krivičnog pravosuđa u okviru šire reforme sudskog sistema u Albaniji (2015-2020). **Pregled krivičnopravnih odredbi o delima vezanim za femicid ukazuje na to da je albansko krivično procesno pravo unapređeno tokom poslednje decenije.** Neka od tih poboljšanja su usledila kao rezultat rasta broja krivičnih dela, dok su druga predstavljala posledicu potrebe da se albanski krivični zakoni usaglasa sa međunarodnim standardima.^[23] Neke od osnovnih izmena i poboljšanja obuhvataju:

- » Inkriminisano je seksualno uznemiravanje i nasilni seksualni odnosi između bračnih ili vanbračnih supružnika i povučena je razlika između seksualnog nasilja, seksualnih odnosa, bludnih radnji i seksualnog uznemiravanja;^[24]
- » Inkriminisan je seksualni odnos između bračnih ili vanbračnih supružnika bez saglasnosti jednog od njih;^[25]
- » Pooštrene su kazne za trgovinu ženama i devojkicama u razne svrhe, uključujući eksploataciju u cilju prostitucije i druge oblike seksualne eksploatacije, u cilju prisilnog rada ili usluga, ropstva ili položaja sličnog ropstvu, korišćenja ili transplantacije delova tela, kao i radi drugih oblika eksploatacije na teritoriji Albanije i izvan nje.^[26] Sada se na spisku krivičnih dela izvršenih u otežavajućim okolnostima nalazi i izvršenje ovog krivičnog

[23] Hysi, Vasilika: *Criminal acts against women and children and anti-crime policies in Albania, Reflections on changes to the Criminal Code (2012-2013)*, "Studime Juridike" prikaz br. 2, 2014, Pravni fakultet Univerziteta u Tirani.

[24] Izmene i dopune su usvojene u cilju usaglašavanja albanskog krivičnog prava sa Istanbulskom konvencijom i Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (članovima 3 i 18), Albanija je potonju konvenciju ratifikovala Zakonom br. 10071 od 9. februara 2009.

[25] Član 102 KZ, Zakon br. 144/2013 o izmenama i dopunama Zakona br. 7895 od 27. januara 1995, izmenjeni i dopunjeni Krivični zakonik Republike Albanije.

[26] Član 110/a KZ.

dela protiv maloletnika, bliskog krvnog srodnika ili srodnika supružnika, staratelja ili lica sa kojima se učinilac nalazi u zvaničnom odnosu ili kada je krivično delo izvršeno u saučesništvu, više puta, ili od strane lica koja vrše državne ili javne funkcije;

- » Uvedeno je novo krivično delo proganjanja.^[27] Kvalifikovani oblik ovog dela izvršava bivši bračni ili vanbračni supružnik ili lice koje se nalazilo u intimnom odnosu sa oštećenim; kada je izvršeno protiv maloletnika, bremenite žene, nemoćnog lica ili kada ga izvrši lice koje nosi masku ili nosi ili koristi oružje;
- » Uvedeno je novo krivično delo nasilja u porodici.^[28] Novim odredbama su inkriminirani fizički napad i svi drugi nasilni akti protiv članova porodice; ozbiljna pretnja smrću ili nanošenje teških telesnih povreda članu porodice; namerno nanošenje lakih telesnih povreda i namerno nanošenje povreda koje za posledicu imaju privremenu nesposobnost za rad u trajanju od devet ili više dana;
- » Dodat je član o nasilju u porodici sa smrtnim ishodom, za koje je propisana kazna zatvora od najmanje 20 godina ili kazna doživotnog zatvora;^[29]
- » Izmenjene su odredbe o krivičnom delu nanošenja teške telesne povrede i povećana je kazna za to delo izvršeno protiv sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog supružnika ili srodnika ili kada usled njega nastupi smrt;^[30]
- » Dodate su otežavajuće okolnosti, kada su krivična dela izvršena uprkos rešenju o zabrani prilaska, zloupotrebom porodičnih odnosa, ili zbog pola, rodnog identiteta ili seksualnih sklonosti žrtve.^[31]

Pored toga, 2013. godine su pojašnjene olakšavajuće okolnosti^[32]: kazna se ne može ublažiti ako je *krivično delo motivisano pozitivnim moralnim i društvenim vrednostima* ako je ono izvršeno zbog pola, rase, boje kože, nacionalnosti, jezika, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, političkih, verskih ili filozofskih uverenja, zdravstvenog stanja, genetske predispozicije ili invaliditeta žrtve. Isto tako, ne može se ublažiti kazna u slučaju lica koje je izvršilo krivično delo protiv deteta ili nasilja u porodici zbog sledeće olakšavajuće okolnosti – *normalizacije odnosa između učinioca i žrtve*. Odredbe o otežavajućim okolnostima su dopunjene 2013. godine^[33] i sada obuhvataju novu otežavajuću okolnost: *izvršenje krivičnog dela*

[27] Član 121/a KZ, izmenjen i dopunjen Zakonom br. 23/2012, od 1. marta 2012.

[28] Član 130/a KZ, izmenjen i dopunjen Zakonom br. 23/2012, od 1. marta 2012.

[29] Član 79/c KZ.

[30] Član 88/2 KZ, izmenjen i dopunjen Zakonom br. 144/2013, član 18.

[31] Krivični zakonik Republike Albanije izmenjen i dopunjen Zakonom br. 144/2013.

[32] Član 48 KZ. Poslednja dva stava su dopunjena Zakonom br. 144 od 5. februara 2013, članom 5.

[33] Član 50 KZ. Zakonom br. 144 od 2. maja 2013, član 6, su dodate tačke "ç/1" i "e/1" a izmenjene su tačke "g" i "j".

nakon stavljanja pod elektronski nadzor.^[34] Zakonodavac je izmenio još dva stava o otežavajućim okolnostima kako bi pojasnio propise i usaglasio ih sa Istanbulskom konvencijom, konkretno kada je delo izvršeno iskorišćavanjem bračnih, vanbračnih ili prijateljskih odnosa ili gostoprimstva^[35] i kada je delo izvršeno iz pobuda vezanih za pol, rasu, boju kože, nacionalnost, jezik, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, politička, verska ili filozofska uverenja, zdravstveno stanje, genetsku predispoziciju ili invaliditet žrtve.^[36]

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Centar za pravne građanske inicijative (CLCI) je sproveo istraživanje sudskih odluka o femicidu u Albaniji u periodu od 2017. do 2020. godine koje je obuhvatalo praćenje, analizu i ocenu odluka albanskih sudova.^[37] Analiza sudske prakse je zasnovana na proučavanju pravosnažnih sudskih odluka tokom ovog perioda. Proučena su krivična dela femicida i pokušaja femicida, uključujući profile učinilaca i žrtava, kao i odnose između učinioca i žrtve, faktore koji su uticali na nasilje nad ženama, izvršena krivična dela i način na koji su izvršena, aspekte sudskog postupka i odluke u krivičnom postupku. Potrebno je napomenuti da je anonimizacija odluka i podataka zbog zaštite podataka o ličnosti za rezultat imala nejasnoće i netransparentnost, te da su neke presude u toj meri anonimizirane da su zbog skoro potpunog odsustva sadržaja postale nerazumljive.

Kvantitativni podaci

Analizom je utvrđeno da se 23 od prikupljenih pravosnažnih sudskih odluka odnosi na krivična dela femicida i pokušaja femicida. Većinu tih odluka je u periodu od 2017. do 2020. izrekao Sud za teška krivična dela (70%), dok su preostale presude izrekli okružni sudovi. U svim analiziranim predmetima se radilo o ukupno 33 krivična dela, pri čemu je njih 25 činilo osnovno krivično delo, uključujući jedan predmet nasilja u porodici. Velika većina predmeta okvalifikovana je kao nasilje u porodici sa smrtnim ishodom (75%), zatim kao ubistvo u drugim okolnostima, ubistvo s predumišljajem, kao i namerno nanošenje teške telesne povrede (po 8,3%).

[34] Član 50 e/1 KZ.

[35] Član 50/g KZ.

[36] Član 50/j KZ.

[37] Hysi Vasilika, Anastasi Aurela, Bozo Aurela i Vora Erisa, *Vrasjet e grave (femicidi) dhe tentativa për femicid në Shqipëri (2017-2020)*, Centar za pravne građanske inicijative, Tirana, 2023, dostupno na albanskom na: <https://www.qag-al.org/publikime/femicidi.pdf>

Većina krivičnih dela je izvršena u zajedničkom domaćinstvu žrtve i učinioca. Učinioci su pribegli raznim načinima i sredstvima za izvršenje krivičnog dela, poput: oštrih alatki dostupnih u stanu (sekira, čekić, metalna šipka, nož), automatskog oružja, itd. Tri četvrtine učinilaca ranije nije bila osuđena za krivično delo a većina učinilaca je bilo poslovno sposobna i uračunljiva u trenutku izvršenja krivičnog dela. Oko trećina njih je izjavila da nije kriva a njih 21% je tokom suđenja izrazilo kajanje. Žene su češće bile žrtve femicida koji su počinili njihovi supruzi ali i drugi članovi porodice, naročito ako su živeli zajedno. Većina žrtava femicida je prethodno trpela fizičko ili psihičko nasilje.

Analizirana sudska praksa ne sadrži sveobuhvatne podatke o profilima žrtava i odnosima između učinioca i žrtve, ali se u njoj pominju olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Istrage i suđenja su bili usredsređeni na analizu elemenata krivičnog dela i strogo dokazivanje krivice učinioca. Pored neusaglašenog tumačenja i primene zakona, učinioci su koristili imali i od znatnog umanjenja kazne zbog prihvatanja zahteva za suđenje u skraćenom postupku.^[38] Izrečene kazne zatvora za krivično delo femicida razlikuju se iz nekoliko razloga, u zavisnosti od vrste postupka koji je vođen. **Sudovi su**, opšte uzev, u većini predmeta **izrekli dugotrajne ili doživotne kazne zatvora**. Istraživanje ukazuje na to da su tužioci i sudije zauzimali različite stavove prilikom kvalifikacije osnovnog krivičnog dela.

Profil učinilaca

Ukupno 23 predmeta se odnosilo na krivično delo okvalifikovano tokom istraživanja kao femicid i/ili pokušaj femicida. Većina učinilaca ih je izvršilo samostalno a samo u dva predmeta su imali saučesnike. Kada je reč o starosnom dobu učinilaca u vreme izvršenja ovih krivičnih dela, većina njih (50%) su imali više od 57 godina, njih 17% je imalo između 49 i 56 godina, po 13% je bilo između 41 i 48 godina i između 25 i 32 godine staro, dok je po 4% njih bilo između 18 i 25 i između 33 i 40 godina staro.

U brojnim odlukama nedostaju podaci o stepenu obrazovanja učinilaca, bilo zato što nisu uneti ili usled anonimizacije podataka (33%). Dostupni podaci ukazuju na to da je stepen obrazovanja većine učinilaca prosečan ili ispod proseka. Većina učinilaca je završila srednju školu (33%), a za njima slede oni sa završenih 8 godina obrazovanja (17%) i oni koji nisu završili 8 godina obrazovanja (17%).

[38] Prema članu 403 ZKP, zahtev za skraćeni postupak mogao se podneti tokom preliminarnog saslušanja, uključujući za najteža krivična dela. Takvi zahtevi se od 2017. godine ne mogu više podnositi kada je reč o krivičnim delima za koje je zaprečena kazna doživotnog zatvora.

Tri četvrtine učinilaca ranije nije bilo osuđivano, njih 21% je ranije osuđeno za razna krivična dela, od čega 17% bilo ranije osuđeno za nasilje u porodici. Sudska praksa takođe ukazuje na to da 86% učinilaca nije bilo pod dejstvom alkohola ili droge u vreme kada je izvršilo krivično delo.

Profil žrtava

U predmetima obuhvaćenim istraživanjem je bilo 27 žrtava, a većinu njih (89%) su činile žene. Međutim, bilo je moguće prikupiti opšte podatke o samo nekih 37% žrtava. Usled nedovoljnih informacija o žrtvama nije bilo moguće utvrditi njihov status u porodici i ekonomski položaj, stavove njihove primarne porodice, da li su uživale podršku članova porodice i srodnika, kao i da li su bile svesne svojih prava i mehanizama zaštite, itd. Većina žrtava je bila udata (78%), njih 11% su bile razvedene dok je jedna od njih (4%) bila maloletna.

U samo 33% odluka se pominje da li je žrtva ranije bila žrtva nasilja. Međutim, femicidu je prethodilo sistematsko fizičko ili psihičko nasilje. Većina žrtava (44%) je dugo bila trpela fizičko i psihičko nasilje, njih 11% je trpelo psihičko nasilje, a samo nekolicina žrtava (15%) ranije nije pretrpela nikakvo nasilje. Mera zabrane prilaska je bila na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela ili je ranije bila određena učiniocu u 19% slučajeva.

Premda se ispostavilo da su učinioci većinu žrtava sistematski zlostavljali, presude u većini slučajeva (70%) ne sadrže podatke o tome da li su se žrtve nasilja obraćale za pomoć policiji ili nekoj drugoj instituciji. Nema ni podataka o tome da li su se obratile nekoj organizaciji civilnog društva koja pruža usluge podrške zlostavljanim ženama i devojkama. Međutim, u mnogim presudama se ističe nasilje koje je žrtva trpela od strane učinioca i/ili članova njegove porodice.

Pobude

Neki od učinilaca su priznali krivično delo za koje su optuženi i objasnili zašto su ga izvršili ili su njihove pobude postale jasne na osnovu svedočenja. Niske pobude predstavljaju jedan od uzroka krivičnih dela u porodici, međutim u presudama nisu predočene mnoge pojedinosti. Neke od navedenih pobuda obuhvataju: ljubomoru; sumnju učinioca da deca nisu njegova; psihičke probleme; ekonomske probleme; određenu meru zabrane prilaska, osuđujuću presudu za nasilje u porodici ili pokrenutu brakorazvodnu parnicu; zloupotrebu alkohola u kombinaciji sa ekonomskim problemima; sumnje da je žrtva neverna; odbijanje žrtve da stupi

u intimne odnose sa učiniocem; osvetu nakon što je žrtva optužila zeta da je ubio njenu sestru,^[39] itd.

Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Neke od olakšavajućih okolnosti koje se pominju u sudskim presudama obuhvataju: starosnu dob učinioca (mlad ili star); njegov porodični status; priznanje krivičnog dela; izraženo kajanje, itd. Kada je reč o otežavajućim okolnostima, sudovi su naveli: društvenu opasnost od krivičnog dela i/ili učinioca krivičnog dela; teške posledice krivičnog dela (npr. smrt tri lica, uključujući jednog maloletnika i jedne bremenite žene); krivično delo izvršeno iz niskih pobuda (poput ljubomore, sumnje da je žrtva neverna, osvete); poricanje krivice; raniju osuđivanost; način izvršenja krivičnog dela (ispaljivanje nekoliko hitaca u lica koja nisu mogla da se brane; upotreba vatrenog oružja; ispaljivanje nekoliko hitaca iz vatrenog oružja u smeru cele porodice; upotreba borbenog oružja; krivično delo je izvršeno brutalno a učinilac je žrtvu ostavio da pati; intenzitet napada; trovanje a potom ugušenje žrtve); krivično delo motivisano osvetom za postupke fizički zlostavljane bivše supruge; krivično delo izvršeno naočigled dece; krivično delo izvršeno dok je na snazi bila mera zabrane prilaska; učinilac nije izrazio kajanje; činjenica da je učinilac posle krivičnog dela primorao žrtvu da tvrdi da je sama sebi nanela tešku povredu kako bi ga oslobodila odgovornosti pred zakonom, kao i činjenica da je učinilac napustio mesto zločina i da ga nisu zanimale posledice ili zdravstveno stanje žrtava.

Studije slučaja

U albanskoj istraživačkoj studiji je predstavljeno pet studija slučajeva. U tekstu koji sledi ćemo ukratko predstaviti informacije o dva analizirana predmeta.

Studija slučaja br. 1

Optuženi F.R i žrtva L.R su bili u braku i imali dvoje maloletne dece. Optuženi je svoju suprugu fizički i psihički zlostavljao. Sud je 11. novembra 2016. F.R.-u izdao rešenje o zabrani prilaska, prema kojem mu je bilo zabranjeno da prilazi žrtvi L.R. na manje od dva metra a ona i deca su ostali da žive u njihovom stanu. Optuženi i žrtva su nastavili da žive u istom stanu i nakon što je sud izdao rešenje o zabrani prilaska. Policija je 3. decembra 2016. primila poziv da pošalje vozilo hitne pomoći

[39] Kada je reč o ovom konkretnom predmetu, u sudu se na dan kritičnog događaja održavalo ročište o starateljstvu nad decom ubijene sestre.

pošto je jedna žena skočila sa četvrtog sprata zgrade. Policija je zatim snimila poziv optuženog koji je prijavio da je izvršio krivično delo. Isto je okvalifikovano kao nasilje u porodici sa smrtnim ishodom.

U presudi nema mnogo podataka o optuženom i njegovom ponašanju. Bio je 52 godine star, nije bio osuđivan, bio je nezaposlen, ali nema informacija o njegovom stepenu obrazovanja ili profesiji. Takođe nema informacija o njegovim odnosima sa primarnom porodicom, ponašanju, detinjstvu, npr. da li se nasilnički ponašao, itd. Sudski veštak je u svom mišljenju naveo da se optuženi ranije nasilnički ponašao prema žrtvi. Takođe, u presudi nema podataka o žrtvi, njenom starosnom dobu, obrazovanju, profesiji, zaposlenju i odnosima sa suprugom. Jedina činjenica o odnosima između učinioca i žrtve je ustanovljena iz svedočenja brata optuženog, koji je izjavio da učinilac i žrtva nisu bili u dobrim odnosima. Po tvrdnjama odbrane, uzrok za zločin leži u postupcima žrtve, njenim uvredama, verbalnom nasilju i fizičkim nasrtajima na optuženog, na primer, grabila ga je za lice i grebala. Susedi su svedočili da je žrtva bačena kroz prozor sa četvrtog sprata zgrade u kojoj su živeli i da se lice koje ju je bacilo nalazilo u stanu.

Po oceni suda, ovo krivično delo predstavlja značajnu opasnost po društvo. Optuženi se nije povinovao rešenju o zabrani prilaska i nije ispunio obaveze koje je odredio sud. Krivično delo je izvršeno sa direktnim predumišljajem a optuženi je nastavio da ga čini sve dok nije ubio žrtvu. Sud nije prihvatio tvrdnje odbrane, izjavivši da *protivmera, kao što je teško fizičko nasilje, krvarenje žrtve, njeno ostavljanje u besvesnom stanju a potom njeno bacanje sa četvrtog sprata prevazilazi svaku ljudsku logiku.*

Sud nije ustanovio nijednu olakšavajuću okolnost, dok je, s druge strane, kao otežavajuću okolnost okvalifikovao nepovinovanje optuženog meri zabrane prilaska, kao i prisustvo maloletne dece. Optuženi je prvobitno osuđen na kaznu doživotnog zatvora ali je nakon odobrenja njegovog zahteva za skraćeni postupak pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina. Pored toga, sud nije prihvatio imovinskopravni zahtev koji je podneo brat žrtve i uputio ga je na parnični postupak.

Komentar

Krivično delo je valjano okvalifikovano. Prvo, sud je izrekao maksimalnu kaznu (doživotnog zatvora) koja je preinačena u kaznu zatvora od 35 godina pošto je prihvaćen zahtev za skraćeni postupak. Pre izmena i dopuna krivičnog zakonodavstva usvojenih 2017. godine, sa pravne tačke gledišta, odobrenje zahteva za skraćeni postupak nije bilo vezano za težinu krivičnog dela već za mogućnost presuđivanja u predmetu na osnovu spisa predmeta. U ovom predmetu je optuženi imao koristi od činjenice da amandmani još nisu bili stupili na snagu i da je sud o predmetu odlučivao u skladu sa ranijim zakonodavstvom.

Premda je presuda opravdana sa tačke gledišta materijalnog prava i dokazivanja krivice optuženog, sud se nije u dovoljnoj meri pozabavio žrtvom i njenim pravima. Presuda ne sadrži analizu ponašanja optuženog pre stupanja u drugi brak sa žrtvom (npr. tokom detinjstva, prvog braka).^[40] Pored toga, presuda ukazuje na pogrešno odlučivanje suda u predmetima vezanim za izdavanje rešenja o zabrani prilaska – izdati takvo rešenje a ostaviti nasilnika da živi u istom stanu sa žrtvom nije u skladu sa međunarodnim standardima. Sud takođe nije razmotrio da li su žrtva koja je trebalo da ima koristi od mere zabrane prilaska, i njeno dvoje maloletne dece, imali podršku socijalne službe na lokalnom nivou i mehanizma zaštite od nasilja u porodici. U presudi nema informacija o žrtvi, da li je tražila pomoć kako bi sprečila nasilje, zašto je optuženom bilo dozvoljeno da nastavi da živi zajedno sa njom i decom, itd.

Konačno, treba napomenuti da je ovo jedini analizirani predmet u kojem je naknadu štete zahtevao brat žrtve, koji je imenovan za staratelja njene dece. Propust suda da odluči o zahtevu zbog procesnih razloga i teškoća u istrazi ukazuju na nedelotvornost krivičnog sistema. Tvrdnja da odluka o imovinskompravnom zahtevu komplikuje krivični postupak predstavlja barijeru za uživanje prava žrtve i/ili njenih naslednika.

[40] Istraživanje organizacija civilnog društva je pokazalo da je optuženi bio nasilan i prema svojoj prvoy supruzi, u toj meri da je ona noću napustila stan u pižami i da se nikad nije vratila.

Studija slučaja br. 2

Na dan 15. jula 2017, žrtvu M.B. (D) dok je išla na posao udario A.D., njen bivši suprug, blizu ustanove u kojoj je radila. Prvo ju je teškim oruđem (polugom) udario po glavi a potom nekoliko puta po drugim delovima tela. Po rečima svedoka, žrtva je glasno vikala i čula su je dva radnika obezbeđenja obližnje ustanove. Da nije bilo te dvojice radnika obezbeđenja, koji su incident posmatrali sa određene razdaljine i pozvali optuženog da prestane sa nasiljem, žrtva bi umrla. Povrede koje su joj nanete su klasifikovane kao povrede koje su izazvale privremenu nesposobnost za rad u trajanju od više od devet dana.

Optuženi A.D. je bio 55 godina star, imao je srednji stepen stručne spreme i povremeno je radio. Bio je razveden, imao je dvoje dece i ranije je osuđivan za nasilje u porodici. U vreme krivičnog dela, na snazi je bilo rešenje o zabrani prilaska žrtvi. U presudi je navedeno da su A.D. i M.B. (D) bili venčani 31 godinu i da imaju dvoje odrasle dece, da je njihov odnos na početku bio opisan kao normalan osim poslednjih nekoliko godina, te da su se razveli. A.D. je i ranije bio nasilan i oktobra 2016. je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od četiri meseca zbog nasilja u porodici. Sud je maja 2017. izdao rešenje o zabrani prilaska žrtvi na manje od 100 metara i naložio mu da se iseli iz bračnog doma.

Žrtva je bila 49 godina stara, završila je gimnaziju, imala je dvoje odrasle dece, bila je razvedena i zaposlena. Svedočila je da su njeni odnosi sa optuženim A.D. bili loši otkad su se venčali. Njen bivši suprug je uvek bio nasilan, ali budući da se udala za njega iz ljubavi i protiv volje svojih roditelja, prihvatila ga je sa svim njegovim manama. Ljubomora je bila uzrok njihovih svađa. Po tvrdnjama žrtve, članovi porodice njenog bivšeg supruga su je kolektivno tukli. Tukli su i njene sinove, pokušavali da ih ubodu nožem i podvrgavali su decu psihičkom nasilju. Od supruga se razvela maja 2017. godine. Prijavila ga je nadležnim organima zato što je kršio važeće rešenje o zabrani prilaska. U vreme pokušaja ubistva je na snazi bilo rešenje o zabrani prilaska svih članova porodice njenog bivšeg supruga.

Svedok E.D., sin optuženog i žrtve, je odnos između roditelja opisao kao sistematsko verbalno i psihičko nasilje oca nad majkom i decom. Deca su prisustvovala slučajevima sistematskog nasilja oca a razlog je ležao u njegovoj ljubomori. Po rečima optuženog, žrtva je bila u lošim odnosima sa njegovom porodicom a optuživao ju je da je uništila živote njegove braće i njihovih porodica.

Krivični postupak protiv optuženog A.D. je prvobitno bio okvalifikovan kao postupak zbog nasilja u porodici. Predmet je dve godine prosleđivan od jednog

suda do drugog zbog različite kvalifikacije krivičnog dela – kao nasilja u porodici i kao pokušaja ubistva kao rezultat nasilja u porodici. Tužilaštvo je insistiralo na nasilju u porodici ali sud nije prihvatao tu kvalifikaciju. Sud je tvrdio da je krivično delo potrebno okvalifikovati kao pokušaj ubistva budući da je optuženi pretio žrtvi „Ubiću te“ dok ju je davio dok su ga dva svedoka molila da je pusti. Sud je naveo da sledeće činjenice – učinilac se pripremao za izvršenje krivičnog dela, udario je žrtvu nakon što mu je prethodnog dana uručena sudska presuda kojom je osuđen na dve godine zatvora zbog nasilja u porodici; mesto i vreme koje je izabrao da izvrši krivično delo, itd. – pokazuju da je optuženi planirao da ubije svoju bivšu suprugu.

Sud nije utvrdio nikakve olakšavajuće okolnosti a kao otežavajuće okolnosti je okvalifikovao činjenicu da je optuženi izvršio krivično delo nakon što je osuđen za nasilje u porodici i nakon što je sud izdao rešenje o zabrani prilaska kako bi sprečio nasilje u porodici. Optuženi je proglašen krivim za pokušaj ubistva kao rezultat nasilja u porodici i osuđen je na kaznu zatvora od 22 godine. Žalbeni sud je kaznu ublažio na 20 godina zatvora.

Komentar

Neizvesnost u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog dela i toga koji je sud nadležan trajala je oko dve godine. Prosleđivanje predmeta od jednog suda do drugog ukazuje na nerazumevanje zakona u vreme kada je menjan. Prekvalifikacija dela ukazuje na izazove u praksi u vezi sa shvatanjem različitih krivičnih dela u porodici. Neshvatanje razlike između krivičnog dela nasilja u porodici i pokušaja ubistva kao rezultata nasilja u porodici ukazuje na značaj analize ponašanja optuženog, odnosa između optuženog i žrtve, okolnosti događaja i postupaka optuženog pre, tokom i nakon izvršenja krivičnog dela.

Kazna je relativno srazmerna opasnosti koju krivično delo i učinilac predstavljaju, imajući u vidu da je ranije bio osuđen za nasilje u porodici i da je prekršio rešenje o zabrani prilaska.

Ovaj predmet pokazuje da nije dovoljno udaljiti učinioca iz stana i da ova mera ne garantuje bezbednost žrtve ako nije propraćena drugim merama propisanim zakonom, poput posebnih programa za učinioca i mera za zaštitu žrtve. Život žrtve bio je u opasnosti jer je njen stan bio blizu stana porodice optuženog. U presudi nema informacija o programima podrške za žrtvu.

BOSNA I HERCEGOVINA

Istraživanje je zbog složenog državnog i pravnog sistema Bosne i Hercegovine obuhvatilo pravosnažne sudske presude na svim nivoima – Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta. Stoga su u tekstu koji sledi ukratko predstavljena tri pravna okvira.

Pravni okvir

Federacija Bosne i Hercegovine

Femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH). Osnovni oblik krivičnog dela ubistva propisan je u stavu 1 člana 166 Krivičnog zakona FBiH određenjem da krivično delo ubistva čini onaj ko drugog usmrti. Radnja učinjenja je određena posledicom koju ona prouzrokuje tako da se ovo krivično delo može učiniti bilo kojom radnjom koja je pogodna da prouzrokuje smrt čoveka.

Za osnovni oblik ovog krivičnog dela je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina. S obzirom na opštu odredbu o kazni zatvora, kojom je propisano da kazna zatvora ne može biti kraća od 30 dana ni duža od 20 godina, učiniocu ovog krivičnog dela može se izreći kazna zatvora od pet do 20 godina. Ako je učinilac započeo radnju učinjenja, ali je nije dovršio ili ako ju je dovršio, a posledica (smrt drugoga) je izostala, radi se o pokušaju krivičnog dela ubistva ukoliko je u odnosu na smrt žrtve postojao umišljaj učinioca, direktni ili eventualni. Pokušaj ubistva postoji ne samo kada je žrtva zadobila teške ili lake telesne povrede već i kada nije pretrpela nikakve povrede. Upravo je sadržaj umišljaja učinioca kriterijum za razlikovanje pokušaja krivičnog dela ubistva.

Kvalifikovani oblik krivičnog dela ubistva čini svako ko:

- » drugog usmrti na okrutan ili podmukao način (tačka a)
- » drugog usmrti pri bezobzirnem nasilničkom ponašanju (tačka b)
- » drugog usmrti iz mržnje (tačka c)
- » drugog usmrti iz koristoljublja, radi učinjenja ili prikrivanja kog drugog krivičnog dela, iz bezobzirme osvete ili iz drugih niskih pobuda (tačka d)
- » usmrti sudiju ili tužioca u vezi sa vršenjem sudijske ili tužilačke dužnosti, službenu ili vojnu osobu pri obavljanju poslova očuvanja bezbednosti ili javnog reda i mira, hapšenja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode (tačka e).

Kako bi utvrdio da li je ubistvo izvršeno na okrutan način, sud razmatra sve okolnosti predmeta a posebnu pažnju pridaje nalazima i mišljenjima sudskih veštaka o vrsti i obimu povreda koje je žrtva pretrpela i intenzitetu i trajanju bola ili patnje koje su izazvale.

Krivično delo ubistva na mah iz člana 167 izvršava onaj ko "drugoga usmrti na mah, doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost ili prepast njegovim napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem." Ubistvo na mah je privilegovani oblik ubistva te je za njega propisana blaža kazna – kazna od jedne do deset godina. Ono što ovom krivičnom delu daje karakter privilegovanog oblika krivičnog dela je pre svega posebno afektivno stanje učinioca u vreme učinjenja dela – stanje jake razdraženosti ili prestravljenosti usled kojeg je lišen mogućnosti da trezveno razmišlja i postupi.^[41]

Kvalifikovanim oblicima krivičnog dela nasilja u porodici, iz člana 222, st. 5 i 6 Krivičnog zakona FBiH inkriminisano je prouzrokovanje smrti (stav 5) i usmrćenje (stav 6) člana porodice u kontekstu nasilja u porodici. Naime, kvalifikovani oblik krivičnog dela nasilja u porodici, za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do 15 godina, postoji ako je krivičnim delima iz stavova 1-4 tog člana prouzrokovana smrt člana porodice. Kvalifikovani oblik dela iz stava 6, za koji je propisana kazna zatvora od najmanje 10 godina ili kazna dugotrajnog zatvora, postoji ako učinilac usmrti člana porodice kog je prethodno zlostavljao.

Članovi porodice, u smislu Krivičnog zakona FBiH, jesu: bračni i vanbračni drug, bivši bračni i vanbračni drug, krvni rođak u pravoj liniji, usvojitelj i usvojenik, srodnik u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno i srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno.

Premda ovo predstavljaju dva kvalifikovana oblika istog krivičnog dela, oni se dosta razlikuju. Za kvalifikovani oblik krivičnog dela nasilja u porodici iz člana 222, st. 5 Krivičnog zakona FBiH potrebno je da je smrt člana porodice izazvana krivičnim delom iz stavova 1-4 tog člana, kao i da je u odnosu na smrt oštećenog kao kvalifikacionu okolnost postojao nehat učinioca. Kvalifikovani oblik iz člana 222, st. 6 ne podrazumeva da je smrt člana porodice izazvana krivičnim delom iz stavova 1-4 tog člana. Ovo krivično delo je izvršeno ako je učinilac usmrtio člana porodice kog je ranije zlostavljao. Usmrćenje ne mora biti učinjeno u vreme zlostavljanja, ali je

[41] Vrhovni sud BiH je u odluci KŽ1410/64 ukazao na to da se za postojanje ubistva na mah traži takvo duševno stanje koje bitno negativno utiče na psihu učinioca u tom smislu da on nekritički donosi odluku o ubistvu.

neophodno da je reč o članu porodice kog je učinilac prethodno zlostavljao. U ovom slučaju radi se u stvari o kvalifikovanom obliku ubistva kod kojeg je kvalifikatorna okolnost svojstvo pasivnog subjekta – član porodice kog je učinilac prethodno zlostavljao. Ovo krivično delo se može učiniti samo s umišljajem.

Republika Srpska

Opšti pojam krivičnog dela ubistva je zakonom definisan kao lišenje života drugog. Ono se može izvršiti na različite načine, različitim sredstvima i pod različitim okolnostima koje determinišu razlike između oblika ovog krivičnog dela: osnovnog oblika ubistva, kvalifikovanog oblika ubistva (teškog ubistva) i blažeg (privilegovanog) oblika ubistva (ubistva na mah).

Za osnovni oblik krivičnog dela ubistva iz člana 124, st. 1 Krivičnog zakonika Republike Srpske je propisana kazna zatvora u trajanju od pet do 20 godina. Ubistvom se u smislu ove odredbe smatra svako umišljajno i protivpravno lišenje života drugog lica koje nije praćeno dodatnim, posebnim okolnostima koje delo čine lakšim ili težim, a život čoveka se pojavljuje kao njegov osnovni i isključivi zaštićeni objekt. Osnovni oblik ubistva je supsidijaran u odnosu na kvalifikovane ili privilegovane oblike ubistva, pa se praktično radi o ovom ubistvu samo ako u konkretnom slučaju izvršeno ubistvo nema obeležje nekog drugog (kvalifikovanog ili privilegovanog) oblika ovog krivičnog dela.

Teško (kvalifikovano) ubistvo ima različite oblike za koje je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor. Kada je reč o načinu izvršenja, teško ubistvo može imati sledeće oblike:

- » lišenje života na svirep način (član 125, st. 1, t. 1),
- » lišenje života na podmukao način (član 125, st. 1, t. 1),
- » lišenje života izvršeno organizovano ili po narudžbi (član 125, st. 2).

Ubistvo člana porodice kog je učinilac prethodno zlostavljao predstavlja teško (kvalifikovano) ubistvo i određuju ga dve kvalifikacione okolnosti: prvo, da učinilac i žrtva pripadaju istoj porodici ili porodičnoj zajednici, i, drugo, da je učinilac prethodno zlostavljao žrtvu tokom kraćeg ili dužeg perioda.

Članom 190 Krivičnog zakonika RS je uređeno krivično delo nasilja u porodici. Ovo krivično delo ima jedan osnovni i tri kvalifikovana oblika.

Osnovni oblik je definisan u stavu 1 (propisana je novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do tri godine) i to krivično delo je izvršeno kada učinilac primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice. Kvalifikovani oblik ovog dela, definisan u stavu 2 (za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina) postoji ako je prilikom izvršenja osnovnog krivičnog dela učinilac koristio oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo pogodno da telo teško povredi ili zdravlje naruši, dok kvalifikovani oblik iz stava 3 (za koji je propisana kazna od dve do deset godina) postoji ako je krivično delo iz stava 1 ili 2 ovog člana za posledicu imalo tešku telesnu povredu ili teško narušavanje zdravlja ili su dela učinjena prema detetu ili u prisustvu deteta. Najteži oblik ovog krivičnog dela, iz stava 4, je kada krivično delo iz stavova 1, 2 ili 3 za posledicu ima smrt člana porodice ili porodične zajednice. Za to krivično delo je propisana kazna zatvora u trajanju od tri do 15 godina.

Brčko distrikt

Osnovni oblik krivičnog dela ubistva je u članu 163, st. 1 Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH (BD BiH) definisan kao lišenje drugog života i propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina. Osnovno krivično delo ubistva podrazumeva namerno lišenje drugog života koje nije praćeno dodatnim, posebnim okolnostima koje, kada postoje, menjaju težinu i oblik ovog dela stvarajući tako neki od posebnih oblika kvalifikovanog ili privilegovanog ubistva. Za osnovni oblik krivičnog dela ubistva se može izreći kazna zatvora u rasponu od pet do 20 godina.

Kvalifikovani oblici krivičnog dela ubistva postoje kada je učinilac drugog lišio života:

- » na svirep ili podmukao način,
- » pri bezobzirnem nasilničkom ponašanju,
- » iz mržnje,
- » iz koristoljublja, radi učinjenja ili prikrivanja kojeg drugog krivičnog dela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda, ili
- » kada je lišio života službeno ili vojno lice pri obavljanju poslova bezbednosti ili očuvanja javnoga reda, hvatanja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode.

U stavu 2, tački 4 člana 163 je propisano nekoliko kvalifikacionih okolnosti vezanih za pobude učinioca (koristoljublje, radi učinjenja ili prikrivanja nekog drugog krivičnog dela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda).

Krivično delo nasilja u porodici iz člana 218, st. 1 je izvršio svako ko je nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrozio mir, telesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice. Za ovaj osnovni oblik ovog krivičnog dela je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Svako ko je usmrtio člana porodice kog je prethodno zlostavljao, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Predmet istraživanja je bila praksa sudova u Bosni i Hercegovini u procesuiranju femicida i pokušaja femicida.^[42] Budući da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo u Bosni i Hercegovini, uzorak istraživanja je obuhvatao predmete pravosnažno okončane u periodu od 1. januara 2017. do 30. juna 2021. godine koji se odnose na procesuirana krivična dela u kojima su izvršioci muškarci a žrtve žene, a koja su kvalifikovana kao:

- » ubistvo, pokušaj ubistva i nasilje u porodici sa smrtnim ishodom iz člana 166, st. 1 i 2, t. a) i d); člana 166, st. 1 u vezi sa članom 28; i člana 222, st. 5 u vezi sa st. 1 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine;^[43]
- » ubistvo, pokušaj ubistva i teško ubistvo iz člana 124, st. 1; člana 124, st. 1 u vezi sa članom 22; člana 125, st. 1, t. 6; člana 125, st. 1, t. 5 iz Krivičnog zakonika Republike Srpske iz 2017. godine,^[44] i pokušaj ubistva, teško ubistvo i pokušaj teškog ubistva iz člana 148, st. 1 u vezi sa članom 20; člana 149, st. 1, t. 5; i člana 149, st. 1, t. 1 Krivičnog zakonika Republike Srpske iz 2003. godine;^[45]
- » pokušaj ubistva iz člana 163, st. 1 u vezi sa članom 28 Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH.^[46]

[42] Konstantinović Vilić Slobodanka i dr, *Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini 2017-2021*, AIRE centari FemPlatz, 2022, dostupnana: <https://www.airecentre.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=77975c73-9c31-4552-9a68-3013255c0d5f>

[43] *Službene novine FBiH*, 36/2003, 21/2004–ispr, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017 (u daljem tekstu: KZ FBiH):

[44] *Službeni glasnik Republike Srpske*, 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021 (u daljem tekstu: 2017 KZ RS).

[45] *Službeni glasnik Republike Srpske*, 49/2003, 108/2004, 37/2006, 70/2006, 73/2010, 1/12 i 37/2013 (u daljem tekstu: 2003 KZ RS).

[46] *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, 19/20 – prečišćen tekst (u daljem tekstu: KZ BD BiH).

Analizom je obuhvaćeno ukupno 34 predmeta (26 o kojima su odlučili sudovi FBiH, sedam o kojima su odlučili sudovi Republike Srpske i jedan o kojem su odlučili sudovi Brčko distrikta BiH).^[47]

Kvantitativni podaci

Kada je reč o broju izvršenih krivičnih dela, 35 učinilaca je izvršilo ukupno 51 krivično delo.

Najveći broj svih krivičnih dela je izvršen u stanu/kući/dvorištu žrtve (35,3%), što potvrđuje rezultate prethodnih istraživanja o nasilju prema ženama, koja pokazuju da je **za ženu najmanje bezbedno mesto upravo njen dom**. Interesantan je podatak da je čak 20,6% krivičnih dela izvršeno na radnom mestu žrtve, što ukazuje na veliku drskost i bezobzirnost učinioca, kao i povećanu društvenu opasnost izvršenih krivičnih dela. Veliki je broj dela izvršenih u zajedničkom stanu/kući/dvorištu učinioca i žrtve (17,6%), što se moglo i očekivati s obzirom na prirodu odnosa između žrtve i učinioca (bračni, vanbračni, emotivni odnos, odnos srodstva) i njihov život u zajedničkom domaćinstvu.

Učinioci su prilikom izvršenja krivičnih dela u većoj meri koristili vatreno oružje (ručna bomba, pištolj, automatska puška – 35,3%) nego hladno oružje (nož/čakija, skalpel, čekić, metalna šipka, tup predmet – 29,3%) i fizičku snagu (8,8%), što se može objasniti nedozvoljenim posedovanjem vatrene oružja koje uglavnom potiče iz ratnog perioda. Najveći procenat krivičnih dela, njih 23,5%, izvršen je korišćenjem više sredstava izvršenja da bi se lakše savladao otpor žrtve, što je manifestacija posebne brutalnosti i surovosti učinioca prema žrtvi.

Profil učinilaca

U ispitivanom uzorku bilo je ukupno 35 učinilaca. Većina njih su bili između 33 i 40 i između 49 i 59 godina stari (po 20%); najmlađi učinilac je bio 18 godina star a najstariji 72 godine star.

Kada je reč o bračnom statusu učinilaca, najveći broj njih (40%) je bio oženjen, dok je njih 31,4% bilo nevenčano a 17,1% razvedeno. U okviru kategorije neoženjenih učinilaca jedan broj je bio u emotivnom ili kraćem partnerskom

[47] Ukupno 94 prvostepenih i drugostepenih odluka: 78 prvostepenih i drugostepenih odluka sudova FBiH; 14 prvostepenih i drugostepenih odluka sudova RS; i po jedna prvostepena i drugostepena odluka sudova BD BiH.

odnosu, koji ne predstavlja vanbračnu zajednicu. Najveći broj učinilaca (45,7%) je imao srednju stručnu spremu.

Kada je reč o osuđivanosti, većina učinilaca – njih 21 (60%) – nije ranije bilo osuđena dok je njih 14 (40%) ranije izvršilo krivično delo. Većina učinilaca – njih 27 (77,1%) - nije bila pod dejstvom alkohola u vreme izvršenja krivičnog dela. Sud ni u jednom predmetu nije utvrdio da je učinilac bio pod dejstvom droge u vreme izvršenja krivičnog dela.

Desetorica učinilaca (28,5%) su priznali krivicu po svim optužbama iz optužnice. Druga grupa učinilaca (njih sedmorica, odnosno 20%) je priznala krivicu ali ne za krivično delo navedeno u optužnici već za lakše krivično delo. Treća grupa učinilaca (njih 17, odnosno 48,6%) nije priznala da je izvršila krivično delo za koje je optužena. Zanimljivo je da su neki iz ove potonje grupe izrazili kajanje, ali ne zbog sopstvene griže savesti, već zbog toga što je došlo do tragičnog događaja.

Profil žrtava

Broj žena žrtava u ispitivanom uzorku bio je 37. Analizirane sudske presude ne sadrže skoro nikakve informacije o žrtvama. Bilo je nemoguće utvrditi njihovo dominantno starosno doba na osnovu presuda jer za 35 žrtava nisu dati nikakvi podaci o njihovom starosnom dobu. U nekim predmetima su žrtve okarakterisane kao stare, ali nije navedeno njihovo starosno doba.

U čak 24 presude (64,9%) nije navedeno kakvi su odnosi bili između učinioca i žrtve duže ili kraće vreme pre izvršenja krivičnog dela. **Sud je samo u tri presude (8,1%) konstatovao da su žrtve ranije bile izložene različitim oblicima nasilja od učinioca**, a u jednom predmetu je učinilac bio osuđen zbog izvršenja krivičnog dela nasilja u porodici sa smrtnim ishodom. Iako se iz sudskih predmeta može zaključiti da su odnosi između žrtve i učinioca pre izvršenja krivičnog dela bili poremećeni, samo u jednom predmetu postoje podaci o njenom prethodnom obraćanju institucijama.

Najčešći međusobni odnos između žrtve i učinioca bio je emotivni, vanbračni ili rođaćki. Žrtva i učinilac su se znali od ranije (učinilac je bio poznanik, kolega ili sused žrtve), bili su u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, između njih je ranije postojao emotivni odnos ili odnos srodstva (94,3%). Samo dve žrtve nisu poznavale učinioce.

Pobude

U samo četiri sudske presude je pojašnjena pobuda učinioca. Analiza presuda ukazuje na to da su krivična dela izvršena iz sledećih pobuda: iz koristoljublja, osvete zbog prekida emotivne/bračne/vanbračne veze, zbog neuzvrata ljubavi, vođenja disciplinskog postupka protiv učinioca, nezadovoljstva učinioca prilikom ostvarivanja prava iz penzijskog osiguranja, zbog dugogodišnje netrpeljivosti u okviru porodičnih odnosa i ljubomore.

Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Iz ispitivanog uzorka sudskih presuda može se zaključiti da su sudovi u obrazloženjima svojih odluka uglavnom navodili olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje su, samo primera radi, navedene u zakonu, bez detaljnije analize njihovog značaja.

Sudovi su, na primer, u obzir uzeli sledeće olakšavajuće okolnosti: priznanje krivičnog dela; izraženo kajanje; porodične prilike (oženjen, porodični čovek, broj dece: otac dvoje ili više (osmoro) dece; porodične prilike vezane za primarnu porodicu (odrastanje bez majke i roditeljske ljubavi, nežnosti i brige); imovinske prilike, nezaposlenost; starosno doba učinioca (mlad, star); zdravstveno stanje (narušeno zdravlje, psihički problemi i lečenje na psihijatrijskoj klinici u više navrata s utvrđenom dijagnozom, invalidnost, operativni zahvat); smanjena računljivost, ali ne bitno; korektno vladanje pred sudom tokom postupka; ranija neosuđivanost; radnje su bile posledica afektivnog impulsivnog momenta uzrokovane alkoholom a ne planiranja; psihička nezrelost, nedovoljno razvijena svest o delu i posledicama; psihičke posledice usled ratne traume; oštećena se ne pridružuje krivičnom gonjenju.

Sud je prilikom određivanja kazne u obzir uzimao sledeće otežavajuće okolnosti: raniju osuđivanost; raniju osuđivanost za krivično delo nasilja u porodici; bezobzirnost prilikom nanošenja telesnih povreda, upornost, odlučnost; delo je izvršeno prema starijoj osobi koja je bila suseda učinioca i prijateljica njegovih roditelja; oštećena je imala šestoro dece, od kojih je samo jedno punoletno, deca su ostala nezbrinuta; bezosećajno ponašanje posle izvršenja krivičnog dela; krivično delo izvršeno je na naročito težak način, s brojnim povredama kod žrtava (28 ubodnih rana); tokom celog krivičnog postupka učinilac nije ispoljio kajanje i saosećajnost prema žrtvi; učinilac je glumio duševnu bolest, a sve u cilju izbegavanja krivične odgovornosti i odugovlačenja postupka; krivično delo je izvršeno u ugostiteljskom objektu gde je bilo dosta ljudi u vreme verskog praznika i upornost optuženog u pokušaju izvršenja krivičnog dela.

Sve presude, osim jedne kojom je utvrđeno da je učinilac bio neuračunljiv, su bile osuđujuće i učiniocima su izricane sledeće krivične sankcije: kazna zatvora bilo samostalno ili zajedno sa bezbednosnom merom. U 34 predmeta je dominirala kazna zatvora, uključujući dve kazne dugotrajnog zatvora, što je razumljivo s obzirom na činjenicu da su u pitanju bila najteža krivična dela. U najvećem broju predmeta (17) je od podizanja optužnice do izricanja drugostepene presude prošlo između jedne i dve godine, dok je u devet predmeta od podizanja optužnice do izricanja drugostepene presude prošlo manje od jedne godine, što takođe pokazuje da je krivični postupak bio efikasan.

Krivični sudovi, po pravilu, ne odlučuju o imovinskopравnim zahtevima oštećenih, odnosno ne dosuđuju odštetu čak ni delimično, već ih upućuju na parnicu.

Studije slučaja

U nacionalnom izveštaju za Bosnu i Hercegovinu je predstavljeno pet studija slučaja. U tekstu koji sledi ćemo ukratko prikazati dve studije slučaja.

Studija slučaja br. 1

Sud je u prvostepenom postupku oglašio učinioca krivim za teško ubistvo jer je preskočio ogradu i ušao u kuću u kojoj se nalazila njegova bivša supruga sa svojim novim intimnim partnerom, udario ih oboje po nekoliko puta po glavi i telu sekirom i nožem, a H.A. je zbog zadobijenih povreda (...) odmah preminula, dok je H.E. pretrpeo povrede (...) od kojih je ubrzo preminuo; učinilac je nakon toga otišao. Njegova bivša supruga H.A. je zadobila 22 povrede dok je H.E. zadobio više od 30 povreda.

Učinilac je bio 48 godina star u vreme izvršenja krivičnog dela. Po zanimanju je bio niskokvalifikovani radnik sa završenom osnovnom školom, neosuđivan, dok podataka o njegovom zaposlenju nije bilo. Presuda ne sadrži nikakve informacije o odnosima u njegovoj primarnoj porodici. Učinilac i H.A. su u braku bili 18 godina, ali su bili rastavljeni nakon što ga je ona napustila krajem marta 2017. godine. Njihovo dvoje dece bilo je maloletno u vreme izvršenja krivičnog dela. Učinilac je tokom braka ispoljavao ljubomoru, sumnjao je da supruga ima ljubavnika, zbog čega ga je ona ostavila i odvela decu i započela novi život. Sud je na osnovu iskaza učinioca, zaključaka sudskih veštaka i iskaza svedoka utvrdio da „odnos optuženog i ubijene A. nije karakterisala sloga i povjerenje, već da je taj odnos bio opterećen svađama, sumnjama i fizičkim nasrtajima optuženog na oštećenu i na maloletnu djecu. Poslije

faktičkog prekida bračne zajednice, optuženi je imao saznanja da je bivša supruga u vezi sa H.E. koji radi u A., pa kada optuženi 'kruži oko kuće' u kojoj stanuje njegova bivša supruga, kao što je to u svojoj izjavi tvrdio njegov malodobni sin, onda takva radnja optuženog jeste usmjerena na provjeravanje njegovih ličnih sumnji".

Kada je reč o uračunljivosti učinioca, sud je zaključio da je on bio u potpunosti uračunljiv u vreme izvršenja krivičnog dela, odnosno da je njegova sposobnost da shvati značaj svog dela bila očuvana. Sud je konstatovao da je učinilac bio u potpunosti svestan svojih postupaka, kao što ih je bio svestan i nakon izvršenja krivičnog dela.

Prema iskazima svedoka i izveštaju sa obdukcije, žrtva je bila 35 godina stara kada je ubijena. U presudi nema informacija o njenom obrazovanju, zanimanju ili zaposlenju. Zaključak o njenom odnosu sa učiniocem se može izvesti iz iskaza učinioca i njihove dece. Prema iskazima dece, njihov odnos nije bio zdrav i povremeno je dolazilo do nasilja, a jedan incident je prijavljen policiji. Svedok K.A, koji je kritičnog dana bio na dužnosti dežurnog policijskog službenika, izjavio je da je krivično delo prijavio sam učinilac izjavljujući da je ubio svoju ženu i njenog ljubavnika. Svedoku su kao službenom licu odranije bili poznati odnosi između supružnika, jer je oštećena prijavila učinioca da pod dejstvom alkohola vozi u automobilu maloletno dete, kao i da postoji prijava protiv optuženog za krivično delo nasilja u porodici, izvršeno nad vlastitim detetom. U svojstvu svedoka je saslušana i majka učinioca, koja je navela da je znala da su bračni odnosi njenog sina i snahe bili poremećeni, što je za posledicu imalo prekid bračne zajednice, te da se njen sin mnogo i stalno opija.

Prvostepeni sud je optuženog oglasio krivim i osudio ga na kaznu zatvora od 35 godina. Sud je prilikom odlučivanja o vrsti i dužini sankcije u obzir uzeo sledeće olakšavajuće okolnosti na strani učinioca: raniju neosuđivanost, da je otac dvoje maloletne dece, kao i činjenicu da se prijavio policiji poslije izvršenja krivičnog dela, čime je doprineo efikasnosti u otkrivanju učinioca. Kao otežavajuće okolnosti, sud je na prvom mestu cenio težinu dela, visok stepen krivične odgovornosti učinioca, način na koji je izvršio ubistva, brojnost i težinu telesnih povreda, motivaciju za krivično delo, itd.

Međutim, drugostepeni sud je, između ostalog, stao na stanovište da je kazna prestrogo odmerena i da pravilnom ocenom svih gore navedenih okolnosti kazna zatvora od 30 godina dugotrajnog zatvora predstavlja pravu meru kazne optuženom kojom će se ostvariti svrha krivičnih sankcija i kažnjavanja koja je zakonom propisana. Ovaj sud nije preinačio ostatak prvostepene presude.

Komentar

S obzirom na motivaciju za ubistvo i okolnosti u kojima je izvršeno, ovaj predmet predstavlja ilustraciju tipičnog slučaja femicida i sud ga je adekvatno okvalifikovao kao teško ubistvo. Sud je izjavio da je učinilac doveden u stanje afekta „uslijed svojih ličnih svojstava“ psihopatskih crta ličnosti, a to su uvredljivost, nedostatak samopouzdanja i osećaj osvetoljubivosti, kao i nemogućnost da prihvati da ga je supruga ostavila zbog drugog muškarca. Međutim, mi smo stava da su u pitanju niske pobude a ne „lična svojstva“ učinioca, jer je učinilac žrtvu tretirao kao svoje vlasništvo, negirajući njeno pravo na slobodu izbora.

Ovaj predmet u suštini jasno ilustruje obrasce ponašanja muškaraca u patrijarhalnom društvenom kontekstu i kulturološki koncept muškosti, koji podrazumeva da muškarac ima moć i kontrolu nad svojom bivšom suprugom i njenom seksualnošću, smatrajući je svojom „svojinom“. Iz utvrđenih činjenica sasvim je jasno da je učinilac i posle razvoda braka kontrolisao žrtvu, njeno kretanje i ponašanje, a povodi za ubistvo su njegova dugogodišnja sumnja u vernost supruge, njeno napuštanje učinioca, kao i stupanje u emotivnu/seksualnu vezu s drugim muškarcem. Ovi rodni aspekti ubistva bivše supruge i njenog emotivnog partnera, koji je ubijen iz bezobzirne osvete, u toku postupka nisu adekvatno sagledani.

U ovom slučaju je ubistvu prethodilo dugogodišnje nasilje koje je učinilac vršio prema svim članovima porodice, za koje su znali i članovi šire porodice. Očigledno je da nadležni organi nisu adekvatno reagovali i prepoznali rizike od ubistva. Prilikom odmeravanja kazne, sud je uzeo u obzir raniju neosuđivanost učinioca, kao i činjenicu da je otac dvoje maloletne dece. Uzimanje u obzir ovih činjenica nije, međutim, primereno, posebno imajući u vidu da je učinilac pre ubistva bio nasilan i prema svojoj deci, kao i da je u njihovom prisustvu vršio nasilje prema njihovoj majci.

U drugostepenom postupku sud je preinačio odluku o kazni i smanjio je sa 35 na 30 godina zatvora. Po shvatanju drugostepenog suda, prvostepeni sud je pogrešno „kao otežavajuću okolnost cijenio težinu posljedice jer se uobičajene posljedice krivičnog djela koje su elemenat njegovog bića, što je ovdje slučaj, ne mogu cijeniti kao otežavajuća okolnost, već samo ako u znatnoj mjeri prevazilaze težinu koju zakon propisuje za to djelo kroz grupni i

posebni zaštitni objekt“. Međutim, drugostepeni sud nije ispravno postupio, s obzirom da su posledice ovog dela, imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja, daleko teže od uobičajenih posledica koje izaziva krivično delo ubistva dva ili više lica, upravo imajući u vidu njegovu rodnu zasnovanost.

Studija slučaja br. 2

Učinilac je ubio svoju bivšu partnerku – žrtvu M.M. - ispred njenog ugostiteljskog objekta gde je aktivirao ručnu bombu, koja je eksplodirala i ubila je. Učinilac je optužen i za nedozvoljenu proizvodnju i promet oružja i eksplozivnih materija.

Učinilac je u vreme izvršenja krivičnog dela bio 42 godine star, razveden a imao je troje dece. Dvoje dece je imao sa bivšom suprugom kojom je bio oženjen 18 godina, dok mu je treće dete, sina, 2012. godine rodila žrtva M.M., njegova vanbračna supruga. Bio je nezaposleni obućar, koji je završio srednju stručnu školu. Od 2010. je bio vlasnik kafića u kojem je oštećena radila kao kelnerica. Ranije je bio osuđen za oštećenja tuđih prava. Živeli su zajedno u inostranstvu tri godine kada je ona odlučila da se vrati kući sa njihovim sinom. „Nakon toga je počeo dobijati raznorazne informacije kako se ona promijenila u negativnom, da bude po kafanama, da pije, a da dijete i spava po kafanama, da ima drugog muškarca ... Kad je došao iz A, razgovarao je s njenim momkom koji je rekao da se više neće „miješati“ u njegov život. Međutim, primijetio je „da se njih dvoje dopisuju.““

Učinilac je dalje izjavio da je kritičnog dana došao u lokal, ali ga je oštećena oterala i verbalno napala pitajući ga zašto je došao. Vratio se kući i uzeo bombu i otišao najpre u lokal u gradu, a zatim u kafanu u kojoj se nalazila oštećena. Bombu je poneo „jer je imao namjeru da se ubije i da ona to vidi“ i tvrdio je da nije nameravao da je ubije.

Ceneći navode odbrane učinioca, sud nije prihvatio da je tom prilikom učinilac imao nameru da izvrši samoubistvo pred oštećenom, a ne da nju ubije budući da sve okolnosti nastanka događaja, ranije pretnje upućene oštećenoj, sam način izvršenja dela u vreme dok su se prepirali ispred objekta, po oceni suda, isključuju svaku sumnju da je učinilac imao nameru da oštećenu liši života.

Sud je našao da su problemi između optuženog i žrtve nastali onda kada mu je ona saopštila da prekidaju emotivnu vezu, pa je učinilac nastavio da joj upućuje ozbiljne pretnje, a te pretnje su se kobno završile. Upornost, a onda i bezobzirnost da na silu

privoli žrtvu da ne prekidaju vezu, završio se baš onako kakva je bila namera i odluka optuženog, da liši života žrtvu. Uračunljivost učinioca je u vreme izvršenja dela bila bitno smanjena, jer je bio nesposoban da kontroliše svoje impulsivne nagone. Sud je, međutim, zaključio da je krivično delo izvršio sa direktnim umišljajem.

U presudi nema čak ni osnovnih podataka o žrtvi – njenom starosnom dobu, obrazovanju, zanimanju, porodičnom stanju. Podatak o uzrastu žrtve saznajemo iz iskaza prijateljice oštećene, koja je izjavila da je oštećena bila 1992. godište i da je učinilac bio „dosta ljubomoran zbog razlike u godinama“. Oštećena je najpre radila u kafani, koja je bila vlasništvo učinioca, dok nije otvorila svoju. S učiniocem je bila u vanbračnoj vezi nekoliko godina, dok nije odlučila da prekine vanbračnu vezu juna 2016. godine, ali su i posle prekida vanbračne zajednice nastavili s međusobnim raspravama. Iz iskaza svedoka K.N. i nalaza veštaka proizlazi da je učinilac imao zabranu prilaska žrtvi na 500 metara.

Sud nije prihvatio tvrdnju odbrane da je učinilac aktivirao ručnu bombu kako bi sebe ubio jer, da je to hteo, učinio bi to sigurno ranije, bez izvođenja žrtve ispred kafane. Prvostepeni sud je optuženog oglasio krivim za dva krivična dela izvršena u sticaju – ubistvo i nedozvoljenu proizvodnju i promet oružja i eksplozivnih materija i osudio ga na jedinstvenu kaznu zatvora od sedam godina i šest meseci.

Odlučujući o vrsti i dužini sankcije, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio porodične prilike učinioca, da je otac troje dece, da je nezaposlen, kao i da je u vreme izvršenja krivičnog dela bio bitno smanjeno uračunljiv. Kao relevantne otežavajuće okolnosti, sud je cenio visok stepen odgovornosti, da je učinilac unapred isplanirao i pripremao delo, da je delo izvršio ispred kafane u kojoj je žrtva radila pred velikim brojem građana, dakle, na javnom mestu, da je delo izvršio na brutalan i bezobziran način, aktiviranjem ručne bombe i da je pri tome uništio mlad život, majku jednog maloletnog deteta i da je sve to učinio zbog neproverenih i lažnih informacija o privatnom životu žrtve. I tužilac i advokat optuženog su izjavili žalbe na prvostepenu presudu. Vrhovni sud je obe žalbe odbacio kao neosnovane i potvrdio prvostepenu presudu.

Komentar

Osnovni komentar u vezi sa ovim predmetom slučaja jeste da je kazna za izvršena dela veoma blaga. Sud nije uzeo u obzir niz otežavajućih okolnosti a neke od njih nije ni utvrđivao, poput npr. činjenice da je učiniocu izrečena mera zabrane približavanja žrtvi. Tužilac je delo kvalifikovao kao „obično“

ubistvo, ali je pitanje da li u ovom delu ima elemenata krivičnog dela ubistva praćenog umišljajnim dovođenjem u opasnost života još nekog drugog lica imajući u vidu da je učinilac ručnu bombu aktivirao na javnom mestu, te da su se prilikom izvršenja dela prisutni građani spašavali bežanjem, što su svedoci potvrdili.

Kada je reč o krivičnom delu nedozvoljene proizvodnje i prometa oružja ili eksplozivnih materija, za ovo delo je učinilac osuđen na kaznu zatvora od godinu dana, iako je za njega zakonom bila zaprećena kazna zatvora od dve do pet godina. Okolnost da je kod učinioca pronađena i oduzeta velika količina nelegalnog vatrenog oružja i municije svedoči o visokoj dostupnosti i rasprostranjenosti nelegalnog vatrenog oružja posle ratnih sukoba. To predstavlja ogromnu pretnju i jedan je od indikatora visokog rizika od femicida.

Sud nije analizirao rodne aspekte femicida, iako okolnosti ovog slučaja upućuju na zaključak da je reč o rodno zasnovanom ubistvu bivše vanbračne supruge, koju je učinilac lišio života jer je napustila vanbračnu zajednicu. Učinilac je u ovom slučaju izgubio kontrolu nad ponašanjem svoje partnerke, što je kod njega stvorilo osećanje odbačenosti i poniženosti, kao i želju da je kazni. Ovakvo psihičko stanje i ponašanje učinioca rezultat je patrijarhalnog sistema vrednosti i stereotipnih rodnih uloga. Žrtva je odlukom da prekine vanbračnu zajednicu s učiniocem ispoljila svoje pravo da odlučuje o sopstvenom životu, što u patrijarhalnoj kulturi nije prihvatljivo. Cena ove slobode u konkretnom slučaju bila je gubitak života.

Zanimljivo je da je sud u obrazloženju presude konstatovao da je učinilac izvršio delo „zbog neproverenih i lažnih informacija, što se tiče privatnog života oštećene“. Nejasni su razlozi zbog kojih je sud imao potrebu da u obrazloženju odluke o kazni unosi ovu konstataciju, niti je jasno na osnovu čega je sud zaključio da su informacije o privatnom životu žrtve nakon što je napustila učinioca „neproverene i lažne“. Umesto da sumnje u pogledu ponašanja bivše vanbračne partnerke učinioca dovede u vezu s njegovom ljubomorom i interpretira je kao izraz njegove posesivnosti i želje da kontroliše seksualnost bivše vanbračne partnerke, sud je ocenio informacije o njenom privatnom životu kao neproverene i lažne, pa se čini da bi u slučaju proverenih i tačnih informacija o njoj vezi sa drugim muškarcem odluka suda bila drugačija.

Simptomatično je da sud nije smatrao potrebnim da prikupi činjenice u vezi sa izricanjem mere zabrane približavanja učinioca žrtvi, iako je od svedoka i veštaka saznao da je takva mera izrečena. Ostalo je nepoznato kada je i povodom kog akta nasilja ova mera izrečena, da li je i kada njeno trajanje isteklo i dr. Da je sud te činjenice prikupio od nadležnog organa, mogao bi da otkrije nasilnički obrazac ponašanja učinioca prema žrtvi i da dublje sagleda njihove odnose pre izvršenog ubistva. Ovaj propust suda jedan je od razloga za izricanje ovoliko blage kazne učiniocu.

KOSOVO

Pravni okvir

Termin femicid ne koristi se u kosovskom zakonodavstvu. Postoji, međutim, nekoliko krivičnih dela za koja se mogu goniti učinioci femicida. Sledeća krivična dela su inkriminisana u poglavlju o krivičnim delima protiv života i tela Krivičnog zakonika Republike Kosova br. 06/L-074^[48]:

- » ubistvo;
- » teško ubistvo;
- » ubistvo izvršeno u stanju jake razdraženosti;
- » ubistvo iz nehata;
- » ubistvo deteta pri porođaju.

Za osnovni oblik ubistva je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina^[49] dok je za kvalifikovani oblik ubistva propisana kazna zatvora od deset godina do doživotnog zatvora. Postoji nekoliko vrsta teškog ubistva, odnosno lišenja života:

- » lišenje života deteta;
- » lišenje života bremenite žene;
- » lišenje života člana porodice;
- » lišenje drugog lica života na svirep i podmukao način;
- » lišenje drugog lica života i namerno ugrožavanje života jednog ili više drugih lica;

[48] Krivični zakonik Republike Kosovo br. 06/L-074

[49] Krivični zakonik, član 172.

- » lišenje života u cilju pribavljanja imovinske koristi;
- » lišenje života u cilju izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela ili sprečavanja tog lica da svedoči ili da na drugi način pruži informacije policiji ili u krivičnom postupku;
- » lišenje života iz osвете ili drugih niskih pobuda, uključujući iz osвете zbog svedočenja ili pružanja informacije na drugi način policiji ili u krivičnom postupku;
- » lišenje života službenog lica pri vršenju službene dužnosti ili u vezi sa službenom dužnošću;
- » lišenje lica života zbog njegove nacionalnosti, jezika, verskog ubeđenja ili nepostojanja verskog ubeđenja, boje kože, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja ili zbog naklonosti prema osobama koje imaju neku od prethodno navedenih zaštićenih osobina;
- » namerno izvršenje dva ili više ubistava, osim dela iz članova 174 i 176 ovog zakonika;
- » lišenje drugog lica života, a učinilac je ranije bio osuđen za ubistvo, osim dela iz članova 174 i 176 ovog zakonika.^[50]

Za ubistvo izvršeno u stanju jake razdraženosti je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do deset godina, dok je za ubistvo iz nehata propisana kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.^[51]

Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika usvojenim 2019. godine je uveden novi oblik teškog ubistva, odnosno lišenje nekog lica života zbog njegove nacionalnosti, jezika, verskog ubeđenja ili nedostatka verskog ubeđenja, boje kože, *roda, rodnog identiteta*, seksualne orijentacije ili povezanost ka licima koja imaju neku od navedenih zaštićenih osobina. Dakle, krivično delo rodno zasnovanog ubistva je okvalifikovano kao teško ubistvo i za njega je propisana kazna zatvora od 10 godina do doživotnog zatvora.^[52] Na osnovu definicije rodno zasnovanog ubistva se, međutim, čini da takvo ubistvo mogu da izvrše i muškarci i žene protiv muškaraca i žena, dakle da tom odredbom nije nužno definisano krivično delo femicida. Ipak, jasno je da je ovom definicijom obuhvaćeno *rodno zasnovano ubistvo žena* koje predstavlja femicid prema opšte priznatim definicijama.

[50] Krivični zakonik, član 173.

[51] Krivični zakonik, članovi 174 i 175.

[52] Krivični zakonik, član 173, st. 1, t. 1.10.

Budući da rodno motivisano ubistvo predstavlja kvalifikovani oblik ubistva odnosno teško krivično delo,^[53] suđenje za njega je u nadležnosti Departmana za teška krivična dela Osnovnih sudova, a o tim predmetima odlučuju tročlana sudijska veća.^[54]

Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. je dodato krivično delo nasilja u porodici,^[55] koje je definisano kao fizičko ili psihičko zlostavljanje ili ekonomski pritisak, sa ciljem ugrožavanja dostojanstva drugog lica unutar porodice i za koje je propisana novčana kazna i kazna zatvora do tri godine. Veoma je važno što je u Krivičnom zakoniku propisano da se svako krivično delo izvršeno u kontekstu porodične veze smatra otežavajućom okolnošću. U Krivičnom zakoniku je porodična veza definisana kao odnos između lica koja jesu ili su bila verena, venčana, u vanbračnoj zajednici ili žive ili su živela u zajedničkom domaćinstvu; koja koriste isti dom i koja su povezana krvnim srodstvom, brakom, usvojenjem, tazbinskim ili starateljskim odnosom, što obuhvata roditelje, babe i dede, decu, unuke, braću i sestre, tetke, ujne i strine, teče, ujake i stričeve, sestriće i sestričine, bratance i bratanice i rođake do trećeg stepena srodstva; i koja su roditelji zajedničkog deteta.^[56] Potrebno je napomenuti da je Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici^[57] predviđeno izricanje zaštitnih mera i propisane su sankcije za njihovo kršenje, dok su u Krivičnom zakoniku propisane sankcije za sâmo delo nasilja u porodici.

U nedavno usvojenoj Nacionalnoj strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja protiv žena za period od 2022. do 2026. godine^[58] se navodi da nasilje u porodici i nasilje nad ženama predstavljaju jedan od najrasprostranjenijih oblika nasilja i povredu ljudskih prava i da nasilje u porodici predstavlja jedan od najozbiljnijih problema sa kojima se društvo na Kosovu suočava. Prema strategiji, Vlada Kosova će zajedno sa nadležnim institucijama i stranama za podršku: preuzeti odgovornost za davanje prioriteta svim slučajevima nasilja u porodici i nasilja nad ženama; obezbediti dovoljno ljudskih, finansijskih i infrastrukturnih resursa za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama; omogućiti pristup kvalitetnim integrisanim uslugama; garantovati pravdu za žrtve i preživelle;

[53] Zakonik o krivičnom postupku br. 08/L-032, član 21.

[54] Zakon o sudijama br. 06/L-054.

[55] Krivični zakonik, član 248.

[56] Krivični zakonik, član 113, st. 25.

[57] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici br. 03/L-182.

[58] Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja protiv žena za period od 2022. do 2026. godine, dostupna na: <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/AFC42C52-8350-4856-A810-B9A39A815558.pdf>

obezbediti reintegraciju i osnaživanje žrtava/preživelih nasilja u porodici i nasilja nad ženama; kažnjavati, resocijalizovati i rehabilitovati učinioce nasilja; podizati svest čitavog društva protiv nasilja u porodici i nasilju nad ženama.

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Kvantitativni podaci

Ne postoji zvanična statistika u kojoj su evidentirani i objavljeni podaci o femicidu, naročito s obzirom na to da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo. Javne institucije, poput policije ili Sudskog saveta Kosova, mogu da pruže neke zvanične podatke na zahtev. Međutim, ovi podaci često ne obuhvataju sve neophodne informacije a nekada nisu ni usaglašeni te ne predstavljaju pouzdani izvor informacija. Nepostojanje zvanične statistike o rodno zasnovanom nasilju, nasilju u porodici i femicidu osujećuje jačanje svesti i borbu protiv ove pojave. Nepostojanje statistike na Kosovu je konstatovao i Sekretarijat GREVIO, koji između ostalog u svojim preporukama organima na Kosovu predlaže (i) da prošire obim podataka koje prikupljaju agencije za sprovođenje zakona i pravosuđe kako bi obuhvatili sve oblike nasilja nad ženama i da osiguraju da takvi podaci budu razvrstani prema polu, starosti i odnosu između žrtve i izvršioca; i (ii) da prošire obim podataka koje prikupljaju socijalne službe i skloništa kako bi se osiguralo da se usredsrede na sve oblike nasilja obuhvaćene Istanbulsom konvencijom i da budu razvrstani prema polu, starosti i odnosu učinioca prema žrtvi i drugim relevantnim kategorijama kao što je status invalidnosti.

S obzirom na sva navedena ograničenja, raspoloživi podaci za period od 2018. do 2022. godine ukazuju na to da je u Republici Kosovu u tom razdoblju izvršeno 20 femicida i četiri pokušaja femicida. Međutim, istraživačima je bilo dostupno samo pet pravosnažnih i izvršnih presuda. U studiji o istraživanju^[59] sprovedenom 2023. godine se ukazuje na to da:

- » su sva ubistva žena izvršili muškarci u kontekstu porodične veze;
- » tri od pet ubistava je okvalifikovano kao teško ubistvo, kao lišenje života člana porodice, jedno je okvalifikovano kao teško ubistvo s namerom izvršenja dva ili više ubistava, a jedno kao teška telesna povreda sa smrtnim ishodom;
- » nijedno ubistvo nije okvalifikovano kao teško ubistvo zbog pola žrtve;
- » učinioci su u proseku osuđeni na kaznu zatvora u trajanju od 24 godine;
- » sud u nekim predmetima nije dobro cenio olakšavajuće okolnosti;

[59] Biće objavljena na kraju 2023. godine.

- » nije korišćen rodno diskriminatorni jezik, krivica nije pripisana žrtvama niti je u obrazloženjima presuda na bilo koji način opravdavano krivično delo.

Studije slučaja

U tekstu koji sledi su dati kratki prikazi dva predmeta, dok je u integralnom nacionalnom izveštaju data podrobna analiza pet predmeta.

Studija slučaja br. 1

Učinioc je pucao u svoju ženu i kći i ubio ih, tako što je odmah pošto je otvorio vrata kuće, ispalio je rafal na njih iz puške AK-47. Učinioc i njegovi članovi porodice su ranije tog dana posetili žrtvu, koja je boravila u kući rođaka zajedno sa decom. Želeo je da se pomiri sa njom ali je ona odbila. Kasnije tog dana joj je poslao niz pretnji SMS-om a ona ga je prijavila policiji. Mnogo puta je bio nasilan prema njoj, uključujući poslednji incident koji se dogodio u javnosti, tokom svadbe, usled kojeg je proveo 30 dana u pritvoru. Bio je ratni veteran.

Učinioc je tokom sudskog postupka priznao da je izvršio krivično delo ali je tvrdio da ih nije namerno ubio, odnosno da je hteo da ubije brata svoje supruge, smatrajući ga odgovornim za celu situaciju. Pored toga je navedeno da boluje od posttraumatskog stresnog poremećaja jer je ratni veteran i jer je proveo vreme u zatvoru u Srbiji. Članovi njegove porodice su rekli da je posle izlaska iz zatvora postao agresivan, nestrpljiv i osetljiv. Međutim, psihijatrijsko veštačenje je pokazalo da ne boluje ni od kakvog privremenog ili stalnog mentalnog poremećaja, kao i da u vreme izvršenja krivičnog dela nije bio smanjene računljivosti.

U presudi je dato malo podataka o žrtvi – udala se za učinioca posle starog običaja provodadžisanja, rodila mu je petoro dece i on ju je mnogo puta fizički zlostavljao.

Učinioc je optužen i osuđen za teško ubistvo (namerno ubistvo dva ili više lica) i nedozvoljeno posedovanje, kontrolu i držanje oružja. Osnovni sud ga je u prvom stepenu osudio na kaznu zatvora od 24 godine. Kao olakšavajuće okolnosti je cenio priznanje krivice i kajanje, dok je kao otežavajuće okolnosti cenio visok stepen umešanosti osuđenog u krivično delo i visok stepen umišljaja. Apelacioni sud je preinačio odluku i osudio ga na doživotnu kaznu zatvora. Između ostalog je naveo da Osnovni sud nije valjano ocenio otežavajuće okolnosti, naročito njegovu upornost u izvršenju krivičnog dela, način na koji ga je izvršio (rafalna paljba iz automatskog oružja), činjenicu da je ugrozio život drugih osoba koje su se nalazile

u kući, kao i raniju nasilnost prema žrtvi. Vrhovni sud je vratio predmet na ponovno razmatranje zbog delimičnog priznanja krivice.

Osnovni sud je u presudi izrečenju nakon ponovljenog postupka izjavio isto što i u prvoj presudi i ponovo učinioca osudio na kaznu zatvora od 24 godine. Sada je kao olakšavajuće okolnosti naveo njegovu finansijsku situaciju, starosno doba, korektno ponašanje pred sudom i izraženo kajanje. Od otežavajućih okolnosti je naveo raniju osuđivanost zbog nasilja nad žrtvom i način izvršenja krivičnog dela. Apelacioni sud je u drugoj presudi učinioca proglasio krivim za teško ubistvo dvoje ili više lica i nedozvoljeno posedovanje, kontrolu i držanje oružja i osudio ga na jedinstvenu kaznu zatvora od 30 godina. Apelacioni sud je ponovo utvrdio da Osnovni sud nije valjano ocenio olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, naročito činjenicu da je učinilac i ranije bio nasilan prema žrtvi, da je krivično delo izvršeno u kući njene porodice, gde se krila sa decom, da je krivično delo izvršio u prisustvu njenih članova porodice, da je ubio i svoju maloletnu kći, kao i da je ispoljio odlučnost i upornost u izvršenju krivičnog dela.

Komentar

U vreme izvršenja femicida (2018) u Krivični zakonik još nije bilo uvedeno delo teškog ubistva zbog pola žrtve. Stoga su sudovi ovo krivično delo okvalifikovali kao teško ubistvo, odnosno namerno ubistvo dva ili više lica. Od podizanja optužnice do pravosnažne odluke je prošlo dve i po godine, što je u skladu sa kriterijumima prava na suđenje u razumnom roku. Ni u jednoj sudskoj odluci nije korišćen seksistički ili ponižavajući jezik u odnosu na žrtve. Međutim, način na koji je Osnovni sud procesuirao ovaj predmet zavređuje posebnu pažnju. Ovaj slučaj je predstavljao jedan od tipičnih oblika femicida, u kojem je dugotrajno nasilje u porodici rezultiralo u ubistvu žene. Osnovni sud nije valjano uzeo tu činjenicu u obzir. Takođe, čini se da Osnovni sud u ponovljenom postupku nije obratio pažnju na komentare koje je Apelacioni sud dao u svojoj odluci o obrazloženju njegove prvostepene presude niti na njegove smernice i obrazloženje. Pored toga, Osnovni sud je sledeće okolnosti cenio kao olakšavajuće: finansijsku situaciju učinioca, njegovo starosno doba i korektno ponašanje pred sudom. Nijednu od ovih okolnosti ne bi trebalo smatrati olakšavajućom u ovom predmetu. Finansijska situacija nije od značaja za femicid. Kao što to nije ni starosno doba učinioca, koje je potpuno nebitno. Konačno, korektno ponašanje pred sudom bi trebalo da bude uobičajeno tokom svakog suđenja a sudija ima na raspolaganju razne procesne mogućnosti ako se učinilac ne ponaša korektno (npr. da ga kazni, itd.).

Potrebno je napomenuti da je Apelacioni sud prihvatio olakšavajuće okolnosti koje je cenio Osnovni sud iako je imao mogućnost da ga ispravi. S druge strane, ni otežavajuće okolnosti nisu dobro ocenjene. Stoga je Apelacioni sud cenio sledeće otežavajuće okolnosti koje Osnovni sud nije ni pomenuo u svojoj presudi: raniju nasilnost učinioca prema žrtvi; činjenicu da je krivično delo izvršeno u porodičnoj kući žrtve, pred njenom majkom, braćom i decom; činjenicu da je učinilac ubio svoju maloletnu kći; činjenicu da žrtve nijednim postupkom nisu doprinele krivičnom delu; i odlučnost učinioca da izvrši krivično delo. Nije, međutim, jasno zašto je Apelacioni sud u drugoj presudi odlučio da učiniocu odredi kaznu zatvora od 30 godina imajući u vidu da ga je prvi put osudio na kaznu doživotnog zatvora.

Studija slučaja br. 2

Nakon što se posvađao sa suprugom, učinilac ju je ubio dok je izlazila iz kuće, ispalivši 15 metaka u nju iz pištolja marke Beretta. Jedan očevidac je svedočio da je učinilac posle pucnjave prišao žrtvi i opsovao joj mater. Učinilac je pozvao sestru žrtve i rekao joj „*Ubio sam je, mrtva je*“. Prema tvrdnjama kćeri žrtve, odnos između para je bio dobar do dve nedelje pre ubistva, kada je primetila da je učinilac počeo drugačije da se ponaša, odnosno da je nastojao da kontroliše suprugu i da je postao agresivan. Žrtva je kćerima na dan ubistva rekla da ju je istukao i pretio joj oružjem. Učinilac je bio vozač taksija, pripadnik srednje klase, prethodno razveden, otac troje dece. Medicinsko veštačenje je pokazalo da je u vreme ubistva bio poslovno sposoban i uračunljiv. Žrtva je bila udovica i sama je odgajala svoje kćeri. Udala se za učinioca i preselili su se u Švajcarsku, ali ona tamo nije bila srećna i želela je da se vrati na Kosovo. Učinilac je tokom suđenja tvrdio da je nije namerno ubio, da su živeli u slozi i miru i da mu je njeno nerazumno ponašanje te večeri izazvalo „neizmerna osećanja besa i teskobe“.

Ovo krivično delo je okvalifikovano kao teško ubistvo, ubistvo člana porodice, u sticaju sa nedozvoljenim posedovanjem, kontrolom i držanjem oružja a Osnovni sud ga je osudio na kaznu doživotnog zatvora. Osnovni sud nije utvrdio nijednu olakšavajuću okolnost ali je utvrdio mnoštvo otežavajućih okolnosti, neke od kojih je podrobno obrazložio. One su, između ostalog, obuhvatale: društvenu opasnost (15 hitaca); stepen krivične odgovornosti (umišljaj, uvrede); posledice krivičnog dela; podmukli način izvršenja krivičnog dela; ponašanje učinioca posle izvršenja dela (hladnokrvan, pozvao porodicu žrtve); odsustvo kajanja tokom suđenja i izražavanje osećanja samosažaljenja; nekorektan stav prema kćerima žrtve i

intenzitet njihovog emotivnog bola. Apelacioni sud je donekle preinačio ovu odluku i učinioca osudio na kaznu zatvora od 25 godina. Taj je sud utvrdio da su postojale olakšavajuće okolnosti koje prvostepeni sud nije uzeo u obzir. Na primer, da je otac troje dece, da je relativno star, da se kaje, da se izvinio dvema kćerima žrtve, da se javno izvinio (tokom pretresa) i da ranije nije osuđivan. Kada je reč o otežavajućim okolnostima, Apelacioni sud je stao na stanovište da su neke od njih zapravo olakšavajuće, posebno ponašanje optuženog nakon izvršenja krivičnog dela (uzeo je maramu žrtve i njome pokrio njeno telo). Pored toga je naveo da krivično delo nije izvršeno na podmukli način i smatrao je da poziv porodici žrtve ne treba smatrati otežavajućom okolnošću već pukim obaveštavanjem njene porodice.

Komentar

Ovaj femicid je okvalifikovan kao teško ubistvo člana porodice ali je mogao biti okvalifikovan i kao teško ubistvo zbog pola žrtve a sud je potom cenio činjenicu da je žrtva član porodice kao otežavajuću okolnost, u skladu sa Krivičnim zakonikom. Sankcija koju je izrekao Apelacioni sud je veoma blaga a olakšavajuće i otežavajuće okolnosti nisu dobro obrazložene. Apelacioni sud je kao olakšavajuću uzeo okolnost da je učinilac otac troje dete, što se po našem mišljenju može ceniti isključivo kao otežavajuća okolnost imajući u vidu da je ubio svoju suprugu, odnosno izvršio ubistvo u porodičnom kontekstu. Pored toga, njegova relativno odmakla starosna dob uopšte nije bitna za ocenu njegove krivice. Mišljenja smo da činjenicu da nije ranije osuđivan ne bi trebalo smatrati olakšavajućom okolnošću, iako to sudovi često čine, jer većina stanovništva nije osuđivana. Dakle, ranija osuđivanost bi se mogla smatrati otežavajućom okolnošću dok nepostojanje ranije osuđivanosti ne predstavlja olakšavajuću okolnost. Takođe, njegovo kajanje i javno izvinjenje tokom pretresa bi se mogli smatrati nastojanjem da smanji stepen sopstvene odgovornosti i da se predstavi kao dobar čovek. Konačno, Apelacioni sud nije obrazložio zašto ovo krivično delo nije okvalifikovao kao femicid izvršen na podmukao način, imajući u vidu da je učinilac u žrtvu ispalio 15 metaka iz oružja koji je nezakonito posedovao.

CRNA GORA

Pravni okvir

Femicid nije inkriminisan u Krivičnom zakoniku Crne Gore. Međutim, kao i u drugim državama, inkriminirano je nekoliko vrsta ubistava. Osnovni oblik je ubistvo, kao krivično delo protiv života, pri čemu je objekat zaštite život – fizički integritet ljudskog bića. To su sledeća krivična dela protiv života:

- » Ubistvo (čl. 143)
- » Teško ubistvo (čl. 144 KZ)
- » Ubistvo na mah (čl. 145 KZ)
- » Ubistvo deteta pri porođaju (čl. 146 KZ)
- » Lišenje života iz samilosti (čl. 147 KZ)
- » Nehatno lišenje života (čl. 148 KZ)

Osnovni oblik ubistva sastoji se u protivpravnom lišenju života drugog lica, pri čemu ne postoje posebne okolnosti koja ga čine teškim ili lakim. Objekat zaštite kod ovog krivičnog dela je život čoveka ili pravo na život kao jedno od najosnovnijih ljudskih prava.

Svako može biti učinilac ovog krivičnog dela a, kada je reč o krivici, potreban je umišljaj. Krivično delo je učinjeno sa umišljajem kad je učinilac bio svestan svog dela i hteo njegovo izvršenje ili kad je učinilac bio svestan da može učiniti delo pa je na to pristao (čl. 15 KZ). Za ovo krivično delo je u Krivičnom zakoniku propisana kazna zatvora, u trajanju od 5 do 15 godina.

Kvalifikovano ili teško ubistvo postoji kada je umišljajno ubistvo izvršeno na takav način, pod takvim okolnostima ili u prema takvom licu koji mu daju veći stepen težine i opasnosti za koje zakon propisuje teže kažnjavanje. Teška ubistva su umišljajna ubistva. Umišljaj učinioca treba da obuhvata kako samo lišenje drugog života, tako i kvalifikatornu okolnost koja to ubistvo čini teškim. Postoji nekoliko vrsta teških ubistava, koja se razlikuju prema: načinu izvršenja, pobudama učinioca, okolnostima u kojima su izvršena i posledicama i svojstvima pasivnog subjekta. Svako lice može da bude učinilac ovog krivičnog dela.

U Krivičnom zakoniku je propisana kazna od najmanje 10 godina zatvora ili dugotrajnog zatvora za krivično delo teškog ubistva za onog ko:

- » drugog liši života na svirep ili podmukao način;
- » drugog liši života pri bezobzirnem nasilničkom ponašanju;
- » drugog liši života i pri tom sa umišljajem dovede u opasnost život još nekog lica;
- » drugog liši života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda;
- » liši života službeno ili vojno lice pri vršenju ili u vezi sa vršenjem službene dužnosti;
- » liši života dete ili bremenitu ženu;
- » liši života člana svoje porodice ili porodične zajednice kojeg je prethodno zlostavljao;
- » sa umišljajem liši života više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu deteta pri porođaju ili lišenju života iz samilosti.

Kazna dugotrajnog zatvora ne može biti kraća od 30 niti duža od 40 godina.

Pored toga, u članu 220, st. 4 Krivičnog zakonika Crne Gore je propisana kazna zatvora od tri do 12 godina ako je usled nasilja u porodici nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice, kao posebnog kvalifikovanog oblika krivičnog dela nasilja u porodici.

Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici,^[60] nasilje u porodici je činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mesto gde je učinjeno. U ovom zakonu je data opšta definicija pojma nasilja u porodici ali ne i definicija nasilja nad ženama. U njemu je propisano nekoliko vrsta zaštitnih mera koje se mogu izreći učiniocima nasilja.

U praksi se javlja problem pravne kvalifikacije akta nasilja u porodici, odnosno odlučivanja da li akte nasilja u porodici treba procesuirati kao prekršaje, u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, ili kao krivična dela u skladu sa Krivičnim zakonikom. Na taj način narušena je pravna sigurnost jer je nemoguće sa sigurnošću predvideti posledice dela na osnovu zakona. Stoga je veoma važno da crnogorski pravni okvir jasno razgraniči prekršajnu od krivične odgovornosti u slučaju nasilja u porodici.

[60] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010 i 040/11 od 08.08.2011)

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Istraživanje društvenog i institucionalnog odgovora na femicid u Crnoj Gori sprovela je organizacija SOS Nikšić.^[61] U nacionalnom izveštaju je dostupna detaljna analiza.

Kvantitativni podaci

U periodu od januara 2015. do decembra 2019. je pravosnažno okončano deset postupaka pred Višim sudom u Podgorici i Višim sudom u Bijelom Polju. Šest predmeta se mogu okvalifikovati kao femicid – ubistvo ili pokušaj ubistva žene od strane muškarca. U svim slučajevima femicida i pokušaja femicida, učinilac i žrtva su bili u bračnom, emotivnom ili porodičnom odnosu (suprug/bivši suprug, intimni partner, sin, nećak).

Profil učinilaca

Većina učinilaca nije ranije osuđivana. Učinioci opšte uzev nisu priznali da su izvršili krivično delo. U svim analiziranim sudskim predmetima se mogu naći neke sličnosti, međutim uglavnom ne postoje podaci o porodičnoj ili ličnoj anamnezi učinilaca i ne zna se da li su učinioci zloupotrebljavali alkohol ili drogu u periodu koji je prethodio femicidu jer te činjenice nisu navedene u presudama.

Učinioci su ispoljili značajan nivo svireposti prilikom izvršenja krivičnih dela protiv žena, ostali su hladnokrvni, ponašali su se uobičajeno ili su pobjegli sa lica mesta posle ubistva. Učinioci su kao sredstvo izvršenja koristili fizičku silu (udarci, gušenje, davljenje), različite predmete (čekić, metalna kutlača, itd.), hladno oružje (nož), kao i vatreno oružje (pušku, pištolj, bombu i eksploziv).

Profil žrtava

U šest predmeta je bilo sedam žrtava femicida/pokušaja femicida. **Presude sadrže veoma malo ili nimalo informacija o žrtvama.** U većini predmeta nema nikakvih podataka o obrazovanju žrtve, mestu njenog rođenja, broju dece, zaposlenju, kao ni drugih važnih informacija. Prema dostupnim podacima, polovina žrtava su bile starije (njih tri su bile preko 65 godina stare), dve žrtve su bile između 40 i 65 godina stare a jedna je bila između 18 i 30 godina stara.

[61] Beker Kosana (ur), *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Crnoj Gori*, SOS Nikšić, Nikšić, 2023, dostupno na: <https://sosnk.org/wp-content/uploads/2023/04/Drustveni-i-institucionalni-odgovor-na-femicid-u-Crnoj-Gori-1.pdf>

Odnosi između učinilaca i žrtava su pre femicida uglavnom bili veoma poremećeni i problematični. Samo nekoliko žrtava je prijavilo nasilje ali nisu dobile delotvornu zaštitu, koja bi sprečila ponovno nasilje i ubistvo ili pokušaj ubistva.

Sud je u samo jednom predmetu konkretno konstatovao da je učinilac zločin počinio iz niskih pobuda, svoje emocije je stavio ispred njenog života, sebičnost i želju da "bude samo njegova, a pošto je to odbila lišio je života". U dva predmeta u kojima su učinioci ubili supruge sa kojima su bili u postupku razvoda, učinioci su isticali želju da viđaju svoju decu. Zajedničko u oba predmeta je višegodišnje brutalno nasilje koje su učinioci sprovodili nad žrtvama i nad zajedničkom decom. U iskazima se registruje bes jer su izgubili kontrolu nad žrtvama i decom.

Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Prilikom odlučivanja o vrsti i težini krivične sankcije, sud nije uvek na adekvatan način cenio olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Pored toga, one su navođene veoma uopšteno i široko. Sud je smatrao olakšavajućim okolnostima: raniju neosuđivanost učinioca; lične zdravstvene probleme učinioca, naime, činjenicu da je tokom sudskog postupka, dok se nalazio u pritvoru, učinilac imao "moždani udar koji je doveo do pojave psihoorganskog sindroma" i da je delo izvršio u stanju bitno smanjene uračunljivosti.

U presudama su navedene sledeće otežavajuće okolnosti: krvno srodstvo učinioca sa žrtvom; činjenica da se žrtva jedina brinula o učiniocu i finansijski ga pomagala; da je žrtva starija osoba koja je u vreme izvršenja dela imala 78 godina; raniji život optuženog, tj. njegova osuđivanost, između ostalog za krivična dela sa elementima nasilja.

Kada je reč o sankcijama, sud je u dva predmeta učiniocima izrekao meru bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi. U jednom je predmetu učiniocu izrečena kazna zatvora u trajanju od 20 godina i mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja. U jednom je predmetu učiniocu izrečena kazna zatvora u trajanju od 19 godina, dok je u jednom predmetu učiniocu izrečena kazna zatvora u trajanju od 20 godina. U poslednjem predmetu izrečena je kazna zatvora u trajanju od 2 godine i 10 meseci u skladu sa sporazumom o priznanju krivice.

Primećeno je da je sud retko objašnjavao rodnu dimenziju predmeta, ranije nasilje i prijave. Sud u jednom predmetu nigde nije naveo da je oštećena bila žrtva nasilja u porodici dugi niz godina pre no što je ubijena, čak i neposredno pre no što

je ubijena. Zaključak o postojanju nasilja u porodici se izvodi iz iskaza svedoka, ali sud nije ulazio u odnos između učinioca i žrtve, što znači da u obzir nije uzimao rodnu dimenziju izvršenog krivičnog dela.

Studije slučaja

U tekstu koji sledi su dati važni podaci o dva slučaja dok je detaljna analiza pet slučajeva data u integralnom nacionalnom izveštaju.

Slučaj br. 1

S.E. je 2018. optužen za teško ubistvo. Sud je u presudi naveo da je učinilac na svirep način sa umišljajem lišio života P.D., iako je bio svestan zabranjenosti svojih radnji. Konkretno, sud je utvrdio da je učinilac oštećenu u njenom stanu više puta udarao tupim predmetom, kao i rukama u predelu glave i tela, nakon čega joj je držao zapešene nos i usta, pritiskajući joj kolenima grudni koš, što je dovelo do njenog ugušenja.

Sud je učinioca osudio na kaznu zatvora od 20 godina a izrekao je i meru bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi.

Učinioc S.E. je živeo u istom gradu kao oštećena; završio je srednju ekonomsku školu, bio je nezaposlen, neoženjen, bez dece, srednjeg imovnog stanja, neosuđivan. Najmanje pet godina pre izvršenja zločina je bio u lošim odnosima sa većinom članova porodice. Sa roditeljima je retko kontaktirao. Sa majkom nije godinama želeo da ima bilo kakav kontakt. Često je tražio novac na pozajmicu od članova uže i šire porodice pa se većina bila distancirala od njega. Jedini član porodice koji je ostao sve vreme uz njega je bila upravo tetka koju je ubio. Bilo joj ga je žao, često mu je davala novac, tražila zaposlenje, pokušavala u više navrata da izvrši pritisak na njegovu primarnu porodicu "da preduzme nešto i da mu pomogne, ali nije naišla na razumijevanje kod njih".

Veštaci su utvrdili da je učinilac osoba ispod prosečnih intelektualnih kapaciteta. Učinioc tokom postupka nije iznosio odbranu. Nije priznao izvršenje krivičnog dela i izjavio je da se "u konkretnom slučaju radi o montiranom sudskom procesu, pa u tom pravcu ne želi da kaže ništa".

Žrtva je bila tetka učinioca. U vreme izvršenja krivičnog dela imala je 78 godina, živela je sama u gradu u svom stanu. Bila je penzionerka sa penzijom koja je za crnogorske prilike bila visoka, a dodatno joj je novčano pomagala kćerka koja je živela u inostranstvu. Za svoje godine je bila dobrog zdravstvenog stanja. Imala je dobre

socijalne i društvene veze. Bila je jedina osoba koja je učiniocu stalno pružala pomoć i podršku. Jedanput je učinioca prijavila policiji ali kada su je službenici policije pitali da li želi da ostane pri prijavi za nasilje odgovorila je negativno jer joj je učinioca "bilo žao". U određenom vremenskom periodu pre nego što je ubijena je ljudima koji su joj dolazili u posetu govorila da njena porodica ima probleme sa S.E.

Prilikom odmeravanja vrste i visine kazne i odlučivanja o vrsti mere bezbednosti, sud je kao olakšavajuće okolnosti uzeo u obzir raniju neosuđivanost učinioca, njegove lične prilike, odnosno činjenicu da je tokom sudskog postupka, dok je boravio u pritvoru imao "moždani udar koji je doveo do pojave psihoorganskog sindroma", kao i da je delo izvršio u stanju bitno smanjene uračunljivosti koje je prouzrokovano graničnim poremećajem ličnosti "što predstavlja teži duševni poremećaj". Kao otežavajuće okolnosti sud je uzeo u obzir krvno srodstvo učinioca sa oštećenom, činjenicu da se jedina brinula o njemu i finansijski ga pomagala i da se radi o staroj osobi.

Komentar

Sud opšte uzev nije ulazio u detaljno razmatranje i analizu ranijeg odnosa između učinioca i žrtve, nasilja koje je on ranije vršio nad njom. Niti je razmatrao jasno izražene rodne dimenzije izvršenog krivičnog dela.

Činjenica da je žrtva odbila da prijavi nasilje u porodici može se objasniti njenim strahom od učinioca, kao i patrijarhalnim shvatanjem da je učinilac njen srodnik i da svaki problem, čak i očigledno psihičko nasilje, treba da ostane u porodici. Nepoverenje u institucije bi takođe moglo predstavljati razlog za odustajanje od već podnete prijave nasilja. Nadležni organi očigledno nisu adekvatno reagovali i prepoznali opasnost da će učinilac izvršiti ubistvo.

Slučaj br. 2

U jednom drugom predmetu pokušaja ubistva, sud je prihvatio sporazum o priznanju krivice koji je učinilac sklopio sa tužiocem i izrekao učiniocu kaznu zatvora od dve godine i 10 meseci.

Prema podacima iz spisa predmeta, R.E. je u kasnijim večernjim satima iza jednog restorana nožem naneo A.E. više uboda. Zadobila je teške telesne povrede. Nema informacija o odnosima između učinioca i žrtve. Iz spisa predmeta je očigledno da je R.E. planirao i izvršio krivično delo sa umišljajem.

R.E. je završio osnovnu školu i radio kao prodavac na pijaci. Oženjen je, bez dece i, kako je sam izjavio, srednjeg imovnog stanja. Pet godina pre pokušaja ubistva učinilac je bio osuđen za krivično delo ugrožavanje opasnim oruđem i kažnjen novčanom kaznom u iznosu od €400. U spisima predmeta nema nikakvih podataka o žrtvi osim da se radi o osobi ženskog pola.

Komentar

U ovom je predmetu primenjen institut sporazuma o priznanju krivice. On žrtve nasilja stavlja u nezavidan položaj, budući da nije potrebna njihova saglasnost za zaključenje sporazuma. Smatramo da takvo zakonsko rešenje nije adekvatno i da bi po ugledu na rešenja u uporednom pravu, za određene kategorije krivičnih dela – kao što su krivična dela protiv života i tela i polne slobode, ali i druga dela rodno zasnovanog nasilja, bilo neophodno propisati obavezu državnog tužioca da pribavi saglasnost žrtve. U slučajevima femicida, saglasnost za sklapanje sporazuma trebalo bi da daju oštećena lica jer se time poštuje opravdani interes žrtve krivičnog dela da postupak ima pravičan ishod. Takođe smatramo da je neophodno propisati mogućnost žrtve, odnosno oštećenog lica, da izjavi žalbu ako je presuda doneta na osnovu sporazuma sa kojim se žrtva/oštećeno lice nije saglasilo ili ako presuda nije u skladu sa zaključenim sporazumom.

Uprkos tome što presuda doneta na osnovu sporazuma o priznanju krivice ne sadrži detaljne podatke o okolnostima vezanim za način izvršenja dela, ranijem životu okrivljenog i njegovom odnosu prema žrtvi. Kazna zatvora od dve godine i 10 meseci očigledno je neadekvatna za izvršeno krivično delo pokušaj ubistva, za koje se učinilac, saglasno čl. 143 u vezi sa čl. 20 KZ CG može kazniti kaznom od pet do 15 godina zatvora ili blažom kaznom. Ovako blaga kazna predviđena sporazumom, sa kojom se državni tužilac saglasio, ne odgovara svrsi izricanja krivičnih sankcija, te je sud iz tog razloga trebalo da odbije sporazum o priznanju krivice jer nije ispunjen jedan od uslova propisanih članom 302 st. 8, t. 6 ZKP CG.

Ovaj predmet je u okviru ovog istraživanja posmatran kao femicid, iako usled neuračunljivosti učinioca nije bilo moguće utvrditi njegovu pobudu za izvršenje krivičnog dela, dok u samoj presudi nisu dati podaci jer presude zasnovane na sporazumu o priznanju krivice ne sadrže detaljne informacije o okolnostima u kojima je krivično delo izvršeno, o ranijem životu

optuženog i njegovom odnosu sa žrtvom. Kazna zatvora od dve godine i 10 meseci očigledno nije adekvatna za izvršeno krivično delo pokušaja ubistva. Saglasno odredbi Krivičnog zakonika, učinilac je mogao biti osuđen na kaznu zatvora od 5 do 15 godina ili na blažu kaznu. Ovako blaga kazna, kao jedan od elemenata sporazuma o priznanju krivice, ne odgovara svrsi izricanja krivičnih sankcija te je sud iz tog razloga trebalo da odbije sporazum o priznanju krivice.

SEVERNA MAKEDONIJA

Pravni okvir

Severna Makedonija je jedina zemlja Zapadnog Balkana koja je inkriminirala femicid kada je marta 2023. godine usvojila izmene i dopune Krivičnog zakonika^[62] koje će biti predstavljene dole u tekstu. Definicije izraza i pojmova koji se koriste u Krivičnom zakoniku, koji je do sada pretrpeo brojne izmene i dopune, date su u članu 122 tog zakonika.

Na primer, *nasilje u porodici* označava zlostavljanje, grubo vređanje, pretnju po bezbednost, telesno povređivanje, seksualno ili psihičko, fizičko ili ekonomsko nasilje koje izaziva osećanje nesigurnosti, ugroženosti ili straha, uključujući pretnje takvim radnjama, koje je upereno protiv supružnika, roditelja, dece ili drugih lica koja žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici ili zajedničkom domaćinstvu, kao i protiv sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili vanbračnog supružnika ili lica sa kojima učinilac ima dete ili sa kojim se nalazi u bliskom ličnom odnosu, bez obzira na to da li živi ili je živeo u istom domaćinstvu sa žrtvom;^[63] žrtva krivičnog dela označava svako lice koje je pretrpelo štetu, uključujući fizičku ili psihičku povredu, emotivnu patnju, materijalni gubitak ili drugu povredu ili ugrožavanje njegovih osnovnih sloboda i prava kao posledicu izvršenog krivičnog dela; dete žrtva krivičnog dela je maloletnik koji nije navršio 18 godina; žrtva rodno zasnovanog nasilja označava

[62] Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Makedonije, br. 37/96; Zakoni o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik Republike Makedonije, br. 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 248/2018 i 36/2023.

[63] Tačka 21.

svaku ženu i devojčicu koja nije navršila 18 godina a protiv koje je izvršeno krivično delo pod tim okolnostima;^[64] *porodica* označava bračnog ili vanbračnog supružnika, decu, roditelje, braću i sestre i druge srodnike sa kojima lice živi u porodičnoj zajednici;^[65] *rodno zasnovano nasilje nad ženama* označava nasilje usmereno protiv žena zbog njihovog roda koje dovede ili može da dovede do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje žena, uključujući neposredne i posredne pretnje i zastrašivanje takvim radnjama, prisilu ili proizvoljno lišenje slobode, kako u javnom tako i u privatnom životu.^[66]

Prema Krivičnom zakoniku,^[67] svako ko drugog liši života se kažnjava zatvorom od najmanje pet godina. Iako ova definicija osnovnog oblika ubistva deluje jednostavno, njegova složenost se ispoljava u odredbama o kvalifikovanim i privilegovanim oblicima tog krivičnog dela. Kada sud izrekne presudu kojom nekog oglašava krivim za ubistvo, on pored opšteg elementa krivičnog dela neizbežno utvrđuje i odmerava posebne elemente koji čine suštinu tog krivičnog dela. Ti se elementi mogu odnositi na način izvršenja, karakteristike žrtve, subjektivne i druge okolnosti propisane zakonom, kojima je uređeno utvrđivanje pojedinačne odgovornosti.

Kvalifikovani oblik ubistva označava umišljajno lišenje drugog života izvršeno pod posebno otežavajućim okolnostima utvrđenim zakonom, koje povećavaju stepen zlodela i stepen krivice učinioca i za koji je zakonom propisana stroža kazna. Ova vrsta ubistva se razlikuje od običnog ubistva po određenim kvalifikacionim okolnostima objektivnog ili subjektivnog karaktera, kao što je način izvršenja, karakteristike žrtve, pobude učinioca, itd.

Kazna u rasponu od 10 godina zatvora do doživotne kazne zatvora propisana je za sledeće kvalifikovane oblike ubistva^[68]:

- » lišenje drugog života na svirep ili podmukao način;
- » nasilje u porodici sa smrtnim ishodom;
- » **lišenje života žene ili devojčice koja nije navršila 18 godina u kontekstu rodno zasnovanog nasilja;**
- » lišenje drugog života i umišljajno dovođenje u opasnost života još nekog lica;
- » lišenje drugog života iz koristoljublja, radi učinjenja ili prikrivanja kog drugog

[64] Tačka 22.

[65] Tačka 23.

[66] Tačka 43

[67] Član 123, st. 1 Krivičnog zakonika.

[68] Član 123, st. 2 Krivičnog zakonika.

- krivičnog dela, iz bezobzirne osvete, mržnje ili iz drugih niskih pobuda;
- » lišenje drugog života po narudžbi;
 - » lišenje drugog života u cilju uzimanja organa, tkiva ili ćelija radi transplantacije;
 - » lišenje života bremenite žene ili deteta;
 - » lišenje života sudije, javnog tužioca pri vršenju funkcije, odnosno delatnosti, advokata, lekara ili drugog zdravstvenog radnika, novinara ili drugog medijskog poslanika ili drugog lica koje obavlja delatnost u javnom interesu tokom vršenja profesionalnih zadataka ili u vezi sa obavljanjem profesionalnih zadataka u okviru njegovih ovlašćenja ili državnog službenika ili vojnog lica prilikom vršenja službene dužnosti očuvanja javne ili državne bezbednosti ili javnog reda, hapšenja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode.

Prema stavu 3 tog člana, svako ko umišljajno liši života dvoje ili više ljudi a za čije mu ubistvo nije ranije suđeno kazniće se kaznom zatvora od najmanje 10 godina ili kaznom doživotnog zatvora.

Sledeća dva uslova moraju biti ispunjena da bi krivično delo ubistva bilo okvalifikovano kao **nasilje u porodici sa smrtnim ishodom**:

- » mora da postoji objektivni odnos između učinioca i žrtve koji ispunjava elemente nasilja u porodici;
- » mora da postoji svest da se krivično delo vrši u uslovima nasilja a subjektivna volja lišenja života mora da bude izraz nasilnog odnosa prema žrtvi.

Izmenama Krivičnog zakonika iz marta 2023. je uvedeno krivično delo koje je definisano kao femicid (iako nije tako i nazvano). Ono označava **lišenje života žene ili devojčice koja nije navršila 18 godina u kontekstu rodno zasnovanog nasilja**. Još nije poznato kako će se razvijati sudska praksa u tom pogledu budući da su ove izmene nedavno usvojene. Međutim, ova dopuna KZ predstavlja veliki pomak u usaglašavanju sudskog odgovora na femicid.

Privilegovana ubistva obuhvataju:

- » ubistvo iz plemenitih pobuda;^[69]
- » ubistvo na mah (izmenama i dopunama iz 2023. su dodati ubistvo kao posledica nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja koje je učinilo ubijeno lice);^[70] +

[69] Član 124 Krivičnog zakonika

[70] Član 125 Krivičnog zakonika

- » nehatno lišenje života;^[71]
- » ubistvo deteta pri porođaju;^[72]
- » navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu;^[73]
- » nedozvoljen prekid trudnoće i prinudnu sterilizaciju.^[74]

Pored toga, u Krivičnom zakoniku su propisana neka krivična dela koja se smatraju kvalifikovanim i za koja su predviđene teže kazne ako su izvršena u kontekstu rodno zasnovanog nasilja, nasilja nad ženama ili su motivisana mržnjom. Ona obuhvataju: telesnu povredu;^[75] tešku telesnu povredu,^[76] protivpravno lišenje slobode^[77] i ugrožavanje sigurnosti.^[78]

Novi amandmani na Krivični zakonik usvojeni 2023. obuhvataju i krivično delo proganjanja za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Uređeno je i krivično delo seksualnog uznemiravanja, a za kvalifikovani oblik dela je predviđena kazna zatvora od šest meseci do tri godine.^[79] Pored toga, izmenjene su i odredbe o seksualnom napadu i silovanju^[80] a u njima se navodi da će se kaznom zatvora od jedne do osam godina kazniti ko protivno jasno izraženoj volji drugog ocenjenoj u kontekstu okolnosti predmeta istog prinudi na obljubu ili sa njom izjednačen seksualni čin, koji podrazumeva vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju bilo kojim delom tela ili predmeta, ili ko prinudi drugog da bez pristanka izvrši obljubu ili drugi seksualni čin sa trećim licem ili izvrši seksualni čin nad samim sobom, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

Kako bi se analizirala primena navedenih odredbi Krivičnog zakonika na predmete femicida u Republici Severnoj Makedoniji, bilo bi korisno dati kratak pregled najčešćih kazni koje su sudovi izrekli tokom poslednje četiri godine, imajući u vidu opšti kontekst incidenata. Potrebno je ukazati na to da li sudovi u praksi imaju tendenciju da izriču lakše ili blaže kazne, poput uslovnih kazni zatvora ili novčanih kazni, u poređenju sa težinom izvršenog krivičnog dela, u predmetima femicida;

[71] Član 126 Krivičnog zakonika

[72] Član 127 Krivičnog zakonika

[73] Član 128 Krivičnog zakonika

[74] Član 129 Krivičnog zakonika

[75] Član 130 Krivičnog zakonika

[76] Član 131 Krivičnog zakonika

[77] Član 140 Krivičnog zakonika

[78] Član 144 Krivičnog zakonika

[79] Član 190a Krivičnog zakonika

[80] Član 186 Krivičnog zakonika

da li se i u kojoj meri sam postupak prolongira; ako ima imovinskopравnih zahteva, da li se o njima odlučuje u krivičnom postupku ili se žrtva/oštećeno lice upućuje na parnični postupak, itd. Takvo statističko praćenje situacije u praksi posebno je važno kako bi se unapredila efikasnost sistemskog odgovora na slučajevne femicide, a u cilju povećanja poverenja u pravosudne institucije.

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Nacionalno istraživanje je sprovedeno početkom 2023. godine i sadrži detaljnu analizu sudske prakse o femicidu u Severnoj Makedoniji.^[81] Istraživanje je sprovedla Akademija za sudije i javne tužioce „Pavel Šatev“ uz podršku AIRE centra.

Kvantitativni podaci

U Severnoj Makedoniji je u periodu od 2018. do 2022. pravosnažno okončano 17 krivičnih postupaka za femicid. Na nivou žalbenih sudova, 14 od 17 okončanih postupaka je bilo u nadležnosti Apelacionog suda u Skoplju a tri u nadležnosti Apelacionog suda u Bitolju.

Kada je reč o pravnoj kvalifikaciji, osam postupaka u vezi sa ukupno 19 krivičnih dela odnosilo se na nasilje u porodici sa smrtnim ishodom, a osam se odnosilo na pokušaj ubistva u kontekstu nasilja u porodici, dok se učiniocu u jednom postupku sudilo za osnovni oblik ubistva. U jednom postupku za pokušaj ubistva u kontekstu nasilja u porodici je tokom samog postupka promenjena pravna kvalifikacija dela, u nanošenje teških telesnih povreda u kontekstu nasilja u porodici, dok je u jednom drugom postupku pravna kvalifikacija promenjena od ubistva na svirep način u osnovni oblik ubistva.

Svih 19 krivičnih dela je izvršeno u stanu, kući ili dvorištu gde je žrtva živela. U osam predmeta su optuženi posedovali vatreno oružje, u tri predmeta optuženi nisu posedovali vatreno oružje, dok u preostalim osam predmeta nije utvrđeno te nije ni poznato da li su učinioci posedovali vatreno oružje. Učinioci u šest predmeta su zloupotrebili vatreno oružje.

[81] Gaber-Damjanovska Nataša i Gajdova Gabriela, Femicide in the Republic of North Macedonia – The state of affairs, the legal framework and the judicial practice (2018-2022), AIRE Centar, 2023, dostupan na engleskom na: <https://www.femplatz.org/library/publications/2023-09-femicide-report-nmk-2023-eng.pdf>.

Profil učinilaca

Trojica od ukupno 17 učinilaca su bili između 18 i 25 godina stari, dvojica su bili stari između 25 i 32, četvorica između 33 i 40, trojica između 41 i 48, dvojica između 49 i 56, dvojica između 57 i 65 godina stari a jedan je bio stariji od 65. Sedmorica učinilaca su ranije osuđeni za neko krivično delo.

Kada je reč o odnosu učinilaca prema krivičnom delu, njih 10 je priznalo krivicu, jedan je krivicu prebacio na žrtvu, jedan nije objasnio zašto ga je učinio, trojica nisu priznala krivicu a stav dvojice nije poznat jer nisu dali iskaz tokom krivičnog postupka. Sva deseterica koji su priznali krivicu su izrazili kajanje. Četvorica od preostalih sedmorice učinilaca se nisu pokajali a stav trojice po tom pitanju nije poznat.

Dvojica od 17 učinilaca su zloupotrebljavali alkohol a dvojica su konzumirali opojne droge. Deseterica su tokom izvršenja krivičnog dela bili uračunljivi, uračunljivost četvorice učinilaca bila je bitno smanjena, dok su trojica bili neuračunljivi.

Profil žrtava

U uzorku je bilo 19 žena žrtava. Jedna je bila stara između 18 i 25 godina, dve između 25 i 32, četiri između 33 i 40, tri između 41 i 48, šest između 57 i 65 godina a tri su imale više od 65 godina. Većina žrtava su bile tadašnje ili bivše intimne partnerke učinilaca (njih pet su bile supruge a tri su bile vanbračne supruge učinilaca, a njih četiri su bile bivše supruge učinilaca), dok su ostale bile srodnice (dve majke, tri bake) ili srodnice po tazbini (odnosno tašta, snaha, itd.).

Na osnovu presuda je utvrđeno da su četiri žrtve trpele razne vrste nasilja pre femicida ili pokušaja femicida. U ostalim slučajevima nije utvrđeno prethodno nasilje. Pet žrtava nije tražilo pomoć ili podršku nadležnih institucija, dok nije poznato da li se preostalih 14 žrtava istima obratilo za pomoć. Jedna od žrtava je pre incidenta policiji prijavila da je učinilac zlostavlja, ali policija nije preduzela nikakve korake na osnovu njene prijave.

Kazne

Sud je u 14 postupaka učinioce oglasio krivim i osudio ih na kaznu zatvora. U tri postupka je odredio bezbednosnu meru (obavezno lečenje u zdravstvenoj ustanovi) budući da učinioци nisu bili uračunljivi u vreme izvršenja krivičnog dela.

Osam od ukupno 14 osuđenih učinilaca je osuđeno na manje od 10 godina zatvora, petorica su osuđeni na više od 10 godina zatvora a jedan na doživotni zatvor. U 12 predmeta je izjavljena žalba. Šest prvostepenih presuda je potvrđeno, dve su potvrđene nakon ponovljenog postupka, a četiri su ukinute nakon ponovljenog postupka.

Studije slučaja

U nacionalnoj studiji za Severnu Makedoniju su detaljnije opisani predmeti femicida i pokušaja femicida, uključujući pet detaljnih studija slučaja. Dve studije slučaja su ukratko predstavljene u tekstu koji sledi.

Studija slučaja br. 1

Učinioca Z.K. je prvostepeni sud oglasio krivim za krivično delo pokušaja ubistva u kontekstu nasilja u porodici.

Prvostepeni sud je optuženog Z.K. oglasio krivim za pokušaj ubistva iz člana 123, st. 2, t. 2 u vezi sa članom 19, st. 1 Krivičnog zakonika koje je izvršio 4. novembra 2020. u periodu od 17.30 i 19.30 časova. Taj sud je utvrdio da je Z.K. tokom akta nasilja u porodici nad svojom suprugom S.K. u njihovoj porodičnoj kući umišljajno pokušao da je liši života, nanevši joj teške udarce korišćenjem različitih sredstava (fizičku silu, kabl dug 70 cm) i preteći da će je ubiti. Ovo je trajalo dva sata, dok nije stigla njihova kći A.K. i pozvala policiju.

Apelacioni sud je prihvatio njegovu žalbu a prvostepeni sud je tokom ponovljenog postupka koji je viši sud odredio, krivično delo prekvalifikovao u teške telesne povrede. Sud je oglasio učinioca krivim za nanošenje teških telesnih povreda svojoj supruzi. Nijedna strana nije izjavila žalbu na presudu.

Učinilac je u vreme pokušaja femicida živeo u kući sa žrtvom a njih dvoje su imali dvoje odrasle dece. Oboje su bili nezaposleni i održavali su jednu zgradu. On je bio 57 godina star, bio je uredan i neupadljivog izgleda, a po mišljenju sudskog veštaka, bio je osoba ispod prosečnih intelektualnih kapaciteta sa pasivno-agresivnom strukturom ličnosti i odlikovala ga je emocionalna nezrelost, nestabilnost, infantilizam, egocentričnost, impulsivnost, nedovoljni kapaciteti da odgodi impulse, propraćeni besom i razdražljivošću zbog malih prepreka i frustracija. Njegovi odnosi sa suprugom su sve vreme bili poremećeni, a optuživao ju je za neverstvo i bio je veoma ljut na nju zbog postupka koji je protiv njega vođen zbog silovanja njene sestre, jer nije stala na njegovu stranu, već je, po njegovim

rečima, podržavala sestrine klevete, zbog kojih je proveo šest meseci u zatvoru. Odbrana je tvrdila da nema dokaza da su povrede koje je žrtva pretrpela izazvane udarcem u glavu, kao i da nije imao nameru da ubije žrtvu.

Žrtva je bila žena 57 godina stara, uredna i smerna. Sudski veštaci su zaključili da je osoba prosečnih intelektualnih kapaciteta, ali da je razočarana, da joj nedostaje samopouzdanje, da je pesimistična u pogledu budućnosti, kao i da je osetljiva. Bila je zaposlena u tri preduzeća ali je nakon njihovog bankrotstva ostala bez posla a za život je zarađivala čišćenjem zgrada. Za učinioca je bila udata više od 38 godina. Njihov odnos je bio konfliktnan, bez uzajamnog razumevanja i empatije. Učinioc se slično ponašao prema žrtvi i pre no što je služio kaznu zatvora za krivično delo koje je izvršio nad njenom sestrom. Njegovo ponašanje prema njoj nakon te životne situacije je postalo još neprijateljskije i agresivnije. Nije tražila odštetu niti se pridružila krivičnom gonjenju a njihova kći nije želela da svedoči. Učinioc je prvo osuđen na deset godina zatvora zbog pokušaja ubistva. Tokom ponovljenog postupka su izvedeni isti dokazi. Delo je prekvalifikovano u teške telesne povrede i optuženi je priznao taj zločin. Osuđen je na tri godine kazne zatvora.

Sud je u prvoj presudi naveo sledeće olakšavajuće okolnosti: korektno ponašanje optuženog tokom postupka, činjenicu da je nezaposlen i slabog imovnog stanja, činjenicu da se protiv njega ne vodi postupak za neko drugo krivično delo i da nije registrovan kao učinioc krivičnog dela, njegovo starosno doba, činjenicu da je u pitanju bio pokušaj krivičnog dela, da se žrtva nije pridružila krivičnom gonjenju i da nije podnela imovinskopравни zahtev za naknadu štete. Sud je naveo sledeće otežavajuće okolnosti: vrstu i težinu krivičnog dela, način izvršenja krivičnog dela, stepen krivične odgovornosti optuženog, raniju osuđivanost, zaštićeni interes i činjenicu da se žrtva razvela od optuženog posle incidenta i živi na drugoj adresi. Iste otežavajuće okolnosti su navedene i u drugoj presudi, dok su pored navedenih olakšavajućih okolnosti u njoj još navedeni priznanje i kajanje učinioca.

Komentar

Učinioc i žrtva su živeli u veoma lošem braku duže od 38 godina. Učinioc se agresivno ponašao prema žrtvi i pre no što je odslužio kaznu zatvora zbog silovanja njene sestre, nakon čega se njegovo ponašanje pogoršalo. Optuživao ju je za neverstvo i bio je veoma ljut na nju što je stala na sestrinu stranu a ne njegovu. Sud, međutim, nije ulazio u odnos između optuženog i žrtve pre krivičnog dela. Sud je takođe olakšavajućom okolnošću smatrao

činjenicu da žrtva nije podnela zahtev za odštetu i da se nije pridružila krivičnom gonjenju. Očigledno je u pitanju nedostatak rodne osetljivosti a prva presuda je bila minimalna za krivično delo ubistva (najmanje 10 godina do doživotne kazne). Učinitelj je ranije osuđen za silovanje žrtvine sestre, ali je sud tu činjenicu naveo samo kao otežavajuću okolnost, pri čemu nije cenio činjenicu da je u pitanju bila sestra žrtve.

Apelacioni sud je naveo da sudski veštaci nisu potvrdili povrede glave koje je žrtva navodno pretrpela, pri čemu nije uzeo u obzir činjenicu da su sudski veštaci žrtvu pregledali mesec dana posle incidenta. Pored toga, sud se nije obazirao na svedočenje žrtve. Ona je svedočila da ju je optuženi udarao po glavi i govorio da bi trebalo da leži umesto njene majke, koja je mrtva, što ukazuje na mogućnost da je nameravao da je ubije.

Sud tokom ponovljenog postupka ponovo nije uzeo u obzir njihove odnose pre krivičnog dela. Kazna zatvora od tri godine je bila zasnovana na priznanju krivice optuženog a sud je kao olakšavajuću okolnost cenio kajanje koje je on ispoljio, što ne proizlazi iz dokaza u postupku. Slično kao i u prvoj presudi, sud je kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da žrtva nije podnela zahtev za odštetu i da se nije pridružila krivičnom gonjenju. Ni javni tužilac nije ispoljio rodnu osetljivost, posebno kada su u obzir uzme činjenica da nije izjavio žalbu na odluku o dužini krivične sankcije.

Slučaj br. 2

Učinitelj J.R. je oglašen krivim za ubistvo jer je usled ranije poremećenih porodičnih odnosa lišio života svoju suprugu S.R. u kontekstu nasilja u porodici i to tako što joj ju je izbo nožem u susedovom stanu.

Učinitelj je bio oženjen, otac petoro maloletne dece. Završio je drugi razred osnovne škole i ranije je osuđivan za krivična dela vezana za imovinu (krađu i tešku krađu). Pre kritičnog događaja je radio i izdržavao sebe i svoju porodicu sa kojom je živio u zakupljenom stanu. On i žrtva su bili u braku 15 godina. Njihovi odnosi su bili poremećeni. Sudski veštak za neuropsihijatriju je u izveštaju naveo da je u vreme izvršenja krivičnog dela bio svestan svojih postupaka, ali da je usled poremećenih bračnih odnosa sa suprugom njegova psihička napetost porasla tokom svađe, usled čega mu je donekle bila smanjena sposobnost kontrolisanja sopstvenih postupaka, ali ne u značajnoj meri. Optuženi je priznao krivično delo na pretresu.

U spisima predmeta nema mnogo informacija o žrtvi. Bila je udata za učinioca 15 godina i imala je petoro maloletne dece. Bila je nezaposlena i živela je u zakupljenom stanu sa učiocem i decom. Odnosi su im od ranije bili poremećeni.

Budući da je priznao krivicu, učinilac je oglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora od 12 godina. Na presudu nije izjavljena žalba. Kao što je sud naveo, u obzir su uzete sledeće olakšavajuće okolnosti: lične okolnosti optuženog, on je mlad čovek, koji je pre krivičnog dela radio i izdržavao svoju porodicu i omogućio joj da živi u zakupljenom stanu; činjenica da je otac petoro maloletne dece; ponašanje optuženog tokom pretresa; priznao je krivicu i ispoljio iskreno kajanje, njegov doprinos efikasnom okončanju krivičnog postupka, kao i činjenicu da je kritičnog dana optuženi bio svestan svojih postupaka ali da je zbog poremećenih bračnih odnosa sa suprugom njegova psihička napetost porasla tokom svađe sa sada pokojnom ženom što je donekle umanjilo njegovu sposobnost da kontroliše svoje postupke ali ne u meri koja bi u pitanje dovela njegovu sposobnost da trezveno razmišlja i odlučuje. Sud je kao otežavajuće okolnosti cenio sledeće: optuženi je postupao sa direktnim umišljajem dok je vršio krivično delo; stepen opasnosti po zaštićeni interes, imajući u vidu da je pravo na život određenog lica zaštićeno te da je ta zaštita po karakteru apsolutna a u ovom slučaju je izvršeno krivično delo u kontekstu nasilja u porodici, što ukazuje na viši stepen povrede zaštićenog objekta, raniji život optuženog, odnosno ranija osuđivanost, kao i činjenica da mu zatvorsko okruženje nije pomoglo da se pažljivije ponaša u budućnosti.

Komentar

Odnosi između učinioca i žrtve, koji su bili u braku 15 godina, su bili poremećeni i pre krivičnog dela. On je ranije osuđivan za krivična dela i već je boravio u zatvoru.

Prilikom određivanja kazne, sud se nije bavio odnosima između učinioca i žrtve koji su prethodili događaju i za posledicu imali izvršenje krivičnog dela. Sud takođe nije u obzir uzeo bezobzirnost učinioca, odnosno činjenicu da se incident dogodio u prisustvu suseda, u njegovom stanu. Pored toga, sud je u obzir uzeo priznanje krivice optuženog, koje je definisao kao njegov doprinos efikasnom okončanju postupka. Sud je kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je optuženi otac petoro dece, pri čemu nije u obzir uzeo činjenicu da je izvršenjem femicida to petoro dece ostavio bez majke.

S druge strane, sud je kao otežavajuću okolnost naveo činjenicu da je ugroženo jedno od najzaštićenijih pravnih dobara – život a da je delo izvršeno u kontekstu nasilja u porodici, što ukazuje na viši stepen povrede zaštićenog objekta. Međutim, kazna koju je sud izrekao je blizu zakonskog minimuma za obično ubistvo (za koje je predviđena kazna zatvora od najmanje 10 godina do doživotnog zatvora).

SRBIJA

Pravni okvir

Krivičnim zakonikom Republike Srbije^[82] inkriminisano je obično, teško i privilegovano ubistvo.

Obično ubistvo inkriminisano je u sledećoj odredbi: Ko drugog liši života, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina.^[83]

Kazna zatvora od najmanje 10 godina ili doživotna kazna zaprećene su za teško ubistvo^[84] koje izvrši svako ko:

- » drugog liši života na svirep ili podmukao način;
- » drugog liši života pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju;
- » drugog liši života i pri tom sa umišljajem dovede u opasnost život još nekog lica;
- » drugog liši života pri izvršenju krivičnog dela razbojništva ili razbojničke krađe;
- » drugog liši života iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda;
- » liši života službeno ili vojno lice pri vršenju službene dužnosti;
- » liši života sudiju, javnog tužioca, zamenika pomoćnika javnog tužioca ili policijskog službenika u vezi sa vršenjem službene dužnosti;
- » liši života lice koje obavlja poslove od javnog značaja u vezi sa poslovima koje to lice obavlja;

[82] Krivični zakonik Republike Srbije, Sl. glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

[83] Član 113 KZ

[84] Član 114, st. 1 KZ

- » liši života dete ili bremenitu ženu;
- » liši života člana svoje porodice kojeg je prethodno zlostavljao;
- » sa umišljajem liši života više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu deteta pri porođaju ili ubistvu iz samilosti.

Privilegovana ubistva su:

- » Ubistvo na mah, koje je definisano na sledeći način:^[85] Ko drugog liši života na mah doveden bez svoje krivice u jaku razdraženost napadom, zlostavljanjem ili teškim vređanjem od strane ubijenog, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
- » Ubistvo deteta pri porođaju:^[86] Majka koja liši života svoje dete za vreme porođaja ili neposredno posle porođaja, dok kod nje traje poremećaj izazvan porođajem, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- » Ubistvo iz samilosti:^[87] Ko liši života punoletno lice iz samilosti zbog teškog zdravstvenog stanja u kojem se to lice nalazi, a na njegov ozbiljan i izričit zahtev, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- » Nehatno lišenje života:^[88] Ko drugog liši života iz nehata, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

Krivičnim zakonikom je inkriminisano i nasilje u porodici.^[89] Prema Krivičnom zakoniku, ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se kaznom zatvora od tri meseca do tri godine. Ako je pri izvršenju dela nasilja u porodici korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. Ako nasilje u porodici za posledicu ima smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina, a ako je član porodice maloletan, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje deset godina.

[85] Član 115 KZ

[86] Član 116 KZ

[87] Član 117 KZ

[88] Član 118 KZ

[89] Član 194 KZ

Kao i u većini drugih zemalja u regionu, **u Krivičnom zakoniku Republike Srbije nije posebno inkriminisano krivično delo femicida.** Femicid se može okvalifikovati kao:

- » Obično ubistvo;^[90]
- » Ubistvo žene iz mržnje prema ženama može se tretirati kao teško ubistvo izvršeno iz drugih niskih pobuda;^[91]
- » Poseban težak oblik krivičnog dela nasilja u porodici koje je za posledicu imalo smrt člana porodice;^[92]
- » Oblik teškog ubistva:
 - › Lišenje života bremenite žene^[93]
 - › Lišenje života člana porodice koji je ranije zlostavljan.^[94]

U članu 54 Krivičnog zakonika u kojem su propisana opšta pravila o odmeravanju kazne se navodi da će sud pri odmeravanju kazne u obzir uzeti i pobude iz kojih je delo učinjeno.

Pored toga, prema članu 54a Krivičnog zakonika, ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela. To znači da ako se ne primeni odredba o teškom ubistvu izvršenom iz niskih pobuda, za koje je propisana stroža kazna, sud može tretirati mržnju iz mizoginih ili seksističkih pobuda kao jednu od niskih pobuda prilikom odmeravanja kazne za učinioca.

Femicid je nesumnjivo moguće krivično goniti primenom navedenih odredbi u trenutnim uslovima, ali se ovaj oblik kriminaliteta ne može precizno pratiti i suzbijati na osnovu važećeg zakonodavstva; niti je moguće ocenjivati delotvornost i efikasnost odgovora države na femicid.

[90] Član 113 KZ

[91] Član 114, st. 1, t. 5 KZ

[92] Član 194 KZ

[93] Član 114, st. 1, t. 9 KZ

[94] Član 114, st. 1, t. 10 KZ

Istraživanje sudske prakse o femicidu

Istraživanjem sprovedenim u Srbiji obuhvaćene su karakteristike i sankcije za femicid i pokušaje femicida zasnovane na analizi sudske prakse u procesuiranju predmeta femicida i pokušaja femicida u periodu od 2015. do 2019. godine. Istraživanje je sprovedeno u dve faze a rezultati istraživanja su dostupni u tri studije.^[95]

Kvantitativni podaci

U periodu obuhvaćenom istraživanjem (2015-2019) su procesuirana 124 predmeta u kojima su sudovi usvojili pravosnažne odluke: 30 predmeta se odnosilo na pokušaj femicida (pokušaj ubistva i pokušaj teškog ubistva) dok se 94 predmeta odnosilo na femicid (ubistvo, teško ubistvo, ubistvo na mah, nasilje u porodici koje je za posledicu imalo smrt člana porodice).

Femicid je u sudskim presudama klasifikovan kao: ubistvo (45%), razni oblici teškog ubistva (47%), ubistvo na mah (2%), teške telesne povrede sa smrtnim ishodom (3%) i nasilje u porodici sa smrtnim ishodom (3%). Najveći broj izvršenih krivičnih dela su činila teška ubistva – njih 47, izvršena samostalno ili u sticaju sa drugim krivičnim delima. Ukupan broj ubistava iz člana 113 Krivičnog zakonika, izvršenih bilo samostalno ili u sticaju sa drugim krivičnim delima, je bio 45. Pored toga, bila su dva ubistva na mah, tri teške telesne povrede kvalifikovane smrtnim ishodom i tri krivična dela nasilja u porodici sa smrtnim ishodom. Većina pokušaja ubistava, njih 23, je izvršena samostalno, dva su izvršena u sticaju sa drugim krivičnim delima, a osam krivičnih dela je okvalifikovano kao pokušaj teškog ubistva.

Femicid i pokušaji femicida se češće izvršavaju u gradovima nego na selu. **I femicid i pokušaji femicida se najčešće izvršavaju u stanu/kući/dvorištu žrtve i u stanu/kući/dvorištu u kojem je žrtva nekada živela zajedno sa učiniocem**, što potvrđuje da je žrtva zapravo najmanje bezbedna i sigurna u svom domu.

Većina ubistava je izvršena korišćenjem hladnog oružja (35,1%) i fizičke sile (21,2%), a zatim kombinacijom više sredstava izvršenja (20,2%) i vatrenog oružja (14,8%). U predmetima pokušaja femicida je najčešće korišćeno hladno oružje (45,4%), vatreno oružje (21,2%) i više sredstava izvršenja (18,2%). Analiza

[95] Dostupne na: <http://femplatz.org/index.php?t16>

opisa načina izvršenja pokušaja femicida i femicida ukazuje na to da su učinioci pribegavali sledećim metodama: svoje su žrtve udarali šipkom, letvom, čekićem, sekirom, hidrauličnom dizalicom za auto, štapom, ašovom; pucali su u njih iz lovačke puške i pištolja, bacili bombu na njih; ubadali su ih nožem, udarali, štitirali, pesnicom ih udarali po glavi i telu; gušili ih jastukom i davili; posipali benzinom i palili. U jednom slučaju je učinilac upotrebom fizičke sile primorao žrtvu da popije solnu kiselinu, dok je jedan od učinilaca žrtvu – bebu devojčicu – prvo povređivao rukama, na nekoliko minuta stavio u frižider, a zatim izbacio kroz prozor zgrade u kojoj su živeli. Svi ovi načini izvršenja ovih krivičnih dela ukazuju na to da su učinioci u većini slučajeva ispoljavali veliku brutalnost i svirepost prema žrtvi.

Sankcije

Većina učinilaca femicida je osuđena na kaznu zatvora (63,2%), dok je sud u 20,4% slučajeva izrekao kaznu zatvora i meru bezbednosti, i to obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi, oduzimanje predmeta, oduzimanje oružja i obavezno lečenje narkomana. Sud je izrekao samo meru bezbednosti u slučaju 15,04% učinilaca koji su zbog duševnog oboljenja u vreme izvršenja krivičnog dela bili neuračunljivi. Dužina izrečene kazne zatvora se razlikovala u zavisnosti od vrste izvršenog krivičnog dela i olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Učinioci su opšte uzev osuđeni na dugačke kazne zatvora, od tri do 40 godina. **U najvećem broju predmeta su izrečene kazne zatvora od 40 godina i od 15 godina (po 15,4%),** a zatim kazna zatvora od 20 godina (14,08%). U nekoliko predmeta femicida su apelacioni sudovi prilikom razmatranja žalbi izrekli blaže kazne od onih koje je izrekao prvostepeni sud, usled promene pravne kvalifikacije krivičnog dela.

Kada je reč o kaznama za pokušaj femicida, ukupno 78,8% učinilaca je osuđeno na kaznu zatvora, bilo samostalno ili zajedno sa merom bezbednosti i novčanom kaznom. Najblaža kazna je bila kazna zatvora od tri godine i mera bezbednosti oduzimanja predmeta, a samo u jednom predmetu je učinilac osuđen na kaznu zatvora od 20 godina i dve mere bezbednosti – oduzimanje predmeta i obavezno lečenje alkoholičara. **Najveći broj učinilaca je osuđen na kazne zatvora od pet godina (19,2%), četiri godine (15,4%) i tri godine (11,5%).**

Profil učinilaca

Podaci o starosnom dobu učinilaca femicida i pokušaja femicida su uglavnom nepoznati budući da su anonimizirani te se ne mogu izvesti valjani zaključci o dominantnim starosnim kategorijama. Međutim, dostupni podaci ukazuju na to da je većina učinilaca femicida bila između 49 i 56 i između 33 i 40 godina

stara (po 11,2%), dok su učinioci pokušaja femicida uglavnom bili između 25 i 56 godina stari (39,4%) što je razumljivo s obzirom na prirodu izvršenih krivičnih dela (nasilna krivična dela, intimna partnerstva).

Većina učinilaca femicida su u vreme izvršenja krivičnog dela živeli u zajednici, bilo bračnoj bilo vanbračnoj. Prema dostupnim podacima, najveći broj učinilaca je završio srednju školu ili gimnaziju, kao i osnovnu školu. U mnogi presudama nema podataka o zanimanju učinilaca, bilo zato što su anonimizirani ili zato što sud nije naveo njihovo zanimanje. Štaviše, nedostaju i podaci o zaposlenju učinilaca; međutim, prema dostupnim podacima, većina učinilaca femicida i pokušaja femicida su bili nezaposleni.

Oko trećina učinilaca je ranije bila osuđena za razna krivična dela: ubistvo, nanošenje lakih telesnih povreda, nanošenje teških telesnih povreda, krađu, tešku krađu, nedozvoljenu proizvodnju, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila, nasilje u porodici, falsifikovanje isprava, pomoć učiniocu posle izvršenog krivičnog dela. Trojica učinilaca femicida su ranije bili osuđeni za nekoliko krivičnih dela nasilja u porodici a nakon odsluženja kazne zatvora su nastavili da vrše nasilje u porodici prema istoj žrtvi.

U 48,9% slučajeva, učinioci femicida nisu prekomerno konzumirali alkohol pre izvršenja krivičnog dela; prekomerna konzumacija alkohola je utvrđena u 28,5% slučajeva, dok je upotreba psihoaktivnih supstanci ili zavisnost od istih identifikovana u 4,08% slučajeva. Trećina učinilaca pokušaja femicida su bili alkoholičari, dok je njih 15,2% bilo zavisno od psihoaktivnih supstanci.

Podaci o uračunljivosti izvršilaca u vreme izvršenja dela pokazuju da je kod najvećeg broja učinilaca (36,7%) konstatovana smanjena uračunljivost, ali ne bitno, što znači da su bili sposobni da trezveno razmišljaju i odlučuju i da su bili svesni toga da delo koje vrše nije u skladu sa zakonom; za 14% učinilaca je utvrđeno da su bili uračunljivi a za 12,2% da su bili neuračunljivi. Situacija je slična u pogledu učinilaca pokušaja femicida – uračunljivost njih 36,4% je bila smanjena ali ne bitno, trećina učinilaca je bila uračunljiva a njih 15,2% je bilo neuračunljivo.

Kada je reč o odnosu učinilaca prema odgovornosti za ono što su učinili, najveći broj učinilaca femicida nije priznala krivično delo (22,4%), nešto manje njih je ispoljilo kajanje i žaljenje (14,2%) a podjednaki broj učinilaca nije objasnio ili nije imao objašnjenje zašto je izvršio krivično delo. Odgovornost za izvršeno krivično delo je prihvatilo 13,2% učinilaca, dok je njih 7,1% odgovornost prebacilo na žrtvu.

Profil žrtava

Uzorak istraživanja je obuhvatio 99 žrtava femicida i 35 žrtava pokušaja femicida. Budući da je ceo krivični postupak usredsređen na učinioca, veoma se malo može saznati o žrtvama iz spisa predmeta. U 44,4% slučajeva femicida nije bilo nikakvih podataka o starosnoj dobi žrtve a dostupni podaci ukazuju na značajan udeo žena starijih od 65 (19,1%). Žrtve femicida su obuhvatale i sedam devojčica, uključujući dve bebe. Žrtve pokušaja femicida su uglavnom mlađe, do 49 godina stare, dok je udeo starijih žrtava znatno manji. Žrtve femicida i pokušaja femicida su uglavnom bile u bračnoj ili vanbračnoj zajednici; međutim, nije bilo moguće prikupiti i analizirati informacije o obrazovanju, zanimanju i zaposlenosti žrtava jer one nisu navedene u sudskim presudama.

U predmetima femicida ima još manje podataka o žrtvi jer žrtve nisu mogle biti saslušane tokom postupka. Informacije o žrtvi koje su davali učinioci obično nisu objektivne jer oni nastoje da opišu svoju žrtvu i njeno ponašanje kao glavni faktor zbog kojeg su izvršili femicid. Čak i kada su članovi porodice žrtve saslušani u svojstvu svedoka, sud nije dovoljno toga saznao o žrtvi i njenom životu pre no što je ubijena.

Žrtve se u većini slučajeva nisu obratile nadležnim državnim organima i institucijama za pomoć i zaštitu od nasilja koje su trpele pre pokušaja femicida i femicida. Samo je mali broj žrtava prijavio nasilje ali način na koji su institucije sistema reagovala na prijave svedoči o njihovoj neefikasnosti i pokazatelj je nedelotvornosti sistema za zaštitu žena od partnerskog i nasilja u porodici.

Raniji odnosi i pobude

Intimno partnerstvo i porodični odnosi predstavljaju najrasprostranjeniji oblik odnosa između učinioca i žrtve kako u predmetima femicida tako i u predmetima pokušaja femicida. Učinilac i žrtva su bili u bračnoj/vanbračnoj zajednici/emotivnom odnosu u 40,7% slučajeva femicida a u 8,1% slučajeva su žrtve bile bivše bračne ili vanbračne supruge. Kada je reč o pokušajima femicida, ovaj je broj još viši – u 69,7% slučajeva su se učinilac i žrtva nalazili u intimnom partnerskom odnosu (bračnom, vanbračnom, emotivnom).

Pokušaje femicida i femicid karakteriše činjenica da je odnos između učinilaca i žrtava pre izvršenja krivičnog dela uglavnom bio loš, da su odnosi bili poremećeni, da su krivičnom delu prethodile svađe i prepirke, sa ili bez fizičkog nasilja, naročito kada su bili u intimnom partnerskom odnosu. Potrebno je napomenuti da je u

uzorku bio visok postotak femicida koji su sinovi izvršili nad majkama (18,3%), da je u većini slučajeva odnos između njih pre femicida bio dobar i da među njima nije bilo sukoba.

Najčešći motiv za femicid je bila ljubomora, koja je proizlazila iz želje učinioca da isključivo poseduje partnerku, njegove nemogućnosti da kontroliše njeno ponašanje i upravlja njenim životom. Učinioci su izjavili da nikad ne bi izvršili krivično delo da im je partnerka bila „verna“, da nije „našla drugog“, da nije „raskinula“, da ih nije ostavila, da je pristala da se pomiri, da je pristala na ono što su od nje hteli. Kada je reč o pokušajima femicida, prevlađujući motivi su bili ljubomora, osveta zbog raskida emotivnog odnosa i bračne/vanbračne zajednice, kao i mržnja i netrpeljivost zbog neuzvraćene ljubavi.

Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Prilikom odmeravanja kazne za femicid, sudovi su u presudama pominjali različite olakšavajuće okolnosti vezane za bračni ili porodični status učinioca (broj dece, činjenicu da učinilac nije imao dece, da nije bio oženjen, ali i da je bio oženjen, da je njegova „bračna zajednica“ okončana), starosno doba (mlad, „čovjek u godinama“, „radi se o osobi zrele životne dobi“), zdravstveno stanje („ima niz ozbiljnih telesnih oboljenja sa komplikacijama koje su evidentirane na telesnom, neurološkom i mentalnom planu“; „boluje od psihotične dekompenzacije u koju zapada ukoliko nema odgovarajuću terapiju, zbog čega se povremeno leči“), neosuđivanost, priznanje krivičnog dela, čak i delimično priznanje, kajanje, nezaposlenost, i dr.

Sudovi su prilikom odmeravanja kazne učiniocima femicida navodili sledeće otežavajuće okolnosti: ranija osuđivanost, bezobzirnost prilikom izvršenja krivičnog dela, ponašanje učinioca nakon izvršenja krivičnog dela (sakrivanje beživotnog tela žrtve i sredstva kojim je izvršeno krivično delo; krio se posle izvršenja krivičnog dela), stepen krivice („intenzivna želja učinioca da nastupi posledica, posebna upornost i predumišljaj“), učinilac je vršio krivična dela kao maloletnik, krivično delo je izvršeno naočigled maloletnog deteta, odsustvo stvarnog kajanja kod učinioca, postupanje prema žrtvi u momentu izvršenja krivičnog dela, deca su ostala bez majke, i dr. Potrebno je napomenuti da sud u nekoliko predmeta nije u obrazloženju presude naveo nikakve olakšavajuće niti otežavajuće okolnosti dok je u nekoliko presuda samo navedeno da sud nije utvrdio nikakve otežavajuće okolnosti.

Kao i u slučajevima femicida, i u predmetima pokušaja femicida, sud je najčešće u obzir imao navedene olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Pored toga

je naveo sledeće olakšavajuće okolnosti: pokušaj samoubistva nakon izvršenja krivičnog dela, žrtva je odlučila da ne učestvuje u krivičnom postupku i da se ne pridruži krivičnom gonjenju, žrtva se pomirila sa učiniocem i zamolila sud da ne bude strog prema njemu. Treba napomenuti da je u nekoliko slučajeva sud cenio kao olakšavajuću okolnost činjenicu da je delo ostalo u pokušaju i da je u konkretnom slučaju izostala posledica krivičnog dela. Pokušaj je jedna od faza u izvršenju krivičnog dela i predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje kazne i može se tretirati kao olakšavajuća okolnost ukoliko je ponašanjem učinioca posle izvršenja krivičnog dela otklonjena posledica. Međutim, ukoliko je krivično delo ostalo u pokušaju isključivo "iz razloga što je okončanje izvršenja krivičnog dela osujećeno radnjama oštećenog" ili usled nekih drugih okolnosti (blagovremeno pružanje lekarske pomoći), onda činjenica da je izostala posledica ne može da bude tretirana kao olakšavajuća okolnost.

Studije slučaja

Slučaj br. 1

Učinitelj R.D. je pokušao da liši života svoju suprugu R.T. tako što je prišao vozilu u kojem se nalazila na suvozačkom sedištu i ispalio četiri projektila iz pištolja koji je nezakonito posedovao. On je u žrtvu sukcesivno ispalio četiri projektila jedan za drugim u kratkom vremenskom intervalu. Navedene povrede su u vreme nanošenja predstavljale tešku i po život opasnu telesnu povredu, pri čemu je smrtni ishod sprečen blagovremenim i adekvatnim lečenjem. Učinitelj je pokušao da izvrši samoubistvo nakon pokušaja femicida. U presudi su anonimizirani podaci o godinama života, obrazovanju, zanimanju i zaposlenosti učinioca. Učinitelj je otac maloletnog deteta.

Učinitelj se prvo branio ćutanjem a kasnije je izjavio „da se nalazi pod veoma jakim terapijom iz kog razloga ne može u potpunosti da rekonstruiše događaje iz prošlosti, i da se ne seća kritičnog događaja“. Njegov pravobranitelj je, između ostalog, predlagao zaključivanje sporazuma o priznanju krivice, ali tužilaštvo to nije prihvatilo. Sudski veštaci su u svojim zaključcima i mišljenjima naveli da je učinitelj osoba veoma dobrih intelektualnih sposobnosti, te da su njegove sposobnosti shvatanja značaja krivičnog dela, kao i mogućnost upravljanja postupcima u vreme izvršenja krivičnog dela bile smanjene, ali ne i bitno.

O žrtvi pokušaja femicida nedostaju podaci o uzrastu, obrazovanju i porodičnim odnosima u primarnoj porodici. Ona je prilikom saslušanja u svojstvu svedoka između ostalog izjavila da su prve nesuglasice i problemi u braku počeli

10 godina ranije, da joj je R.S. pretio oružjem i da ga je ona prijavila policiji. Tad joj je rečeno da je pištolj konfiskovan. Kada joj je pretio jednom prilikom je izjavio da će tim pištoljem da je ubije i da će „debelo da plati“ što ga je tada prijavila. Nasilje se nastavilo kada je podnela tužbu za razvod braka i stalno joj je pretio da nema šta da izgubi i da će je ubiti. Sud je prihvatio navode žrtve, koja je detaljno opisala događaj kada je učinilac pucao na nju a prihvatio je i deo njenog iskaza u kome se izjašnjava o činjenicama koje su prethodile izvršenju krivičnog dela i o međusobnom odnosu u braku sa učiniocem.

Sud je učinioca oglasio krivim za dva krivična dela, ubistvo u pokušaju i nedozvoljenu proizvodnju, držanje i nošenje oružja i eksplozivnih materija i osudio ga na jedinstvenu kaznu zatvora od 6 (šest) godina, novčanu kaznu i meru bezbednosti oduzimanja pištolja.

Sud je imao u vidu sledeće olakšavajuće okolnosti prilikom odmeravanja kazne učiniocu: da nije ranije osuđivan, da je otac jednog maloletnog deteta, da je u konkretnom slučaju izostala posledica navedenog krivičnog dela odnosno da je to delo ostalo u pokušaju, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, odnosno da je iz istog pištolja pucao sebi u glavu, tako da je i on povređen, kojom prilikom je bio ugrožen i njegov život. Od otežavajućih okolnosti je sud cenio odnos okrivljenog prema žrtvi, odnosno da je okrivljeni krivično delo ubistvo u pokušaju izvršio prema svojoj supruzi i da se svrha kažnjavanja u konkretnom slučaju ne bi postigla ublaženom kaznom.

Komentar

Krivično delo je kvalifikovano kao takozvano obično ubistvo, ali se na osnovu opisa radnje izvršenja i svih okolnosti izvršenja krivičnog dela u konkretnom slučaju može zaključiti da su ispunjeni objektivni i subjektivni elementi za kvalifikaciju krivičnog dela teškog ubistva na podmukao način (potajno i prikriveno planiranje načina izvršenja ubistva, postupanje učinioca sa zlom namerom, korišćenjem odnosa poverenja, bespomoćnosti žrtve i nedostatka njenog otpora).

Kazna zatvora u trajanju od pet godina i šest meseci za krivično delo koje je ostalo u pokušaju samo zahvaljujući tome što je smrtni ishod oštećene sprečen blagovremenim i adekvatnim lečenjem isuviše je blaga da bi se njome ostvarila generalna i specijalna prevencija. Blaga kazna posledica

je činjenice da je sud pogrešno cenio olakšavajuće okolnosti, pridajući im prevelik značaj. Kao olakšavajuću okolnost sud je cenio da je tuženi priznao krivična dela, što je sudu, kako se u presudi navodi, olakšalo sprovođenje postupka. S obzirom da je delo izvršeno u javnom prostoru, u prisustvu mnogobrojnih svedoka, da su izvedeni svi dokazi koji se uobičajeno izvode prilikom procesuiranja ovog tipa krivičnih dela, nejasno je kako je priznanje učinioca olakšalo sprovođenje postupka. S druge strane, iako se iz iskaza žrtve pokušaja femicida saznalo da učinilac nije posvećivao roditeljsku pažnju svojoj ćerki, da je svojim ponašanjem stvarao lošu porodičnu atmosferu u kojoj je ćerka odrastala, te da je pokušao da liši života njenu majku, sud je kao olakšavajuću okolnost cenio to što je učinilac otac maloletnog deteta. Pored toga, sud je prilikom odmeravanje kazne kao olakšavajuću okolnost cenio i činjenicu da je delo ostalo u pokušaju i da su izostale posledice dela, iako učinilac nije dobrovoljno odustao od izvršenja dela, niti je išta učinio da spreči nastupanje posledica dela.

U ovom slučaju sud se nije detaljnije bavio rodno zasnovanim motivom dela, koji je ostao nerazjašnjen. Sud nije nastojao da sazna iz kojih je razloga učinilac stalno pretio žrtvi, niti se bavio razotkrivanjem načina na koji je učinilac nastojao da kontroliše žrtvu i upravlja njenim životom, pre nego što je konačno pokušao da je ubije. Sud je svu svoju pažnju usmerio na sam kritični događaj, propuštajući da otkrije nasilnički obrazac ponašanja učinioca prema žrtvi i instrumentalnu prirodu nasilja koje je tokom braka primenjivao, ispoljavajući moć i kontrolu nad žrtvom. Prema iskazu žrtve pokušaja femicida, žrtva je od 2010. godine bila izložena različitim oblicima nasilja, posebno pretnjama ubistvom, kao obliku psihičkog nasilja. Prva pretnja ubistvom rezultirala je upućivanjem na bračno savetovalište. Povodom nedolaska učinioca u bračno savetovalište nisu preduzete bilo kakve mere, što je učinioca očigledno ohrabrilu, pa je žrtvi ponovo pretio ubistvom zbog prijavljivanja pretnji. I kasnije prijave pretnji smrću nisu procesuirane. Učiniocu nije oduzet pištolj, zbog toga što je, po tvrdjenju žrtve „imao veze u policiji“, na koje se i sam učinilac pozivao. Nepreduzimanje mera za zaštitu žrtve od partnerskog nasilja od strane nadležnih organa pokazatelj je stepena neefikasnosti rada institucija sistema nadležnih za sprečavanje i zaštitu od nasilja u porodici. U ovom konkretnom slučaju, nepreduzimanje mera zaštite od nasilja doprinelo je da žrtva izgubi svaku nadu u mogućnost dobijanja institucionalne zaštite, te je ostala da živi sa učiniocem, strahujući za svoj život i život svog deteta, pogrešno verujući da time smanjuje rizik od ubistva kojim joj je učinilac permanentno pretio.

Studija slučaja br. 2

Posle verbalne rasprave, učinilac J.M. koji se nalazio u teškom stepenu alkoholisanog stanja, lišio je života žrtvu S.V., sa kojom je živeo u vanbračnoj zajednici. Učinilac je krivično delo ubistva izvršio na taj način što je žrtvi u sobi kuće u kojoj su živeli, zadao pesnicama i nogom najmanje 16 udaraca u predelu glave i tela, od kojih je povreda žrtva preminula na licu mesta. Prvostepeni sud je J.M. oglasio krivim za ubistvo. Apelacioni sud je ovu presudu ukinuo a predmet vratio na ponovni postupak. U drugoj prvostepenoj presudi je učinilac oglasen krivim za krivično delo ubistva na mah a ovu presudu je potvrdio Apelacioni sud.

Učinilac J.M. je u vreme izvršenja krivičnog dela imao 54 godine, završio je srednju građevinsku školu i bio je nezaposlen. Izvesno vreme je radio po ugovoru, izdržavao se od uzgoja svinja na salašu i prodaje, bio je razveden i imao dvoje punoletne dece sa kojima nije bio u kontaktu. Nije bolovao od težih bolesti, poslednjih 20 godina je svakodnevno uzimao alkohol ali se nije lečio od alkoholizma. Nije osuđivan. U vreme kritičnog događaja imao je alkoholemiju u vrednosti od 2,73 mg/ml, što klinički odgovara teškom stepenu alkoholisanog stanja. U vanbračnoj vezi sa V.S. je bio neke dve, dve i po godine.

Učinilac je izjavio da su se nalazili na slavlju povodom krštenja unučeta zajedničke prijateljice, da je žrtva bila raspoložena i prijatna prema njemu i upućivala mu reči „gde si ljubavi moja,“ ali i da je primetio da je oštećena počela da pije i pre nego što je počelo slavlje. On je smirivao tražeći da „povuče ručnu“, a ona mu je na to odgovorila da „puši“. Plesala je sa nekim čovekom koga on ne zna, hvatala ga za zadnji deo tela i napred, vukla ga, pokušavala da mu sedne u krilo. Imao je utisak da ga svi gledaju i očekuju od njega da nešto preduzme, neki su se čak i smejali, što mu je posebno „teško padalo“. Njihova prijateljica i njena ćerka pokušavale su da smire žrtvu, što je i on činio opominjući je da prestane da pije alkohol i da se tako ponaša. Međutim, ona ga nije poslušala, pa se on povukao sa strane, sedeo je sam „u čošku“ jer se osećao izuzetno neprijatno. Posebno mu je bilo teško kada je oštećena u sali tokom svečanosti „poljubila jednog sveštenika“. Po njegovim rečima, sa proslave su se odvezli taksijem i uopšte nisu razgovarali tokom cele vožnje. Kad su došli kući, nastavili su da piju rakiju i počeli su da razgovaraju o njenom ponašanju na slavlju. Kada joj je rekao da ne želi da živi sa njom, žrtva ga je opsovala i pošla da ga udari.

Učinilac je takođe izjavio da nije bio svestan da zadavanjem udaraca može da ubije oštećenu, da ne zna šta je hteo, ali da mu je žao što se to dogodilo. Sud, međutim, nije prihvatio ovaj navod. Po oceni suda, učinilac je u vreme izvršenja

krivičnog dela bio uračunljiv a njegova sposobnost da shvati značaj svog dela i upravlja svojim postupcima bila je bitno smanjena. Krivično delo je učinilac izvršio sa eventualnim umišljajem a činjenica da je učinilac izvršio krivično delo u stanju afektivne uzbuđenosti koja ima oblik jake razdraženosti, ne isključuje njegov umišljaj.

U presudi nedostaju osnovni podaci o oštećenoj V.S.: godina rođenja, obrazovanje, zanimanje, zaposlenost, podaci o primarnoj porodici, njenom ranijem životu i odnosu sa učiniocem. Neke informacije, npr. da je imala dva sina i dve kćeri, je pružio učinilac.

U presudi je kao nesporna činjenica navedeno da je oštećena „na proslavi svojim postupcima i ponašanjem (spopadala [je] druge muškarce, sedala im u krilo, grlila ih, hvatala za polni organ, vukla za ruku da sa njom plešu) izazivala kod okrivljenog, sa kojim je bila u emotivnoj vezi, subjektivni osećaj poniženosti i afektivno stanje ljutnje i besa, u kom stanju se okrivljeni nalazio i nakon što su proslavu napustili, dakle i kada su se vratili kući, gde je okrivljeni oštećenu lišio života”.

Sporno pitanje u ovom slučaju bilo je pitanje pravne kvalifikacije krivičnog dela koje je učinilac izvršio. Ono je prvo okvalifikovano kao ubistvo a potom u ponovljenom postupku kao ubistvo na mah. Viši javni tužilac je tokom postupka tvrdio da je učinilac izvršio krivično delo ubistva i da izvedenim dokazima nije utvrđeno da se učinilac nalazio u stanju jake razdraženosti u koje je doveden bez svoje krivice zbog ponašanja žrtve, odnosno napadom, zlostavljanjem i teškim vređanjem. Sud je, međutim, u ponovljenom postupku utvrdio da je učinilac lišio V.S. života i da je reč o ubistvu na mah. Sud je, između ostalog, u obrazloženju ove druge presude naveo da je nesumnjivo da se “učinilac u momentu lišenja života oštećene nalazio u stanju afektivne uzbuđenosti takvog intenziteta i kvaliteta da je imalo oblik jake razdraženosti u kom stanju je na mah, bez daljeg razmišljanja, naglo, nekontrolisano i eksplozivno reagovao”. Sud je takođe u ovoj presudi zaključio da, s obzirom na to da su učinilac i oštećena bili u emotivnoj vezi, „vređanje od strane oštećene je bilo takvog intenziteta i značaja da i po objektivnim merilima predstavlja teško vređanje”. Nadalje, u presudi se navodi: „naime, životno je logično da neko čija se žena – vanbračna supruga ponaša onako kako se oštećena ponašala predmetnom prilikom i sam se oseća poniženo i posramljeno, upravo zbog tog svog subjektivnog osećaja poniženosti i nelagodnosti, ima utisak i ima osećaj, iako možda to realno i nije tako, da svi samo u njega gledaju i da mu se podsmevaju.” Apelacioni sud je potvrdio ovu presudu.

Prvostepeni sud je učinioca zbog krivičnog dela ubistva osudio na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina. U drugoj prvostepenoj presudi je promenio pravnu kvalifikaciju krivičnog dela i učinioca zbog krivičnog dela ubistva na mah osudio na kaznu zatvora u trajanju od sedam godina. Prilikom odmeravanja kazne zatvora u trajanju od 12 godina po prvoj prvostepenoj presudi, sud je zaključio da nije bilo otežavajućih okolnosti, a od olakšavajućih okolnosti uzeo je u obzir činjenicu da učinilac nije osuđivan, da je izjavio da se kaje, da je priznao krivično delo u pogledu vremena, mesta i načina izvršenja, ali i da je žrtva na izvestan način "doprinela radnjama okrivljenog", pa je uz alkoholemiju, "ponašanje oštećene predstavljalo neposredan afektivni povod izvršenju krivičnog dela". Prilikom odmeravanja kazne zatvora u trajanju od sedam godina, prvostepeni i drugostepeni sud su od olakšavajućih okolnosti cenili priznanje učinioca da je izvršio krivično delo, izraženo kajanje i činjenicu da ranije nije osuđivan, dok otežavajućih okolnosti nije bilo.

Komentar

U ovom predmetu procesuiran je tipičan slučaj partnerskog femicida – ubistva vanbračne supruge koje je zasnovano na stereotipnoj rodnoj ulozi žene, od koje se u patrijarhalnoj zajednici očekuje „lepo i smerno“ ponašanje. Shvatanja koje je sud eksplicitno izrazio u presudi, nalazeći da „ružno ponašanje žrtve i po objektivnim merilima predstavlja teško vređanje“ izraz je seksističkih stavova koje sam sud ima prema ženama i jasno manifestuju rodne stereotipe o društvenim ulogama i očekivanom ponašanju koje se pripisuje ženama i muškarcima. Sud je eksplicitan u svom stavu: „životno je logično da se neko čija se žena – vanbračna supruga ponaša onako kako se oštećena ponašala predmetnom prilikom i sam oseća poniženo i posramljeno, upravo zbog tog svog subjektivnog osećaja poniženosti i nelagodnosti, ima utisak i ima osećaj, iako možda to realno i nije tako, da svi samo u njega gledaju i da mu se podsmevaju.“ Ovakva „životna logika“ na kojoj sud zasniva pravnu kvalifikaciju oslikava svu dubinu institucionalnog seksizma i pokazatelj je da postojeća rodna hijerarhija na štetu žena ima snažno uporište u institucijama sistema.

Teško bi bilo zamisliti obrnutu situaciju. Istovetno „ružno“ ponašanje muškarca ne bi se smatralo „teškim vređanjem“ vanbračne partnerke, već bi bilo tolerisano i eventualno pravdano njegovim pijanstvom. Za pijanstvo žene, vanbračne supruge učinioca, koje je nesumnjivo uticalo na njeno ponašanje tokom zabave, nema međutim opravdanja, ono je u

patrijarhalnom i rodno podjeljenom društvu, samo po sebi, društveno neprihvatljivo. Nesumnjivo je da u svakoj tradicionalnoj sredini ponašanje žene koje odstupa od patrijarhalnih društvenih normi ponašanja nailazi na osudu opšte javnosti, u kojoj se stereotipni rodni obrasci ponašanja žena i muškaraca reprodukuju. Simptomatičan je, međutim, zaključak suda da ponašanje žrtve objektivno predstavlja „teško vređanje” učinioca, s obzirom da na taj način sud, u suštini, podržava i promoviše rodno stereotipne stavove.

S druge strane, sud se uopšte nije bavio utvrđivanjem ponašanja učinioca prema žrtvi pre ubistva, a iz čitavog obrazloženja presude proizlazi da je delo izvršio nenasilni muškarac koji je „pukao” zbog ponašanja svoje partnerke, koje je kod njega izazvalo subjektivni osećaj poniženosti, ljutnje i besa. Treba, međutim, imati u vidu da je to još jedan izraz stereotipnih shvatanja o „muškom besu” i „ženskoj provokaciji”, kojima se opravdavaju femicidi. Istraživanja pokazuju da nasilje, uključujući i pokušaj ubistva, nije spontano, već svrsishodno. Tvrdnje nasilnika o navodnom gubitku kontrole, o provokaciji, o emocionalnoj samoodbrani i optužbe da je partnerka bila/ ili želi da bude seksualno neverna, samo su izgovori i opravdanje za akte nasilja, uključujući pokušaj femicida i femicid.

Analiza predmeta pokazuje da su rodni stereotipi i predrasude suda bili od prevashodnog značaja za njegovo tumačenje načina ponašanja žrtve i osećanja koje je to ponašanje izazvalo kod učinioca. Takvi rodno diskriminatorni stavovi uticali su da sud delo kvalifikuje kao ubistvo na mah, iako između „teškog vređanja” učinioca od strane žrtve na proslavi i ubistva nije postojao kontinuitet, koji je prema ustaljenom stavu sudske prakse, potreban da bi postojalo ubistvo na mah, kao privilegovano ubistvo, za koje je predviđeno blaže kažnjavanje.^[96] Imajući u vidu da se inkriminacijom ubistva štiti život kao najviša društvena vrednost, kazna zatvora u trajanju od sedam godina za ubistvo na mah ne ostvaruje ni generalnu ni specijalnu prevenciju. Sama kvalifikacija dela ukazuje da u slučajevima ubistava partnerki zbog njihovog „slobodnog” ponašanja u javnosti ubice mogu da računaju na razumevanje ne samo opšte javnosti, već i sudija profesionalaca.

[96] Prema opšteprihvaćenom stavu sudske prakse, kod ubistva na mah, delo treba da bude izvršeno odmah nakon teškog vređanja. Štaviše, traži se „neposredno i eksplozivno reagovanje” učinioca (Vrhovni sud Srbije, Kž. 1377/71), odnosno „određeni vremenski kontinuitet između teškog vređanja i radnje ubistva” (Vrhovni sud Srbije, Kž. 2727/65).

Pregled kazni za ubistvo i teško ubistvo u zemljama Zapadnog Balkana

U delovima ovog izveštaja su predstavljena razna krivična dela (različite vrste ubistava i neka krivična dela koja bi mogla da imaju smrtni ishod). U tekstu koji sledi dajemo kratak pregled razlika u propisanim kaznama za osnovni i kvalifikovani oblik ubistva u svakoj jurisdikciji. Za kvalifikovani oblik ubistva je propisana mnogo teža kazna a mi smatramo da svaki femicid treba tretirati kao teško ubistvo, s obzirom na društvenu opasnost od njega i činjenicu da, kao što smo naveli, predstavlja poseban oblik ubistva.

Ovaj stav bi mogao da potkrepi član 46 Istanbulske konvencije o otežavajućim okolnostima. Tim se članom države potpisnice konvencije obavezuju da preduzimaju neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi obezbedile da se sledeće okolnosti, ako već nisu sastavni deo krivičnog dela, mogu, u skladu sa odgovarajućim odredbama nacionalnog zakonodavstva, smatrati otežavajućim okolnostima prilikom određivanja kazne za krivična dela utvrđena na osnovu ove konvencije:

- a) krivično delo počinjeno nad bivšom ili sadašnjom supružnicom ili partnerkom u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom od strane člana porodice ili lica koje živi zajedno sa žrtvom, odnosno lica koje je zloupotrebilo svoj autoritet;
- b) ponovljeno krivično delo, odnosno srodno delo;
- c) krivično delo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usled određenih okolnosti;
- d) krivično delo počinjeno nad detetom ili u prisustvu deteta;
- e) krivično delo počinjeno od strane dvoje ili više udruženih lica;
- f) krivično delo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje;
- g) krivično delo počinjeno uz upotrebu oružja ili uz pretnju oružjem;
- h) krivično delo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posledicama za žrtvu;
- i) da je počinilac prethodno osuđivan za krivična dela slične prirode.

Albanija	Osnovni oblik ubistva	10-20 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 20 godina ili doživotni zatvor
Federacija BIH	Osnovni oblik ubistva	5-20 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili dugotrajni zatvor (21-45 godina)
BIH – Republika Srpska	Osnovni oblik ubistva	5-20 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili doživotni zatvor
BIH – Brčko distrikt	Osnovni oblik ubistva	Najmanje 5 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili dugotrajni zatvor (21-45 godina)
Crna Gora	Osnovni oblik ubistva	5-15 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili dugotrajni zatvor (21-40 godina)
Kosovo	Osnovni oblik ubistva	Najmanje 5 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili doživotni zatvor
Severna Makedonija	Osnovni oblik ubistva	Najmanje 5 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili doživotni zatvor
Srbija	Osnovni oblik ubistva	5-15 godina
	Kvalifikovani oblik ubistva	Najmanje 10 godina ili doživotni zatvor

» PREPORUKE

U ovom regionalnom izveštaju ukazujemo na neke razlike u reakciji na femicid sudskih sistema zemalja Zapadnog Balkana ali i na brojne sličnosti. U njemu su ukratko predstavljeni osnovni zaključci izvedeni iz nacionalnih izveštaja u kojima se pak mogu pronaći sve relevantne i specifične informacije o situaciji u zemlji o kojoj je reč. Dakle, preporuke u ovom izveštaju su formulisane kako bi bile primerene i relevantne za svaku zemlju, kao i za ceo region.

Sobzirom na uzroke i rodnu zasnovanost femicida, uspešno sprečavanje femicida nije moguće bez prevazilaženja kulture nasilja nad ženama i uspostavljanja nulte tolerancije na nasilje nad ženama, bez obzira na oblik tog nasilja i kontekst u kojem se pojavljuje. Očigledno je da su u svakoj zemlji potrebne promene društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja žena i muškaraca a u cilju iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicija i drugih praksi zasnovanih na ideji o inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca.

Dakle, kako bi se obezbedila eliminacija sistemskih i strukturnih uzroka rodne neravnopravnosti i stvorili uslovi za integrisanje rodne perspektive na koherentan, sveobuhvatan i sistematski način, potrebno je primeniti holistički pristup a pravosuđe ima sopstvenu ulogu u tom sistemu. Delotvorno sprečavanje femicida nije moguće bez dovoljnih resursa za primenu i sprovođenje zakona, politika i postupaka usmerenih na sprečavanje i krivično gonjenje femicida i drugih akata rodno zasnovanog nasilja. Kada je reč o ljudskim resursima, istraživanja su pokazala da je dodatna obuka potrebna zaposlenima u svim sektorima zaduženim za sprečavanje i zaštitu od nasilja, uključujući nosioce pravosudnih funkcija, kako bi prevazišli postojeće izazove i propuste i adekvatno reagovali na femicid i ostale oblike i manifestacije nasilja nad ženama.

Slabo i nedelotvorno sprovođenje zakona smatra se jednim od razloga za neadekvatno procesuiranje femicida u regionu. Uprkos činjenici da femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo, osim nedavno u Severnoj Makedoniji, postoji normativna mogućnost da sudovi procesuiraju rodno zasnovana ubistva žena. Temeljnija analiza i shvatanje ove vrste krivičnog dela od strane pravosuđa će rezultirati u pravičnijem postupku i, u krajnjem ishodu, primerenijim kaznama za učinioce. Blago i/ili neadekvatno kažnjavanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja, naročito femicida kao njegovog najtežeg oblika, dodatno doprinosi povećanju nepoverenja u institucije i ustručavanju

žrtava da prijave nasilnika, čime se, s druge strane, podstiče ponavljanje nasilja i njegova kulminacija u femicidu.

Inkriminacija femicida

Inkriminacija femicida kao posebnog krivičnog dela u nacionalnom zakonodavstvu je prilično opravdana i neophodna za klasifikovanje svih predmeta femicida a time i za smanjenje pravne neizvesnosti i mogućih grešaka u klasifikaciji krivičnog dela i kažnjavanju učinilaca, kao i za statističko praćenje broja lica koja su prijavljena, optužena i osuđena za femicid. Femicid, kao posebno, specifično krivično delo protiv života i tela, bi trebalo da obuhvata sva rodno zasnovana ubistva žene.

Da je femicid inkriminisan kao posebno i nezavisno krivično delo, predmet zaštite bi bio život žene, a predmet dela ili predmet napada bi bila žena. Vršenje dela bi bilo isto kao u krivičnom delu ubistva, odnosno podrazumevalo bi činjenje ili nečinjenje koje može izazvati smrt drugog. Budući da smrt u praksi može biti prouzrokovana ne samo fizičkim zlostavljanjem, bilo bi potrebno predvideti i akt izvršenja koji bi sadržao psihičko zlostavljanje (izazivanje uznemirenosti, straha, prestravljenosti) koje za posledicu ima smrt. Kada je reč o subjektivnim elementima, pored neposrednog ili posrednog umišljaja i nehata, kao oblika krivice, trebalo bi da postoji rodno zasnovana pobuda. Premda pobuda opšte uzev ne predstavlja obavezni element prirode krivičnog dela, a time ni krivičnog dela ubistva, u slučaju femicida bi bilo važno utvrditi pobudu za izvršenje ubistva (poput mizoginije, mržnje prema ženama, diskriminacije i nepoštovanja života i telesnog integriteta žene).

Novi statistički okvir za merenje rodno zasnovanih ubistava žena, koji su 2022. godine objavili UNODC i UN Women, bi trebalo konsultovati kao osnov za inkriminaciju femicida u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu.

Uspostavljanje nacionalnog sistema za prikupljanje podataka i unapređenje sudskih baza podataka

Kada je reč o pravosuđu, nacionalna istraživanja pokazuju da je u predmetima femicida i pokušaja femicida celokupan krivični postupak usredsređen na učinioca a da o žrtvi ima veoma malo podataka. Pored toga, nailazili smo na brojne prepreke u prikupljanju pravosnažnih presuda od sudova, budući da, s jedne strane, femicid ne postoji kao posebno krivično delo, dok s druge strane, sudske baze podataka ne sadrže podatke o polu žrtava, odnosno ne mogu se pretraživati po tom kriterijumu.

Iako svaka zemlja ima sistem za prikupljanje podataka o nasilju nad ženama (koji obično nije centralizovan), potrebno je napomenuti da valjano prikupljanje podataka o femicidu nije moguće budući da ne postoji posebno krivično delo femicida.

U svakoj zemlji je potrebno preko nacionalnog sistema podataka uspostaviti sistematsko prikupljanje podataka o razmerama, strukturi i karakteristikama slučajeva nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Time bi se omogućilo praćenje trendova povećanja ili smanjenja u određenim periodima vremena i određenim oblastima, što je ključni preduslov za uspešno sprečavanje femicida. Ovim će se obezbediti da kreiranje javne politike sprečavanja i kontrole femicida i njena evaluacija budu zasnovani na podacima, kao i da nadležni organi donose odluke zasnovane na informacijama. Pored toga, sudski podaci o femicidu (tj. u najmanju ruku podaci o učiniocima i žrtvama razvrstani po polu) bi omogućili analizu sudskog odgovora na rodno zasnovana ubistva žena i prakse kažnjavanja.

Izrada smernica o procesuiranju predmeta femicida

Nacionalna istraživanja su pokazala određene nedoslednosti u procesuiranju femicida, naročito u pogledu kvalifikacije krivičnog dela i utvrđivanja da li je u pitanju rodno zasnovano krivično delo. Pored toga, olakšavajuće i otežavajuće okolnosti veoma često nisu dobro obrazložene. Bilo je i predmeta u kojima je učinilac sklopio sporazum o priznanju krivice sa tužilaštvom, ostavivši porodicu žrtve bez prava glasa o tom sporazumu i bez valjanog pravnog zadovoljenja.

Potrebno je izraditi konkretne smernice o procesuiranju predmeta femicida namenjene pravosuđu, kako bi se obezbedili efikasni, pravični i odgovarajući sudski postupci, naročito klasifikacija femicida, kao i dublje razumevanje ove konkretne vrste krivičnog dela.

U smernicama je potrebno pojasniti da femicid predstavlja akt rodno zasnovanog ubistva žena i obezbediti prilagođen vodič za pravnu kvalifikaciju tog dela (u odsustvu inkriminacije femicida kao posebnog krivičnog dela) sa ciljem smanjenja pravne neizvesnosti i mogućih grešaka u klasifikaciji ovog krivičnog dela. Potrebno je pažljivo analizirati i iz rodne perspektive objasniti olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, uz navođenje primera iz pravosnažnih presuda. U smernicama je potrebno akcenat staviti na sprovođenje standarda dužne pažnje i doprinos pristupu usredsređenom na žrtvu. Istrage slučajeva femicida, uključujući utvrđenje činjenica tokom krivičnog postupka, treba revnosno sprovoditi i ne zaustavljati se na pukom utvrđivanju činjeničnog stanja, već je potrebno uzeti u

obzir moguće prisustvo mizoginih stavova učinioca, njegovu fizičku superiornost i dominaciju, nejednaku fizičku snagu i moć, kao i istorijat nasilja i druge relevantne činjenice. Nadalje, smernice treba da sadrže detaljno pojašnjenje standarda Istanbulske konvencije u vezi sa otežavajućim okolnostima, propisanih u članu 46 tog ugovora.

Pored toga, smernice treba da sadrže deo o valjanom određivanju kazne u predmetima femicida i pokušaja femicida i detaljno obrazloženje potrebe za strožim kaznama u ovim slučajevima.

Kontinuirana obuka namenjena nosiocima pravosudnih funkcija

Potrebno je jačati kapacitete pravosuđa putem sprovođenja odgovarajuće i relevantne obuke i programa jačanja svesti o rodnoj ravnopravnosti. Ovo je naročito važno u slučajevima femicida, imajući u vidu da istraživanja ukazuju na postojanje rodni stereotipa i predrasuda i među nosiocima pravosudnih funkcija.

Stoga je potrebno obezbediti kontinuiranu obuku u cilju prevazilaženja rodni stereotipa i institucionalnog seksizma, razumevanja pojave femicida i iskorenjivanja seksističkih predrasuda i patrijarhalnih vrednosti i praksi zasnovanih na stereotipnim rodni ulogama žena i muškaraca.

Ovaj bi proces trebalo organizovati u nekoliko faza. Prvo bi trebalo obezbediti za sudije i tužioce nadležne za procesuiranje nasilja nad ženama osnovnu obuku koja će biti usmerena na jačanje svesti o rodnoj ravnopravnosti. Ova obuka bi trebalo da bude prilagođena pravosuđu i da obuhvata teme vezane za položaj žena i muškaraca u društvu, nejednaku raspodelu moći, rodne stereotipe i predrasude i, konkretnije, efekat rodni stereotipa i predrasuda na deljenje pravde. Ovu obuku bi trebalo sprovesti u bliskoj saradnji sa pravosudnim akademijama u svakoj zemlji. Pored toga, ova osnovna obuka treba da bude organizovana onlajn ili uživo a sudijama i tužiocima koji su u njoj učestvovali bi trebalo uručiti sertifikate ili neki drugi primereni podsticaj. AIRE centar je tokom 2021. pružao onlajn obuku o rodnoj ravnopravnosti namenjenu pravosuđu i ona bi mogla predstavljati dobru početnu tačku za jačanje svesti nosilaca pravosudnih funkcija.

Sledeća faza bi trebalo da obuhvata napredniju obuku o samoj pojavi nasilja nad ženama, sa akcentom na femicidu. Ova bi obuka trebalo da omogući nosiocima pravosudnih funkcija da shvate uzajamnu povezanost različitih koncepata vezanih za rodnu (ne)ravnopravnost koje su obradili tokom osnovne obuke i pojave nasilja

nad ženama koje može rezultirati u femicidu. I ova bi se obuka mogla pružiti onlajn ali bi bolje bilo organizovati je uživo a predavači bi trebalo da budu stručni i eminentni treneri koji imaju ugled u celom regionu. Pored toga, obuka bi trebalo da obuhvati i predstavljanje smernica o femicidu za nosioce pravosudnih funkcija, koje će razviti AIRE centar.

Uspostavljanje tela za praćenje femicida (Femicide Watch) u svakoj zemlji i na regionalnom nivou

Potrebno je uspostaviti mehanizam (Femicide Watch/Opservatoriju za sprečavanje femicida) u skladu sa preporukom Specijalne izvestiteljke UN o nasilju nad ženama, koja je upućena svim zemljama i od njih iziskuje prikupljanje i analizu podataka o nasilju nad ženama i otkrivanje propusta koji dovode do rodno zasnovanih ubistava žena.

Nakon uspostavljanja nacionalnih Femicide Watch mehanizama je potrebno uspostaviti i Regionalni Femicide Watch imajući u vidu sličnosti među zemljama Zapadnog Balkana. Regionalni Femicide Watch bi zahvaljujući saradnji nacionalnih Femicide Watch tela omogućio poređenje situacije u svakoj zemlji i analizu faktora uspeha, razmenu najboljih praksi, kao i učenje iz iskustava drugih zemalja. Ovo bi moglo doprineti multi-resornoj saradnji nadležnih institucija u oblasti sprečavanja i borbe protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama i femicida, zasnovanoj na integrisanom pristupu i razumevanju.

Pravosnažne presude u predmetima femicida i pokušaja femicida bi trebalo da predstavljaju ključne podatke koje tela Femicide Watch prikupljaju i potom analiziraju.

Razmena znanja i prakse među nosiocima pravosudnih funkcija u regionu

Kao što smo već pomenuli, postoje mnoge sličnosti među zemljama Zapadnog Balkana, koje se ne odnose samo na pravni okvir već i na mentalitet, preovlađujuće društvene norme, položaj muškaraca i žena u društvu, zajedno sa međunarodnim standardima koje zemlje Zapadnog Balkana moraju da dosegnu i čiju primenu moraju da obezbede. Stoga bi bilo veoma korisno kada bi nosioci pravosudnih funkcija u regionu imali priliku da se sreću sa svojim kolegama i redovno međusobno razmenjuju znanja i iskustva.

Ovo podrazumeva organizaciju raznih vrsta događaja. Na primer, sudije i tužiocima nadležni za procesuiranje nasilja nad ženama, uključujući femicid, bi trebalo redovno da se sastaju i razmenjuju praksu, svaki put u drugoj zemlji. Ti sastanci bi mogli da se održavaju jedanput ili dvaput godišnje. Pre sastanka bi trebalo predložiti konkretnu temu vezanu za njihovu praksu u slučajevima nasilja nad ženama i femicida, kao što je kvalifikacija krivičnog dela, olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, položaj žrtve (ili njene porodice u slučaju femicida) u postupku, tokom izricanja kazne, odlučivanje o naknadi štete tokom krivičnog postupka, itd.

Mogle bi se organizovati i razne konferencije i okrugli stolovi, pri čemu bi trebalo voditi računa da se na njih pozivaju sudije i tužioce iste instance/nivoa. Ovi bi skupovi mogli da se iskoriste za sprovođenje postupka neformalne procene potreba kako bi se utvrdio sadržaj o kojem bi voleli da razgovaraju na narednim sastancima.

Predložene aktivnosti bi mogle da utiču na primenu standarda koji se odnose na odgovor na rodno zasnovano nasilje, uključujući femicid, da ojačaju rad pravosuđa i doprinesu pozitivnim promenama posredstvom regionalnog dijaloga, umrežavanja i kolaborativnog rešavanja problema, kao i da sudske sisteme osposobe da preduzimaju proaktivne mere kako bi razvili delotvorniju i efikasniju rodno osetljivu sudsku praksu.

» BIBLIOGRAFIJA

- » Beker Kosana (ur.), Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Crnoj Gori, SOS Nikšić, 2023, dostupno na: <https://sosnk.org/wp-content/uploads/2023/04/Drustveni-i-institucionalni-odgovor-na-femicid-u-Crnoj-Gori-1.pdf>

- » Beker Kosana, Regional report: Social and institutional responses to femicide in Albania, Montenegro and Serbia, UN Women & FemPlatz, mart 2023, dostupno na: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Regional-Report_Social-and-Institutional-Response-to-Femicide.pdf

- » Beker Kosana, Tanović Dalida (ur.), Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini 2017-2021, AIRE Centre, 2022, dostupno na: <https://www.airecentre.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=77975c73-9c31-4552-9a68-3013255c0d5f>

- » Rezime Izveštaja o Albaniji dostupan na engleskom na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Social-and-Institutional-Response-to-Femicide-in-Albania.pdf>

- » Rezime Izveštaja o Crnoj Gori dostupan na engleskom na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-04/Social-and-institutional-response-to-femicide-in-Montenegro1.pdf>

- » Hysi Vasilika, i dr, Vrasjet e grave (femicidi) dhe tentativa për femicid në Shqipëri (2017-2020), Centar za pravne građanske inicijative, Tirana, 2023, dostupno na: <https://www.qag-al.org/publikime/femicidi.pdf>

- » Hysi, Vasilika, Criminal acts against women and children and anti-crime policies in Albania, Reflections on changes to the Criminal Code (2012-2013), "Studime Juridike" prikaz br. 2, 2014, Pravni fakultet Univerziteta u Tirani

- » Interaktivna mapa femicida, FemPlatz, dostupna na: <http://femplatz.org/index.php?t16>

- » Konstantinović Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Beker Kosana, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2019, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Prva_publicacija_E_primerak.pdf

- » Konstantinović Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: Sprečavanje i procesuiranje, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo & Niš, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf

- » Petrušić Nevena, Žunić Natalija, Vilić Vida, Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji II, Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2019, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Druga_publicacija_E_primerak.pdf

- » Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala, UN Women, Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide), 2022, dostupno na: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>

- » Podaci UNODC o žrtvama umišljajnih ubistava u periodu od 2019. do 2021. godine, dostupni na engleskom na: <https://dataunodc.un.org/dp-intentional-homicide-victims>

- » World Population Review, Stope femicida po zemljama za 2023. godinu, dostupno na engleskom na na: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/femicide-rates-by-country>

- » Gaber-Damjanovska Nataša i Gajdova Gabriela, Femicide in the Republic of North Macedonia – The state of affairs, the legal framework and the judicial practice (2018-2022), AIRE centar, 2023, dostupno na engleskom: http://femplatz.org/library/publications/2023-09_femicide-report-nmk-2023-eng.pdf
